

गी.

Poetry

12
—
121

22-7-1921

हामोदर पुशालदास बोटादकर,

१ व्या. भा.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૫૮. ઘંટીક

પુસ્તકનું નામ જિ. ૪૨૫૧

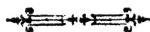
વિષય ૬૦૩

નિરૂપિણી.

લેખક અને પ્રકાશક,

દામોદર ખુશાલદાસ બોટાદકર.

સોલોએજન્ટ,

શુવનલાલ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

મૂલ્ય બાર આના.

(સર્વાધિકાર સ્વાધીન.)

વિ. સં ૧૯૭૭.] પ્રત ૧૦૦૦. [ઇ. સ. ૧૯૨૧.

“આદર્શ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ”માં પંડિત વાડીલાલ ઠાકાલાલએ
છાપ્યું. પાંચકુવા, નવા હરવાબલ-અમદાવાદ.

શ્રીયુત લવાનજી કરસનદાસ.

અર્પણપત્ર.

વિદ્યારસિક શેઠ સાહેબ

શ્રીયુત ભવાનજી કરશનદાસ, (સાન્તાક્રુઝ.)

મહાશય!

કચ્છ ટોડીયા ગામમાં લુહાણા જ્ઞાતિમાં જન્મ પામી, આજવયમાં જ પિતૃચરણના શીતલ છત્રનો તિરોભાવ થતાં મુંબઈમાં માસાની સહાયથી ઉછરી, ગુજરાતી શાળામાં સામાન્ય કેળવણી લઈ, નોકરી અને પછીથી સ્વતંત્ર વ્યાપારદ્વારા પ્રમાણિકતા અને સત્યનિષ્ઠતાથી અત્યારની ઉચ્ચ રિથિતિ આપ પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે.

વિદ્યાના ઉપાસકોને માત્ર શાળાથી જ જ્ઞાન મળી શકતું નથી. તે પ્રમાણે આપે શાળા છોડ્યા પછી ઉદ્યોગમાં પ્રવૃત્ત રહેવા છતાં આજ પર્યંત વિદ્યાવ્યાસંગ ત્યજ્યો નથી. અને અત્યારે પણ સ્વામી રામતીર્થ અને કલાપી આપના ખાસ પ્રિય લેખકો થઈ પડ્યા છે.

એક આર્ય ગૃહસ્થને શોભાવે એવા ઉદાર અને દાનશીલ હૃદય ઉપરાંત જાતે ગોસેવન કરવાની ખાસ વૃત્તિ, બાહ્યાડંબર કે મોજશોખનો ત્યાગ આદિ આપના સદ્ગુણો, સમાગમમાં આવતાં સર્વ મનુષ્યોનાં હૃદયને આકર્ષે છે.

સાહિત્યપ્રીતિ અને ગુજરાતી સાહિત્યમાં અંથવૃદ્ધિ થતી જોવાની આપની ઉત્કટ ઈચ્છાને લીધે આપની સહાયથી પ્રસિદ્ધ થયેલો આ કાવ્યસંગ્રહ આપને અર્પણ કરું છું. જો કે તેમ કરવાની અને ચિત્રપટ મૂકવા દેવાની આપની અનિચ્છા મને અવિદિત નથી; પરંતુ ખાસ મારા સતોપને અર્થે આપે તે સ્વીકાર્યું છે, તેથી ઉપકૃત યાઉં છું.

કન્યા.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૫	૩	ચક્રમાં	ચક્રમાં
૧૦	૧૮	ધ્રુવચીને	ધ્રુવચીને
૧૧	૧૨	બહાલાંના	બહાલાંની
૧૩	૧૦	હૃદય	હૃદય
૨૨	૧૨	બાળચિના	બાળ રચિના
૨૭	૭	પતિ	પ્રતિ
૩૭	૬	તે	તે
૪૫	૯	કેંધ	કેં
૫૨	૧	ચાટાકાઓ	ચાટકિઓ
૫૩	૯	આરવાદ	આરવાદ
૫૮	૧૧	પ્રભુગ	પ્રભુય
૫૯	૬	ઊડે	ઊડે
૬૩	૧૦	સ્પર્શથી	સ્પર્શતી
૬૪	૧૨	તે	તે
૭૧	૫	શક્તિ	શક્તિ
૭૬	૧૪	મનાહર	મનોહર

૭૮	૯	અતરે	અંતરે
૮૦	૩	હાસ્થ	હાસ્થી
૮૦	૧૧	કેંક	કેં
૯૧	૧૩	કેં	કેં
૧૦૫	૨૦	અતકિત	અતકિત
૧૧૨	૧૨	પ્રમપૂર્ણ	પ્રેમપૂર્ણ
૧૧૬	૧૬	ગયાં	ગયે
૧૨૧	૨૧	કેંક	કેં
૧૨૮	૫	બ પું	બાપું
૧૨૯	૧૩	કેંક	કેં
૧૩૪	૧૨	માગે	માગે
૧૩૪	૧૪	કેંક	કેં
૧૩૬	૧૯	શા શા	નહિ શા શા

નિવેદન.

“કલ્લોલિની” અને “સ્નાતસ્વિની” નો સાહિત્યપ્રદેશમાં યથોચિત સત્કાર થવાથી મારાં કાવ્યોનો આ તૃતીય સંગ્રહ ગુર્જર કાવ્યરસિકોના હસ્તમાં મૂકતાં મને આનંદ થાય છે.

આ સંગ્રહમાંનાં કેટલાંક કાવ્યોનું વિશિષ્ટ અને સમગ્ર સંગ્રહનું સામાન્ય તત્વાવલોકન તેના સુંદર ઉપોદ્ધાતમાં સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર અને ભાવનગર રાજ્યના વિદ્યાધિકારી સાહેબ શ્રીમાન ડૉશિકરામ વિમ્લહરરામ મહેતા બી. એ. એ કરેલું હોવાથી મારે વિશેષ કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. મારાં કાવ્યો સંબંધે કશો ઉલ્લેખ નહિ કરવાની મારી ખાસ ઇચ્છા પછી એથી સદ્ધ થઈ શકી છે.

યુરોપીય મહાવિગ્રહની સમાપ્તિ થવા છતાં મુદ્રણ-કાર્યનાં સાધનોની દુર્ગ્રાપ્યતા દૂર થઈ શકી નથી. એ સ્થિતિમાં આ સંગ્રહનું આટલું વહેલું પ્રાકટ્ય કેવળ સાક્ષર શ્રી હિંમતલાલ ગજેશજી અંબારિયા એમ. એ. એલએલ. બી.ના ખાસ પ્રયાસદ્વારા મુંબઈનિવાસી વિદ્યારસિક શેઠ શ્રી ભવાનજી કરશનદાસ તરફથી મળેલા ઉદાર આશ્રયથી જ થઈ શક્યું છે. તેથી તે બન્ને મહાશયોનો હું ઉપકાર માનું છું.

પ્રારંભથી મારાં કાવ્યોમાં રસ લેનાર અને પ્રત્યક્ષ તેમજ પત્રદ્વારા એ સંબંધી ચર્ચાથી મને પ્રોત્સાહન

આપનાર મારા મિત્રો—મુરત મહિલાવિદ્યાલયવાળા રા. રા. અમૃતલાલ વલ્લભદાસ ઢાણી, બી. એ. તથા રા. રા. ભૂપતરાય ગોપાળજી મહેતા, બી. એ. તેમજ ભાવનગરનિવાસી રા. રા. બળવંતરાય ગોપાળજી મહેતા બી. એ. અને રા. રા. ચંપકલાલ ત્રિભુવનદાસ ત્રિવેદી, બી. એ. એ આ પ્રવૃત્તિમાં ઠરેલી યથાપ્રસંગ સહાયની નોંધ લેવાનું હું વીસરી શકતો નથી.

અસ્વસ્થ પ્રકૃતિ, સુદૂર સ્થિતિ અને ઈતર વ્યવસાયને લીધે બહુ કાળજી રાખ્યા છતાં પ્રુફની કેટલીક ભૂલો રહી જવા પામી છે; જે શુદ્ધિપત્રમાં દર્શાવવામાં આવી છે. પુસ્તક કે તેમાંનું કોઈ પણ કાવ્ય વાંચતાં પહેલાં તે પર દષ્ટિ કરવાની વાચક બંધુઓને ખાસ વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

અંતમાં પોતાને અસાધારણ વ્યવસાય હોવા છતાં અત્યદ્ય સમયમાં આ સંગ્રહનું સાધનત સૂક્ષ્મ અવલોકન કરી મનનીય ઉપોદ્ઘાત લખી આપવા માટે શ્રીમાન કૌશિકરામભાઈનો અને મુદ્રણપ્રવૃત્તિમાં સતત સહાય કરવા માટે સાહસિક પુસ્તકપ્રકાશક રા. જીવનલાલ અમરશી મહેતા, (અમદાવાદ) નો આભાર દર્શાવ્યા સિવાય આ નિવેદન હું પૂર્ણ કરી શકતો નથી.

બોટાદ.

અક્ષય તૃતીયા, સં. ૧૯૭૭

દામોદર ખુડ બોટાદદર.

विषयानुक्रम.

क्रमांक.	शब्द.	पृष्ठ.
१	पदं.	१.
२	उषा.	१.
३	धुवने.	४.
४	पतंग.	६.
५	समुंजय.	६.
६	ज्वालाभुषी.	१२.
७	वेदस्थ.	१७.
८	येक वेदस्थने... ..	१७.
९	आवणनी कृते.	२२.
१०	आम्य ज्वन.	२४.
११	रास.	२८.
१२	गोवासभुषी	३०.
१३	कृषिक.	३४.
१४	कन्यापत.	३६.
१५	समोषिता.	४२.
१६	भोड.	४६.
१७	हरभक्षु.	४७.
१८	बरवधने.	५०.
१९	मिलन.	५१.
२०	आर्षसंसार	५४.

૨૧	બહેન.	૫૮.
૨૨	સ્વમે.	૬૦.
૨૩	પત્રપ્રતીક્ષા.	૬૪.
૨૪	પત્રદર્શન.	૬૭.
૨૫	નવું વર્ષ.	૭૧.
૨૬	ઉપકાર.	૭૩.
૨૭	માનવહૃદય.	૭૫.
૨૮	એક ઉત્તર.	૭૭.
૨૯	તન્મયતા.	૮૦.
૩૦	પ્રવાસ.	૮૩.
૩૧	મૃત્યુને.	૮૫.
૩૨	વિષમોપચાર.	૮૬.
૩૩	મુશ્કેલી.	૮૭.
૩૪	સાન્નિધ્ય.	૮૮.
૩૫	વિશ્રાન્તિ.	૮૯.
૩૬	પુરુષ મૃદામન.	૯૦.
૩૭	ઉર્મિલા.	૯૦૩.
૩૮	પશ્ચાત્તાપ.	૯૦૮.
૩૯	હાઈપરીને.	૯૧૩.
૪૦	એમલ વ.ળો.	૯૧૫.
૪૧	મહામારી.	૯૨૫.
૪૨	પુનર્લમ.	૯૩૩.

ઉપોદ્ધાત.

સાહિત્યપ્રેમીઓને ઉત્તમ રસસાગ્રમી પૂરી પાડનાર કવિવર શ્રીયુત્ત દા. ખુ. બોટાદકરના “નિર્ઝરિણી” નામના કાવ્યપુસ્તકનો આજે સાહિત્યક્ષેત્રમાં પ્રવેશ થાય છે. ગુજરાતી ગુણીઓનાં ચિત્તને પોતાના જ ગુણગુણથી આકર્ષનાર તરવોથી ખરપૂર એ કાવ્યપુસ્તકને ઉપોદ્ધાતની સેરા પણ જરૂર નહિ હોવા છતાં હું ઉપોદ્ધાત લખવા સજ્જ થયો છું, તેનું કારણ એવી બીજી જ છે કે એટલું અધુરૂં જો હું નહિ દર્શી તો કેટલાક સજ્જન મહાશયો જોઓ એ કવિવરના અને મારા રનેહી છે તેમનાં આંતઃકરણ દુભારો.

કવિ બોટાદકરના પક્ષમાં પૈસો તેમ પદવી બેમાંનું એકે નથી, પરંતુ આ વિલક્ષણ વિશ્વમાં એવો કોઈ નિયમ નથી કે ગુણાદય પુરૂષ ધનાદય હોવો જોઈએ, અથવા તો કાવ્યક્ષેત્રમાં અધુરું પ્રાર્થના અમલદારી હોવી જોઈએ. અનેક મહાપુરુષો ઉતરતી સ્થિતિમાં ઉછર્યાનાં દષ્ટાન્ત ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે, અને મારા પોતાના સ્થોકનો ઉતારો આપવાની મને છૂટ હોય તો:—

સહજયન્ ગગનચુશ્વિભિર્નિજ—

ચિન્તનૈઃ સકલસૂરિસંસદમ્ ।

લેસ્વિર્નો સમષિગન્તુમસમઃ

પ્રાપ્ય કેઽપિ પથિ પંચતાં કથિઃ ॥

એવો પણ કોઈ સમર્થ કવિ હોઈ શકે કે જેની અંતર્યુષી કલ્પનાઓ સકલ કવિકુલને શરમાવી નાંખે એવી હોય, પરંતુ દરિદ્રતાના દુયોગે જેની પાસે લખવાની કલમ સરખી ન હોય અને રસ્તામાં પડેલી જેની લાસને ઉપાડવાનું કામ સુચરાઈખાતને માથે આવી પડે !

આ પૂર્વે શ્રીયુત બોટાદકરે “ કલ્પલોલિની ” અને “ સ્નેહ-સ્ત્રિની ” નામની પોતાની સુંદર કાવ્યકૃતિઓથી વિદ્યાવિલાસી વચ્ચકવર્ગને ઝણી કર્યો છે; “ નિર્ઝરિણી ” ની પ્રસિદ્ધિથી એ ઝણમાં અવશ્ય વૃદ્ધિ થઈ છે.

શ્રીયુત બોટાદકરની પ્રકૃતિ જેવી શાન્ત અને ગંભીર છે તેવીજ પ્રકૃતિ એમની કવિતાની છે. દોડધામ કે નાસમાગના અનિષ્ટ તત્ત્વનું દર્શન એમની કૃતિમાં કોઈ પણ સ્થળે થતું નથી. કવિતા વાંચનારને સ્પષ્ટ જ્ઞાન થાય છે કે કવિના હૃદયને અત્યંત નિરાંત હોવી જોઈએ, કવિનું અંતઃકરણ સ્વસ્થ અને એકાગ્ર હોવું જોઈએ. પોતાના પુદ્ગિભાજ સાથે આ શાંતિ અને એકાગ્રતાના સુયોગથી કવિ બોટાદકર કલ્પનીય વસ્તુને ચમત્કારિક પદોમાં કહી શક્યા છે, અને એવી રચના કરી શક્યા છે કે જેની મોહિની રચાયો રહેવાનો સંભવ છે.

આકાશથી પાતાલપર્યન્ત અનિયંત્રિતપણે વિચરવાનો કવિની પ્રતિભાને પરવાનો હોય છે. શ્રીયુત બોટાદકરની પ્રતિભા પણ એ જ પ્રમાણે પૃથ્વી, વનસ્પતિ, જલ, અગ્નિ, આકાશ, આત્મા એ સર્વ પ્રદેશોમાં વિહાર કરે છે. પરંતુ એમનાં કવનનો મુખ્ય વિષય મતુલ્યના આધ્યાત્મિક ભાવો છે. અનેક વિષયોમાં રસ પડ્યો અને પહાવવો એ કવિમતિની વ્યાપકતા સૂચવે છે; અમુક વિષયોનો તલસ્પર્શ કરી તેમના ઉડા મર્મો જાણી લઈ સુંદર ભાષામાં જનતાને જણાવવા એ

કવિમતિની સૂક્ષ્મતા સૂચવે છે. આ બન્ને લક્ષણ આપણા આ કવિમાં જોવામાં આવે છે.

આદિથી અંતપર્યન્ત આ કૃતિમાં બધું જ સુંદર છે, પરંતુ વિવેચનને અંગે અપેક્ષિત તારતમ્યની દૃષ્ટિથી જોતાં નીચેનાં દાવ્યોમાં મને વિશેષ ચમત્કૃતિ જણાય છે.

ઉપાતું ચિત્ર કેવું હૃદયંગમ દોરવામાં આવ્યું છે !

“ વિજયના ધ્વજને ધરકાવતી,

“ કંઈકે તારકગેદ દિછાળતી;

“ ચરણદેસરથી પથ પૂરતી,

“ તિલકથી નભભાલ સુઢાવતી.”

પરંતુ એ ભવ્ય ઉપા કંઈ સ્થાયી નથી. એનો ઝટ લોપ થવાનો છે. છતાં એ લોપ પણ આશ્ચસનરહિત નથી.

“ દિનમણિ મણિ શો અમને દઈ,

“ અડહ ! ઉડી અચાનક તું ગઈ !

“ સુખદ એ કપલાર શિરે ધરી,

“ સશક્ત જીવનને કરશું સખિ !”

ઉપા ઉડી જાય છે ખરી, પરંતુ સૂર્યરૂપી રતનને મૂકીને એવું જવું કેવળ શોકજનક નથી.

“ ધ્રુવને ” એ કાવ્યમાં કવિએ ધ્રુવને ઉદ્દેશી મનોહર કલ્પનાઓની પરંપરા પ્રવર્તાવી છે. નીચેની કલ્પના કેવી સુંદર અને રમુજ છે !

“ કે. બ્યોમાંગણને સુરક્ષક કરી સ્થાપ્યો તને ઈશિરે !

“ જેથી બ્યોમયરો સહુ નિજ પથે જાંઘે મુખે સંચરે ;

“ ને સ્વચ્છંદ બની, પરપર લડી, ના નાશ પામે કદી,

“ એ કાળે બની કોટવાળ નબનો તું સજ્જ ઉભો આહિ.”

“ જ્વાલામુખી ” આ એક હૃદયદ્રાવક કાવ્ય છે. જ્વાલામુખીનો અંતરાગ્નિ ફાટી નીકળતાં પશુપક્ષીઓ તો સ્થાનાંતર કરી શકશે, પરંતુ

“ રસભરી નવલી વનવેલિઓ,

“ ઉર ઉમંગવતી અલભેલીઓ;

“ સકલ એ શરણાગત ક્યાં જશે ?

“ કમ કરી નિજ પ્રાણુ બચાવશે ? ”

* * * *

“ તર વિષે વસતાં ખગસાવકો,

“ અનવત્રંબન સુંદર અર્ધકો;

“ પ્રકટ પાંખ નથી થઇ એમને,

“ અરર ! એ જઇ ક્યાં શકશે હવે ? ”

“ આવળનાં ફૂલને ” એ કાવ્ય લખી કવિએ પોતાની સહૃદયતા ઉપરાંત સૂક્ષ્મ અવલોકનશક્તિ અને માતૃભૂમિભક્તિ સિદ્ધ કરી છે. કાઠિયાવાડના અરણ્યપ્રદેશમાં પ્રવાસ કરનાર ક્યા સહૃદય પ્રેક્ષકનું ધ્યાન વનદેવતાનાં કર્ણાબરણરૂપ આવળનાં પુષ્પોએ ખેંચ્યું નથી ? એ વ્યતિકરને આપણા કવિએ

“ દૂર અતિશય દૂર સુધી પથરાઇ રહેલાં,

“ ઉચી નીચી ડોક કરી કુતૂહલથી જોતાં;

“ સોના કરી પીત પાથરી આદર બાણે,

“ બાળ રવિનાં પિંડ સમાં ચમકો ચોપાસે. ”

કત્યાદિ કાવ્યની શૌભાશી શબ્દગાર્યો છે.

“આમ્ય જીવન” આ એક અતિ મંજુલ ગેય પદ છે. હિંદુનું મુખ્ય મનુષ્યવિત્ત ગામડાંમાં રહેલું છે. અને શ્રીયુત બોટાદકરે આમ્ય જીવનને એવા સુંદર લલિત શબ્દોથી વર્ણ્યું છે, અને કુદ્ય ભાવનાઓથી અલંકૃત કર્યું છે કે ભવિષ્યના વિદ્યાર્થીઓ પોતાના નિયંધમાં આમજીવન તથા નગરજીવનનું તારતમ્ય દર્શાવતાં એની પંક્તિઓના ઉતારા આપશે એમ હહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી. એમાંની અનેક ભાવનાઓમાંથી પાંચ જ ભાવના આપણે લઈશું.

“ અણુબોટયો જ્યાં અનિલ અહર્નિશ વન સુરભિભર વાય,
“ સમય સમય સંભાળીને કરતો મન મૂકી મલકાય. ”

+ + + + +

“ પુણ્ય પુરાતન આર્યજીવનનો અણુઆંધો ઇતિહાસ,
“ ચાર ચાંદનીમાં ઉચરતી રમણી ખેલે રાસ. ”

+ + + + +

“ શાંત શર્વરીમાં સહુ પુરો અર્થે મળીને ચોક,
“ શાણુરપશંબોણાં રત્નો શા શબ્દ તણા બહુ થોક. ”

x x x x x

“ જનજૂખ્યા જનનો જ્યાં પામે અતિથિ ઉરસતકાર,
“ અમરતાણું જીવન અનુભવતાં, વીસરે નિજ પરિવાર. ”

x x x x x

“ જમકાસાર વિષે પંદજ શાં અણુજૂખ્યાં એકાંત,
“ વિકસિત હૃદય રમે રસસિંઘ્યાં ડોલતાં દિનરાત. ”

પવિત્ર પવન, રમણીરાસ, આમચર્યા, અતિથિસતકાર, હૃદય-વિકાસ-એ ભાવનાપંચકનું શ્રીયુત બોટાદકરે એવું આકર્ષક વર્ણન

કર્તુ છે કે તે વાંચી આપણે પણ તેમની સાથે હૃદયગાર કાઢવા પ્રેરા-
ઈએ છીએ કે—

“ મોક્ષનું માનવદુર્લભ ધામ,

“ રહો એ અમર અમારું ગ્રામ. ”

“ માન્ય જીવન ’ ની સુંદર શૈલીપર રચાયેલું ખીળું કાવ્ય
“ આર્યસંસાર ” નામનું છે. એમાં પણ મધઝરણી મધમાખની કંપના,
જગતની નૌતમ નિશાળની કંપના, સ્વાર્થન્યાય અને સંયમનું વર્ણન,
સૂર્ય અને મહાના આકર્ષણ સંબંધના સંદેશ્યનું વર્ણન—સર્વ એવું
સુભગ છે કે અવિભક્ત આર્યકુટુંબ વિષે આપણે પણ કવિ સાથે
એવું વચન ઉચ્ચારવામાં સામેલ થઈએ છીએ કે—

“ અગણિત સુભગ શિખંડ સળેસો જેમ શિખી સોહાય,

“ અગણિત અંશુ થકી નભ ભરતો દિનકર દિવ્ય જણાય.

“ અખંડિત એમ રહી ચિરકાળ,

“ આર્યકુળ ખેલે રાસ રસાળ. ”

કાવ્યની રચના સંસ્કૃતશબ્દમય હોય, છતાં કેવી લલિત, સુંદર
અને સુખોષ્ઠ બની શકે તેનું ઉદાહરણ “ રાસ ” એ કાવ્ય છે.

“ તાલકૃતલાલિમાલસિતકરતલવતી ”

એ જગપ્પર સમાસ અર્થપરત્વે પારદર્શક હોત નહિ તો તે
કદાપિ ગુર્જરગિરામાં ક્ષન્તવ્ય ગણાત નહિ. ઉપરાંત રાસરત યુવતીને
દૂરથી બાળક રડવાના સ્વરના અવણથી ઉપજેલો સંભ્રમ, ચપત્ત ગતિ-
થી ધર બણી તેનું દોડી જવું અને બાલકને ધવાડી પાછું તેનું
રાસમાં સામેલ થવું એ સૂક્ષ્મ સુંદર બાવોના મનોહ વાણીમાં વર્ણન-
થી એ કાવ્ય વિશેષ હૃદયગ્રમ બન્યું છે.

આર્થલગ્નમંથનું વર્ણન કરવા જતાં આપણા કવિએ શૃંગાર-
રસની વેદિપર તે સંસ્કારની પવિત્રતાનો હોમ કર્યો નથી એ એમની
કવિતાનું ખાસ ભૂપણ છે. “મોડ,” “કરમહણ,” “વરવધને,”
“પત્રપ્રતીક્ષા,” “પત્રદર્શન” એ પાંચ કાવ્યો એ સમુદાયમાં ખાસ
ધ્યાન ખેંચે એવાં છે.

“ દદ એ કરમાં કર શીઘ્ર દર્ધ,
“ રચજે રસસંપુટ સ્વસ્થ દર્ધ;
“ મહિં સાચવજે શુચિ સ્નેહમણિ,
“ તુજ જીવનથી પણ શ્રેષ્ઠ મણી. ”

રસસંપુટમાં સ્નેહમણિસંરક્ષણની કલ્પના કેવી ભવ્ય છે !

“ અસુ અમુમાં, હૃદય હૃદયે, જીવનમાં જીવ જોડીને,
“ અકલ અદૈતની સિદ્ધિ પ્રણયથી પામવા મારે. ”

પ્રાણેસ્તે પ્રાણાન્સંદધ્યામિ એ વિવાહરિધિના મંત્રનું આ સુંદર
આપાન્તર છે.

“ પધારો દિગ્ધ પંખીડાં ! પરસ્પર ભેરવી પાંખો.
“ અતટ આકાશને અંકે ઉમંગે ઊડવા મારે. ”

આ લગ્નોદ્દેશ કેવો ઉદાત્ત છે, અને શબ્દરચના કેવી મનોહર છે !

“પત્રપ્રતીક્ષા”માં દયિતાના હૃદયની તાલાવેલી સાથે આશાપાશની
પ્રયત્નતાનું અને “પત્રદર્શન”માં મનોરથ સિદ્ધ થતાં હૃદયના છલકાઈ
જતા આનંદનું તાદશ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. માનસશાસ્ત્રનાં
અનેક સૂક્ષ્મ તત્ત્વોનું દર્શન એ કાવ્યમાં તે શાસ્ત્રના અભ્યાસકોને થશે.

“ જતો દૂરે દૂરે અહહ ! ફરી પાછો નવ વળ્યો,
“ ગિયારી બાળાનો હૃદયશ્રમ સૌ નિષ્ફળ ગયો ! ”

“ ધડીમાં સંતાપો અહિતશતના કેં મચી રહ્યા,
 “ રડારી, સંતાપી, વ્યથિત હિરને એ કરી રહ્યા.
 “ વિશ્વાસ ના હજી આવે ! પત્રાભાવ ન સંભવે,
 “ દૂતની પાછળે દોડી જવા એ ચિત્ત ઊછળે. ”

+ + + + +

“ ગ્રહી પત્ર ઉખેડતી આંગળી એ,
 “ સ્થિરતા ધરી ના શકતી ધડીએ;
 “ પલ્લુ આખર દૂર થયો પડ્યો !
 “ પ્રિયનો પ્રિય પત્ર બહાર પડ્યો !
 “ ધડી આદિ જીએ, ધડી અંત જીએ!
 “ ધડી મધ્ય વિષે કંઈ દૃષ્ટિ કરે;
 “ નહિ વાચનનો ક્રમ સાચવતી,
 “ રહી વાંચતી તોય ન વાંચી શકી ! ”

+ + + + +

“ ધડી ચાંપતી કિલ્લુક અંતરથી,
 “ ધડી ચૂમતી મુઝબ બની મુખથી;
 “ ધડી સ્તબ્ધ બની વળી જોઈ રહે,
 “ ધડીમાં હસતી જતી કાંઈ કહે !
 “ પ્રતિ અક્ષરમાં, પ્રતિ શબ્દ વિષે,
 “ પ્રતિ પંક્તિ વિષે, પ્રતિ વાક્ય વિષે;
 “ પ્રિયની મનમોહક મૂર્તિ વસે,
 “ રસગુંજનથી રસ ભવ્ય ભરે. ”

x x x x x

“ મુનિ પાણિનિના બટ દીક્ષિત શી,
 “ સમ વ્યાસ તણા શુચિ શંકર શી;
 “ રસસૂત્ર સમાં સહુ વાક્ય ગ્રહી,
 “ ઉરથી કંઈ બાધ્ય બહું રચતી. ”

“ નવું વર્ષ ” એ એક બોધક કાવ્ય છે. અંતઃકરણની કેવી સ્થિતિ રાખવાથી પ્રતિદિન દીવાળી વિલસી રહે એ તેનો વિષય છે.

“ મૃત્યુને ” એ કરુણરસમય કાવ્ય સર્ગા સંબંધીઓને નિષ્કુરપણે ઉપાડી જનાર મૃત્યુને તીવ્ર ઉપાલંભ આપે છે. “ વિપ્રભોપચાર ” એ પણ એટલું જ કરુણ કાવ્ય છે, અને આંતર અસાધ્ય વ્યાધિના શમનપરત્વે લૌકિક ઉપાયોનું વૈયથ્ય સૂચવે છે. “ મુમૂર્ષા ” અને “ સાન્તવન ” એ કાવ્યોમાં તત્ત્વજ્ઞાનની શીતલ છાયા જોવામાં આવે છે. પ્રથમ કાવ્યમાં ભવપ્રવાસને અતિ આવી પહેાંચેલા જીવાત્માના આનંદનું મધુર વર્ણન છે. દ્વિતીય કાવ્યમાં સંસારના પ્રતિકૂલ અતિક્ષેપને જ્ઞાનદષ્ટિથી સહન કરવાનો મિષ્ટ ઉપદેશ છે. “ ઉર્મિલા ” કાવ્યમાં લક્ષ્મણવિયુક્ત ઉર્મિલાએ અસાધારણ ધૈર્યથી કરેલા વિશેષવિપત્તિના મૂક સહનની યોગ્ય સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

“ પુદ્ગલું ગૃહાગમન, ” “ એમલવાળો, ” અને “ ત્રહામારી ” એ ત્રણ લાંબાં કાવ્ય છે. પહેલામાં શાંતરસ, ખીજમાં વીરરસ અને ત્રીજામાં કરુણરસ વિલસે છે. ત્રણે કાવ્યો દ્વિતમ કાવ્યકલાના નમુના છે. અને તેની ચમત્કૃતિઓ એટલી બધી છે કે તેનું વર્ણન કરતાં આ ઉપોદ્ધાત જોઈએ તે કરતાં વિસ્તારવાળો બની જાય, તેથી એ કાવ્ય સંબંધી વાચકવર્ગને એટલું જ સૂચન છે કે તેનો પુનઃ પુનઃ આસ્વાદ એવા ચૂકવું નહિ.

“ નિર્ઝરિણી ” નાં ઉત્તમ તત્ત્વોના દિગ્દર્શન માટે આટલું કથન પયામ છે. શ્રીયુત જોટાદકરે સંસ્કૃત સાહિત્યનું મારી રીતે અવગાહન કર્યું છે, અને એમના અભ્યાસની ઉંડી છાપ એમનાં

કાવ્યોમાં સ્થળે સ્થળે જોવામાં આવે છે. સંસ્કૃતના પ્રતિષ્ઠિત કવિઓને પોતાનાં કાવ્યનું ભાષાન્તર ગુજરાતીમાં કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હોત તો તેમની કૃતિ કેવું રૂપ ધરત તેનો ખ્યાલ શ્રીયુત બોટાદકરની શિષ્ટ સંસ્કારવાળી વાણી આપે છે, વિવિધ ભાવોથી એમનું અંતઃકરણ વિંધાયું છે અને ધીમનાં અંતઃકરણને તેઓ વિંધી શક્યા છે. એમની વાણી વિદ્વાતાની પ્રતિષ્ઠાવાળી હોવા સાથે સર્વત્ર વીણામણુ વિનાની છે. અને સરલતાની શોભાવડે સંપન્ન હોવા સાથે સ્થળે સ્થળે ચિરંજીવ પંક્તિઓથી વિરાજમાન છે. આ કવિવરની જેવી શબ્દપ્રભુતા છે તેવી વૃત્તપ્રભુતા પણ છે. શત્રુંજયનું વર્ણન કરતાં એ પ્રાદ વિષયને અનુસરતું પ્રાદ સ્વધરાવૃત્ત એમણે પસંદ કર્યું છે. તો “પત્તદર્શન” કાવ્યમાં “હરિણીસમ છલમ” ભરતી યુવતીને ઉત્તરાધ જતો આનંદ વર્ણવતાં તેવી જ છલંગ મારતું તોટકવૃત્ત એમણે ચુંટી કાઢ્યું છે.

આ કલાધર પોતે એક સ્થળે કહે છે તેમ કવિઓ “પ્રણયના માહડા મંત્રો” લલકાર્યા કરે છે. પછી જનતા તેમની કદર કરે કિંવા ન કરે. તે પ્રમાણે આપણા આ કવિકોકિલ કમનીય કુજન કરી કૃતકૃત્ય થયા છે. એ કુજનની યોગ્ય પિછાન રાગદોષરહિત ઉદાર દૃષ્ટિથી કરવી એ સાહિત્યવિદ્યાસીઓનું કર્તવ્ય છે.

અંતમાં અખિલેશ્વર પ્રતિ એટલી જ અભ્યર્થના છે કે સત્પ્રણયના ઉપાસક આપણા આ કવિવર આ અવનિમંડળ ઉપર ચિરાયુ રહી પોતાની પ્રસિદ્ધ કાવ્યત્રિપુટીથી વિરામ ન પામતાં “તરંગિણી” “તટિની” આદિ નવીન કૃતિઓથી ગુર્જરગિરને સમૃદ્ધ કરતા તથા પોતાના “મિંજવેલા ઉરેથી જગત મિંજવવા” સદા ઉદ્યત રહો!

ભાવનગર,
ચૈત્ર કૃષ્ણ અષ્ટમી
સં ૧૯૭૭.

}

કૌશિકરામ વિમ્લહરરામ મહેતા.

નિર્ઝરિણી.

વંદન.

(શિખરિણી.)

કટાક્ષે જોતાં જે વિષ થકી સુધાવર્ષાણુ કરે,
અને અગ્નિમાંએ શત શશો તાણું શૈલ્ય સરજે;
સ્મૃતિ જેની સ્હેજે દૃઢ નરકનાં બંધન હણે,
સ્મરૂં, વંદું, સેવું પ્રભુ પ્રકટ તે સત્પ્રણયને.

ઉષા.

(ધૃતવિલમ્બિન.)

તિમિર કેં દૃઢતા ત્યજતું હતું,
નિધનદર્શનથી હરતું હતું;
જગતની ચિર નિંદા નિવારતો,
અનિલ શીત ઘરોઘર ધૂમતો.

તમચમૂ સહ ચુદ્ધ કરી કરી,
શ્રમિત સોમ વસ્યો શિબિરે જઈ;

વિરલ વીર સમા કંઈ તારલા,
અહિં તહિં રણુરંગ નિહાળતા.

અજખ ઉભવલ કેા અવતારનાં,
શકુન મંગલ દેં પ્રકટી રહ્યાં;
મધુર ગાન વિહંગ ઉચારતાં,
સમય સન્મુખ જોઈ વધાવતાં.

કંઈ પ્રકાશ પડે નલ પૂર્વમાં,
કુતુકથી નિરખી રહો સૌ દિશા;
ઝળહળે રસપૂરિત રક્તિમા,
હસતી આવતી કેા સુરકન્યકા.

વિજયના ધ્વજને ફરકાવતી,
કંઈક તારક ગેંઢ ઉછાળતી;
ચરણકેસરથી પથ પૂરતી,
તિલકથી નલભાલ સુંહાવતી.

રસભરી સુરશૈશવની છવિ,
જગતને કુતુકાર્ય બતાવતી;
વદન દિક્ષણીનાં વિકસાવતી,
ભરિત ફેંટ ગુલાલ ઉડાવતી.

પણ દશા પળમાં પલટી ગઈ !
સ્મિતવતી શિશુતા વણુસી ગઈ;

ઉર ઉઠાસ અચિંત્ય ખની જતાં,
વહન વ્યાપતી ઘોર ગભીરતા.

વિમલ કીડન સર્વ વહી ગયું !
તરૂણીનું પદ શું પળમાં મળ્યું ?
નવલ ગર્ભવતી ગૃહિણી સમી,
પ્રખલ પાંડુરતા ધરતી થઈ.

ક્ષણિક જીવનનું સુખ સર્વથા,
કૃતિ ન કાળ તણી થતી અન્યથા;
વિબુધવર્ગ તણી પણ એ દશા,
કથવી શી તહિં માનવની કથા !

અમર અર્ભકને અવતારવા,
જગતને અભિવાંચિત આપવા;
શરણ મૃત્યુ તણું ઉરથી સહે,
અમલ માનસનો શુચિ પંથ એ !

દિનમણિ મણિ શો અમને દઈ,
અહહ ! ઊડી અચાનક તું ગઈ !
સુખદ એ ઉપહાર શિરે ધરી,
સફલ જીવનને કરશું સખિ !

પણ મનોહર એ છવિ મીઠડી,
 નહિ જશે ઉરમાં રહી જે જડી;
 સહજ સુંદર નિર્મલ હાસ્ય એ,
 વીસરશે ઉર ના કદીએ ઉષે !

ધ્રુવને.

(શાર્દૂલવિક્રાંતિ.)

ચાંટી વ્યોમ તણુ વિશાળ-વપુને ન્હાના કરેથી રહ્યો,
 શું ઉઠો ભય કે' અધઃપતનનો એ આંતરે ઉફ્ફલવ્યો ?
 રે ! બહાલા ધ્રુવ બાલુકા ! ચરણથી શીખ્યો ન શું ચાલવા ?
 છોડીને નિજ સ્થાન ના ઉર થકી અન્યત્ર ઇચ્છે જવા ?

આ જો ! તારક સૌ વિનોદ વરતા સ્વચ્છંદ કેવા સરે ?
 ગાઢા વ્યોમવને વિહાર કરતા અન્યોન્ય મીઠું હસે;
 એ જોતાં પણ શું તને ગમનની ઇચ્છા ન ક્યારે થતી ?
 નિત્યે એક જ સ્થાનમાં નિવસતાં મુંઝાય શું ના મતિ ?

દેખી પૂર્ણ પ્રતાપ સૂર્યશશિનો એ સ્થાનને પામવા,
 એ ઉંચા અધિકારનાં અવનવાં કે' કે' સુખો સેવવા,
 શું બહાલા ! દૃઢ ચિત્તથી તપ તપે ઐશ્વર્યને ઇચ્છતો ?
 સંભારી ક્ષણ પૂર્વના સુતપનું સામ્રાજ્યલોભી થયો ?

કિંવા તારકસૈન્યનો નલ વિષે સેનાપતિ તું હશે !
 દેખી નિશ્ચલતા અવશ્ય પ્રભુએ એ સ્થાન આપ્યું હશે !
 તેથી આ ઉડુસૈન્યને અહિં તહિં તું ચક્રમાં ફેરવે,
 ને ઉભો રહી યુદ્ધની સહુ કળા એ સર્વને શીખવે.

કે શું શિક્ષક બાલ તારક તણો વિદ્યા ભણાવે કશી ?
 ઉભા અર્ભક સર્વ વીંટી તુજને શિષ્યત્વ સાચું ગ્રહી;
 તો એ પાઠ લગાર ઉચ્ચ સ્વરથી તું બાલુડા ! બોલજે,
 એ સ્વર્ગીય સરસ્વતી અમ ઉરે વ્હાલા ! જરા રેડજે.

કે વ્યોમાંગણનો સુરક્ષક કરી સ્થાપ્યો તને ઇન્દ્રે !
 જેથી વ્યોમચરો સહુ નિજ પથે મુંગે મુખે સંચરે;
 ને સ્વચ્છંદ બની, પરસ્પર લડી ના નાશ પામે કદી,
 એ કાજે બની કોટવાલ નભનો તું સજજ ઉભો અહિં !

આ તારા ભમતા રહી જન્મતની ના લેશ દેખે સ્થિતિ,
 તે દેખી ખરી તું શક્યો નિજ પદે વ્હાલા ! ચિરંવાસથી;
 એથી હા ! અમ સર્ગની અધમતા આવી તને અંતરે,
 તેના કાંઈ ઉપાયની ઉર થકી શું શોધ ઉભો કરે ?

કે મૃત્યુંજયમંત્રસાધન થકી તું મૃત્યુ જીતી ગયો,
 ને એ મંત્ર શુભાવવા જગતને ઉભો ઉમંગે રહ્યો ?
 કિં તુ મોહમત્ત્વમાં વિલસતી વૃત્તિ અમારી સખે !
 તેમાં એ શુચિ મંત્ર મૃત્યુ હરતો ના સ્થાન પામી શકે !

કિં વા દેવભૂમિ તણા પથિકના સત્કારને કારણે,
તું ઉભો બની દ્વારપાલ સુરના સંસ્થાનને બારણે;
તો દેવી જન દિવ્ય એ પદ તણા ભોગી થવાના હશે,
તે તારા કંઈ કાળમાં સુખલયા સામીપ્યને સેવશે.

હે વિશ્વસ્થિત પૂર્વભુક્ત પદવી શું રાજ્યની સાંભરી ?
કદીને અમ પાસ આવી પડવા હા ! વૃત્તિ તારી થઈ ?
તો એ પામર વાસના હૃદયથી તું સર્વદા છોડજે,
પામી ઉન્નતિ, પાતની વિષમ ના વૃત્તિ કદી વાંચજે !

ઉંડા કલેશ અને અનેક ભયમાં આ વિશ્વ ડૂબી રહ્યું,
ને ભુંડાં કંઈ કર્મબંધન વડે બંધાઈ બેસી રહ્યું;
તેની સંગતિ ઊજળી અચલતા આ સદ્ય સંહારશે,
ને નીચી સરણિ નિરંતર તને નીચત્વમાં નાંખશે.

પતંગ.

(હરિણી.)

ગગનપથમાં ઉંચે ઉંચે વિહાર કરે બલે,
નગ, નગર ને વૃક્ષ કેરા શિરે વિચરે બલે;
સતતગતિના સિંધુ માંહે સહર્ષ તરે બલે,
હૃદયતલમાં ઉંચા ભાવો અનેક ભરે બલે.

પણ પળપળે રોકી રાખે ગ્રહી ઉર દોર આ,
ગમન કરવા સનેચ્છાથી એ ન દે તનને જરા;
અમરપથનાં ઉડીનોને અરે અટકાવતો !
ઉર નવ ચડે તોએ નિત્યે નહોર નચાવતો.

કુદરત તણી મોંઘી લીલા ઘડી અવલોકતાં;
સુરહૃદયની શાંતિ કેરું કંઈ સુખ સાધતાં;
મૃદુ લહરિઓ વાયુ કેરી સુશીતલ સેવતાં,
કંઈક કવનો એ આનંદે ઉરે ચડી આવતાં.

સ્થિર હૃદયમાં હા ! ઓચિંતો પડી અટકો નડે,
પરવશપણું હૈયા કેરું ક્ષણેક્ષણ સૂચવે;
સ્મરણ જગના સંતાપોનું હઈ હઈ માનસે,
અધમ પથમાં ખેંચી લેવા મહા બળથી મથે.

મલિન જગની છાયા છોડી જવા નહિ દૂર દે,
સુરસહનને ઝાંખી જોવા ઘડીભર દે ન એ;
પળ વહી જતાં નીચે નીચે જવું પડશે અરે !
વિષમ ભય એ વારે વારે વસી મન મુંઝવે.

જન જગતનાં રાચી રે'તાં ભલે મુજ નર્તને,
સ્વર હૃદયનો કણું ધારી ભલે હરખે હસે;
થરથર થતું કંપે હૈયું, નહિ નહિ નાચ એ,
વિવશ ઉરના એ આકંદો, ન ગર્જન એ દીસે.

પરકર દઈ જીવાદોરી પછી હસવું કશું ?
 પરવશ થઈ સ્વેચ્છાચારી બની ધસવું કશું ?
 પ્રતિપદ વિષે ભીતિ ભુંડી રહે ઉર પાતની,
 મધુર કવનો એ હૈયામાં શકે કયમ ઉહલવી ?
 અમરપથની આ ઓચિંતી જશે હમણાં મજ,
 હૃદયરસ આ જોતાં જોતાં જશે ઢળી ધૂળમાં;
 અધમ કર એ આકર્ષીને ઘડી પછી પાડશે,
 નિહુર હૃદયો લૂંટી માફ મહા સુખ, મહાલશે.
 કંઈક કરતાં તૂટે તૂટે હવે દૃઢ દોર આ !
 હૃદય સહસા છૂટે છૂટે કુસંગતિથી અહા !
 પરશરણ આ છૂટે છોને જગતસુખ ના મળે !
 તન ભટકતાં સિંધુ કેરા ભલે હૃદયે ભળે !
 ભડભડ થતા અગ્નિ માંહે ભલે જઈ એ બળે,
 ગિરિકુહરની ઉંડી ઉંડી શિલાં પર છો પડે;
 મૃદુલ ઉરમાં ચીરા ઉંડા ભલે પળમાં પડે,
 જીવન સઘળું ને એ રીતે સમાપ્ત ભલે બને.
 પણ અધમ આ વૃત્તિ કેરો વિનાશ અહા ! થશે,
 પરકર વસી નાચી રે'વું અવશ્ય મટી જશે;
 રૂઢન કરવું જ્યોમે પેસી નહિ પછીથી પડે,
 જમણુ ભવના બંદી રૂપે નહિ કરવું રહે.

શત્રુજય.

(અગ્નિ.)

ભિંબયેલા ઉરેથી જગત ભિંજવતો સ્નેહભીના કવિ શો,
ભાનુના આગમાર્થે વન, ગિરિ, નગરો છાંટવા ચિત્ત ચ્હાતો;
મુક્તાના સ્વસ્તિકોથી તૃણ, કુસુમ, તરૂં, પત્રને પૂજનાર,
આછેરા અબ્ર જેવો દશ દિશ ધસતો એકલો આ તુષાર.

તે મધ્યે આ હિમાદ્રિવિરહવિપદના શોકથી સ્તામ્ભ જેવો,
ઉંચી દૃષ્ટિ કરીને જનકપથ ભણી ધ્યાનથી ભેંઠ રેતો;
દેવો ને માનવોના મધુ મિલન તણા સ્થાન સંકેત જેવો,
દેવી વૈમાનિકોના વિરતિભવન શો સિદ્ધ શૈલેશ ભભો.

દેખીને શાપ્પ સ્વાદુ, સલિલ ખુલુલતા, વૃક્ષની વાડીઓને,
ઉતાર્યો સ્વર્ગમાંથી નિજ ગજપતિને વાસવે વ્યોમ વાટે;
તે તો સંતૃપ્તિ એવી અચલ બની રહ્યો નંદનાનંદ છોડી,
હારીને ઇંદ્ર પાંચે અમરપુર વિષે હા ! ગયો આશ મૂકી !

તોએ વિસારતાં એ ક્ષણ નવ વીસરે આંગણે ઉછરેલો,
પાળેલો પૂર્ણ પ્રેમે, પ્રતિ સમરપથે વાહરૂપે વસેલો;
તેથી પૃષ્ઠે પનોતું નગર નિરમીને દિવ્ય દેવાલયોનું,
દેવોના વૃંદ સંગે સુર-શચિપતિએ શું અહિં સ્થાન કીધું ?

આઢલી ઝુલ્ય લીલી, પદસરણિ તણી મધ્ય રાજે કિનારી,
 ને ચાડૂ ચોતરાઓ પથિક વિરતિના શ્વેત ગુચ્છા મુહાગી;
 ડાલતો મસ્ત વાયુ શ્રમ સહજ હરી સ્પર્શથી શૈલ્ય આપે,
 ને ઇંદ્રોદ્યાન કેરી કુસુમસુરભિથી દોષ દૂરે હઠાવે.
 સૃષ્ટિનો સંગ છોડી ભયરહિત તૃણો નાચતાં નવ્ય હર્ષે,
 તેને ભેટી ભુલથી અનિલ ઉલટતો તીવ્રવેગી તરંગે;

ને આ લીલી લતાઓ તરૂંશરણુ ગ્રહી હિંચતી શી હિંડાળે !
 દેખી આનંદ એનો પ્રણયરસભર્યાં મસ્ત શાં વૃક્ષ ડાલે !
 અઘાતો કે' જનોના, વનપશુગણના શાંત ચિત્તે સહીને,
 દુભાયેલાં, ડરેલાં, પરવશ સરખાં પૃથ્વીનાં પાદપોને;

સ્વર્ગીયાનંદ સાડૂ નિકટ નિવાસવા સદ્ય બોલાવવાને,
 આ વૃક્ષો બહાલસોયાં દશ દ્વિશ ફરતી ડાળીઓને હલાવે.
 શીઘ્રું આ કુંઠ કેરું સલિલ સ્થિર બની શાંત એકાંત સેવે,
 તેને ધીમે રહીને રવિકર રસિલા આપી ઉખા જગાવે;

ને પેલો વાયુ વેગે વ્યજન વિરચતો ઉષ્ણતાને ઉડાવે,
 એ સ્પર્શો ભેઈ મીઠી હસી હસી હળવે વારિ નાચે વિનોદે.
 ઉચે ઉચે અહો ! આ શુચિતર શિખરો લોક બેને વિલોકે,
 ધ્રુવવીને ધ્રુવઓ, કનક કલશની કાન્તિથી ચિત્ત ચોરે;
 ને ઘેરો દુર્ગ ઉંચો અડગ મુક્ષટ શો શૈલ્ય સંતાપ સહેતો,
 રક્ષાથે' રમ્યતાની અનિમિષ નયને, એક પાદે ઉભેલો.

આ પ્રાસાદો અનેરા કર હઈ કરમાં રાસ રંગે રચીને,
ઉભા દેવાંગનાનાં રસિક હૃદયનાં ઝીલવા ગાન હરેં;

ચિત્રોત્તુ' ને કલાતુ', વિવિધ હૃદયના ભાવ ને વૃત્તિઓત્તુ',
સૌંદર્યોત્તુ', રસોત્તુ' ઉચિત ખચિત આ સંગ્રહસ્થાન સાચુ'.
ગંધર્વોએ અમૂલાં, કંઈ કંઈ કુસુમો શાંતિ આપે સુવાસે,
ઘંટાના ઘેર ઘેરા ગગન ગજવતા સ્પર્ધતા સામ સામે;

તોએ એકાંતતુ' ને કવિહૃદય તણી વીચિઓ વાધવાતુ',
લક્ષ્મીની ભવ્યતાતુ', અચલ વિરતિતુ' સ્થાન શોભે સદાતુ'.
શેત્રુંજી આ સમીપે રવિકરધવલા નીક ન્હાની સમાણી,
દેખીને વીર કેરો વિભવ વિબુધ શો, શી થતી હર્ષધેલી ?
ભાવે હૈયું ભરાતાં ગમન વીસરતી શાંત ઉભો જણાય,
બહાલાંના વૃત્તિઓમાં નિયમ જગતના સર્વથા ના સમાય ?
આઘેથી આવતી એ નિરખી લગિનીને યોગ્ય આતિથ્ય માટે,
ઉભો આહ્વાન દેતો પરવશ પ્રણયે મૂકવત્ શૈલ સામે;

ભાઈની ભૂતિઓમાં નહિ લગિની તણો ભાગ વિષ્ણે વિશ્વાયો,
એ મર્યાદા સ્વીકારી વિશદ હૃદયની ખંડેન દૂરે રહે જો !
ને બંધુખંડેન કેંઈ મિલન મુહુર્થ મૌનવન્તુ' નિહાળી,
આ પેલો દૂર ઉભો જલનિધિ જડ શો ઉચ્ચ આશ્ચર્ય પામી;
સંકેદ્યા શું તરંગો, ધનરવ સરખી ગર્જના છેક છોડી ?
બહાલીની વાટ જોતાં શયિત બની ગયો શ્વેત શી સોડય તાણી ?

ન્હાનાં શાં ગામડાંઓ સઘન તરૂં તણાં ઝુંડે માંહે છુપાઈ,
આશ્ચર્યોના નિધિને, દઢ તપ તપતા યોગીને નેત્ર મીંચી;
બીધેલાં બાળ જેવાં ઘડી ઘડી નિરખી, સર્વ ચેષ્ટા સમાવી,
આ ઉભાં આસપાસે ક્ષિતિજ ઉર પરે શાંત વૃત્તિ સ્વીકારી.

શાંતિના ધામ જેવો, સતત શરણુ ને દર્શને શાંતિ દેતો,
ઉંચા યોગીશ્વરોએ અભિમત વરવા એ થકી યોગ્ય માન્યો;
ભૂલાયે વિશ્વ વેગે, અમરહૃદયનો ઉચ્ચ આનંદ આવે,
ને મોંઘી મુક્તિ કેરા પુનિત ચરણને સ્પર્શતાં હૃદય વાધે.

જ્વાલામુખી.

(દ્રુતવિલંબિત.)

અનલના ભડકા ઉરમાં બળે,
પ્રબલ તાપ થકી તનડું તપે;
મલિન ધૂમ્ર નિરંતર ધૂંધવે,
અરર ! માનસને મસ મૂંઝવે.

અવનવા ભભુકા ઉર ઊઠતા,
પળપળે બળમાં વધ-૧ જતા;
હૃદય માંહિ શમાવી શકાય ના,
પથ વિના કદી ખડાર કઢાય ના.

સહન એ પરિતાપ ઘણો કર્યો,
કઠિન નિત્ય બની હૃદયે ધર્યો;
નયન, હંત અને મુખબંધથી,
ગળી ગયો ધમસાણુ ધરી ધૃતિ.

હૃદયરોહન ના જરીએ કર્યું,
નયનથી જલ ના કદી નીસર્યું;
ન પ્રતિકારવિચાર કશો કર્યો,
સહનનો જ વિચાર સદા રહ્યો.

કંઈ અચાનક જવાલ જલી પડે,
હૃદયદેશ સમગ્ર ફરી વળે;
ઘડીક શાંત બની બળ સંઘરે,
દ્વિગુણુ કોપ થકી ફરી ઉદ્ભવે.

સહન હાય ! ન થાય હવે જરી,
સહનશક્તિ બધી સંજગી ગઈ;
ક્ષણુ જતાં સહસા ઉર ફાટશે,
મુખ સહસ્ર થકી જગ રેલશે.

ચરર અંતર આમ ચીરાય છે,
તન તાણું પણ ભાન બુલાય છે;
નહિ વિવેક હવે ઉરમાં વસે,
સ્મરણુ વિશ્વ તાણું સઘળું ખસે.

અયિ ! ઉરે રમતાં, કંઈ ફૂટતાં,
રસભર્યાં પશુઓ ! તૃણ સેવતાં;
કલરવે ઉરને અનુરંજતાં,
અયિ ! વિહંગ ! સદા રસ સીંચતાં.

અતિથિઓ મુજ દીન નિકેતનાં,
શરણુથી મુખ સંતત સેવતાં;
હઠી જાળે ! કંઈ દૂર વહી જાળે !
સમય જોઈ ઉરે સમજી જાળે !

અનલ અંતરનો અહિં ઉઠશે,
જરૂર એ તમને પણ બાળશે;
અવર નિર્ભય સ્થાન વિષે વસો,
જવલિત આ સ્થળને પણમાં ત્યજો !

વિહંગ ને પશુઓ વહી હા ! જશે,
મધુર જીવન એમં બચાવશે;
પણ અરે ! પ્રિય કોમળ પાદપો,
હૃદયસંગ જડ્યાં મુજ બાળકો.

રસભરી નવલી વનવેલિઓ,
ઉર ઉમંગવતી અલખેલિઓ;
સકળ એ શરણાગત ક્યાં જશે ?
કયમ કરી નિજ પ્રાણુ બચાવશે ?

મુજ વ્યથા ઉર એ નથી બાણતાં,
 વિષભર્યું ન લવિધ્ય વિલોકતાં;
 વિમલ માનસથી હબ્બુએ હસે,
 અજબ નતન ભાવભર્યાં કરે.

શરણ અન્ય નથી કદી એમને,
 હૃદયનો નહિ સંગ ત્યજી શકે;
 સમય એક જ એ સમજી રહ્યાં,
 કુટિલ કાળ તણી ન શુભી કથા.

તરૂં વિષે વસતાં ખગલાવકો,
 અનવલંબન સુંદર અર્ભકો;
 પ્રકટ પાંખ નથી થઇ એમને,
 અરર ! એ જઈ ક્યાં શકશે હવે ?

જનનીનો પથ નિત્ય વિલોકતાં,
 નહિ શીખ્યાં ચરતાં, મુખ ખોલતાં;
 નહિ બચાવ જડે ઉર એહનો,
 હૃદય રંક રહે અતિશે અહો !

સલિલ નિર્જર આ ઉરથી સરે,
 નવ કુતૂહલથી રસિલું રમે;
 વિમલતા વહી એ ઉરની જશે,
 સહજમાં તન શુષ્ક બની જશે.

સકળ સંકટ એ સમજી શકું,
પણ ઉપાય ન કાંઈ કરી શકું;
અયિ ! તરૂં, તૃણ ને ખગખાળકો !
અધમ હું તમ કાળ હવે બન્યો !

અમિત એ અપરાધ ક્ષમા કરો !
અવદશા મુજ અંતરમાં ધરો !
શરણુ દુષ્ટ તણાં ફળ લોગવો !
હૃદય ઉપર રાખ બની રહો !

પણ હવે રડવું ઉરથી કશું ?
અફલ જલ્પન અંતરનું બધું;
ઉછળ અંતર ! જા સળગી હવે !
ઈતરથા ન નિરાંત તને મળે.

અનલ ! આતુર બિઠ ઉતાવળે !
પ્રબળ તાપ હવે પ્રકટી પડે !
થઈ કૃતાર્થ વધે જગ રેલવા,
અધમ જીવન શૂન્ય બનાવવા !

વૈફલ્ય.

(શિખરિણી.)

સુધારનાડુ, શીળું, વિમલ હૃદયે વારિ વહતી,
પિપાસુ પંથીનાં સતત ઉર સંતૃપ્ત કરતી;
કિનારે ઉભેલાં કંઈક તરૂને પોષણ દઈ,
જતી જો ! ઉત્સાહે પ્રિયપથ ભણી રમ્ય તટિની !

સુભાગી સિંધુના ઉર મહિં અભેદે વિરમવા,
અને એ બહાલાને પરિણયપથે પ્રાપ્ત કરવા;
અકારા અગ્નિ શો વિરહ બહુ કાળે ખુઝવવા,
પળે પ્રીતિ કેરે પુનિત પથ, સૌભાગ્ય સજવા.

ભરેલા ભીતિથી સઘન વનનો ના ભય ધરે,
અને વાંકી ચુંકી સરણિ મળુ સહેજે અનુસરે;
અહો ! પીધું જેણે શુચિ પ્રણયપીયૂષ જરીએ,
નહિ એને ક્યારે ભય ઉર વિષે લેશ ઉપજે.

અને જે સંધાયું હૃદય હઠ ઉંચા અભિમતે,
નહિ એને વિદ્યો વિષમ ખણુ રોકી રજ શકે;
સુહાતાં કે' સ્વપ્નો રસભર તરંગે વિરચતી,
અભાણ્યા આનંદે પળવિપળ સિતકાર કરતી.

ગ્રહી લેતી કેં કેં ફલ કુસુમ સંગી તરૂં તણાં,
વિયોગી બહાલાને પ્રથમમિલને ભેટ ધરવા;
ઘણું ચાલી, થાકી પણ દયિતનો દેશ ન દીસે,
કરે ઉંચા કર્ણો પણ ન પ્રિય એ ગર્જન શુભે.

નિરાશા ને આશા પ્રકટિત થતી ને વહી જતી,
છતાં સંલક્ષીને રમણ હૃદયે, પાય ધરતી;
પરંતુ પર્યંતે પ્રિયસદન તો હા ! નવ મળ્યું,
અને આડું આવી કઠિનતર ઉભું રણ રહ્યું !

તપેલી રેતીના પવન પ્રબળા દુર્ગં રચતો,
ઉઠાડીને અંગે મલિન કરવા તત્પર થતો;
તરૂં કે પક્ષીતું ક્ષિતિજ લગીએ નામ ન મળે,
કંઈ દૂરે દૂરે મૃગસલિલ ઉંડું ઉપહસે.

શ્મશાને સેવેલું ભયભરિત શૂન્યત્વ સઘળે,
દિલાસો દેવાને પથિક પણ કેા પંથ ન પળે;
અભાગી ઓચિંતું હૃદય રણમાંહે જઈ પડ્યું,
દગાતું, સૂકાતું અદૃશ પળમાં જીવન ગયું !

હબરો પ્રાણીને સુખદ થઈ પીયૂષ પડતું,
અલેખે એ રીતે અધમશરણે હા ! જલ જતું;
હશે શું આ અર્થે શુચિ સલિલનો સંચય કર્યો ?
હશે શું આ અર્થે વિકટ પથ કેરો શ્રમ સહ્યો ?

હશે શું આ અર્થે પ્રિય જનકનું મંદિર ત્યજ્યું ?
 હશે શું આ અર્થે પ્રણયવશ ઉંચું ઉર કર્યું ?
 ખરે ! ભાવિ કેરું હૃદય સમજી ના જગ શકે,
 પ્રયાસો પ્રાણીને અકૂળ જઈને કાયર કરે.

તથાપિ લીધેલો સરલ ઉર ના પંથ પલટે,
 પ્રભુનું આપેલું પદ હૃદય રાચી અનુભવે;
 હજી જો ! એ મીઠું વિમલ જલ વેગે વહી રહી,
 સમર્પીને શાંતિ રણહૃદય માંહે દઈ રહી !

एक वेल्यने.

(શિખરિણી.)

રસીલાં પત્રોથી નિજ શરીરસંગોપન કરી,
 વધે ધીમે ધીમે પ્રણયખગલે પાદપ ભણી;
 પરંતુ આલંબી અધમ ઉરવાંતા શુવરને,
 અહો ! વેલિ ઘેલી ! ઉચિત ન મળ્યો કંથ તુજને !

તથાપિ કાં તારા હૃદય મહિં વૈષમ્ય ન વસે ?
 ઉમંગે આલિંગી પ્રણયવશ મીઠું સ્મિત કરે !
 વપુ ને પત્રોમાં, મૃદુ મુકુલમાં ને કુસુમમાં,
 હીસે ઉંડા ઉંડા ઠઠિનતર કેં કંટક વસ્યા.

હસે કે હિંચે તું, પવનવશ વા પાશ્વે પલટે,
 વધુ વાગે ઉંડા હૃદયપર કાંટા પળપળે;
 ઉરેથી આનંદી કુસુમકલિઓ કેં પ્રકટતી,
 અરે ! એ વિંધાતી તુરત કપરા કંટક થકી !

અને ક્યારે તારા મધુર કુસુમો કેં ખરી પડે,
 જતાં નીચે નીચે પણ શરણ એનું થઈ રહે;
 દશા દેખી આવી સખિ ! હૃદય માં રડી પડે,
 પરંતુ ના તારૂં કંઈ હૃદય કલેશે કળકળે.

અહો ! પ્રીતિ કેરો ઉદ્ધિ ઉછળે જે ઉર વિષે,
 કશી એ વૃત્તિને અસર જગના કંટક કરે !
 અને એ પ્રેમીનો અજળ પથ જુદો જગતથી,
 વિવેકી વ્યક્તિને ગમન કરવા ત્યાં બળ નથી.

હજારો હાથોથી દૃઢતર સમાલિંગન દઈ,
 છવાતી છાયા શી શિર ઉપર વર્ષાતપ સહી;
 રૂળોથી, પત્રોથી, સુમનસુરભિથી, સ્વરસથી,
 રહી સિંચી સ્નેહે પ્રિયહૃદય રંગે રીઝવતી.

વિવેકી વાયુ આ ગુણ-રસ-કળેડું તમતાણું,
 નિહાળીને પામે સદય હૃદયે સંકટ કથું;
 મથે તેથી તારો દયિત થકી વિશ્લેષ કરવા,
 હઠાવે, ડહાવે, કંઈ શીખ ગુણાવે શ્રવણમાં.

પરંતુ ચોંટયું તે પ્રભુથી ઉર પાછું નવ ખસે,
 ભલે સૃષ્ટિ કેરા અવિરત ઉપાલંભ ઉલટે;
 છુપાવે શાં પત્રે પતિહૃદયનાં શૂલ સઘળાં !
 દીપે ને દીપાવે કુળ સહજ કેવું પતિરતા ?

સુખી રે'જે ! રનેહી હૃદય વહતી રમ્ય લતિકે !
 રડું ના, આપું ના કટુતર ઉપાલંભ કદીએ;
 પરંતુ પૂછું છું કંઈ કુતૂહલે પ્રશ્ન તુજને,
 કૃપાથી કટ્યાણી ! ઉચિત કંઈ દે ઉત્તર મને !

પળે છે આ પંથે અમ સદનની આર્થ અખળા,
 દીસે એની વૃત્તિ રસભરિત ને નિર્મળ સદા;
 નિહાળી શું તારે હૃદય, શુચિ એ શિક્ષણ લઈ,
 બની તારા જેવી પુનિત હૃદયે ભાવ ભરતી ?

વિલોકી વા એનાં હૃદય કંઈ તેં શિક્ષણ ગ્રહું ?
 પતિની ભક્તિનું સહજ સમજ શાસ્ત્ર સઘળું ?
 હતો એનો, તારો અગર ગુરૂ શું એક ઉજળો ?
 પ્રબોધ્યાં પ્રીતિથી જરૂર હરવા કલેશ જગનો ?

આવળનાં ફૂલને.

(શેઠા.)

ઝોરભથી સંસિક્ત ભલે નહિ હૃદય તમારાં,
છો આવે નહિ પાસ મધુવ્રત મધુ હરનારા;
કરી મનોહર માળ ભલે જન કંઠ ન ધારે,
નિજ ઉપવનની માંય ભલે માળી ન સ્વીકારે.

પણ આવળનાં ફૂલ ! તમે મુજ અંતર ગમતાં,
આ નિર્જન વનમાંય સદાયે રહેજો રમતાં;
ઉઘ્ર તપે આદિત્ય, પાંથ ભિંજે પ્રસ્વેદે,
અળતાં લોચનમાંય શીતતા કોઈ ન સિંચે.

ત્યાં સુંદર સમુદાય તમારો ઉર આકર્ષે,
શે વધતો વિસ્તાર હિંચતો અવિરત હર્ષે !
દૂર અતિશય દૂર સુધી પથરાઈ રહેલાં,
ઉંચી નીચી ડોક કરી કુતૂહલથી જોતાં.

સોના કેરી પીત પાથરી ચાહર બાણે,
માળેવિના પિંડ સમાં ચમકે ચોપાસે; —
આવી અચાનક અનિલ ભેટતો ભાવ ભરેલો,
લેઈ જવા નિજ સંગ કરી કેં યત્ન રહેલો.

હોલતી ડાળી સંગ તમે ચોંટી શાં રહેતાં !
કંઠ હલાવી કાંઈ નકાર અનિલને કહેતાં;
સ્વાર્થપથે પળનાર ભલે તમને જગ ભૂલે,
પણ વીસરે ન વસંત, ખીલવી તમને ખીલે.

કુદરત કેરાં બાળ ! તમે એને બહુ બહાલાં,
ઉચ્ચ દઈ આરોગ્ય સદા હૃદયે રાખેલાં;
માળીના અતિ કૂર નખરનો ઘાત ન બેતાં,
નહિ ક્યારે નિજ દેહ અકાળ મરણથી ખોતાં.

ક્યાં એ કૂલ ગુલાબ, મોગરો, માલતી મોંઘાં,
જન્મ તણી સંગાથ મૃત્યુ કેરું મુખ બેતાં;
ક્યાં કંચન શાં અંગ સહિષ્ણુ શાંત તમારાં !
રહેતાં પણ સંતાપ સતત હૈયે હસનારાં.

સગુણ હૃદયને બધે જગતના પરવશ કરતા,
નિર્ગુણને નહિ લેશ નઠોર બની એ નડતા;
એ સાચો સિદ્ધાંત શીખ્યો હું તમને બેતાં,
નિર્ગુણ બ્રહ્મ સમાન તમે જગથી કેં બૃહાં !
ગિરિકંદર, ગિરિશૃંગ વિષે પળુ વાસ વસો છો,
બેઠ જગતના રંગ હૃદય દિનરાત હસો છો;
સાહુ જીવન સાફ ભવ્ય આનંદ ભરેલું,
માયાતીત મનોજ મિષ્ટ તમને જ મળેલું.

હિંચો બહાલાં બાળ ! અનિલલહરિ ઉપજવો !
 મુજ અંતરને એમ નબલ કેં નાચ કરાવો !
 નિર્મળ કાવ્યતરંગ વધે પ્રતિપળ ઉભરાતા,
 ભૂલે ક્ષણ સંસાર તણી મુંઝવતી માયા.

ગ્રામ્ય જીવન.

(લાવણી.)

(ધન્ય હો ધન્યજ પુણ્ય પ્રદેશ-એ રાહ.)
 રમ્ય એ જીવન ગ્રામ્ય રસાળ, સત્વસોહંતું વિભળ વિશાળ;
 સ્વર્ગ તણી સેવે જ્યાં શુચિતા, બહુવિધ માનવબાળ.
 સત્વસોહંતું વિભળ વિશાળ. રમ્ય એ (ટેક)

ગૃહો નાજુકની વાંકી હાર,
 સ્વચ્છ શેરી ને ન્હાનાં દ્વાર;
 બાળ રવિનો કરતાં સત્કાર,
 સ્વચ્છ આંગણનો વધુ વિસ્તાર.

અણખોટયો જ્યાં અનિલ અહર્નિશ, વન સુરભિભર વાય;
 સમય સમય સંમાર્જન કરતો, મન મૂકી મલકાય.
 અર્પતો અમર તણું આરોગ્ય,
 શૈત્યનો સેવી શુચિ સંયોગ. રમ્ય૦

ધરોધર ગાય તણું લઘુ ગોષ્ઠ,
વત્સનો મંદ મધુરો શોર;
રસેલાં ગોમયથી ઘર ચોક,
દીપે તુલસીતર કેરા થોક.

અર્જુન સમ હસતાં આંગણમાં કૂલભર્યાં લઘુ ઝાડ,
વિધ વિધ વેદ્ય થકી છવરાતી વૃક્ષલતાની વાડ.

શીત છાયામાં બાળકવૃંદ,
કીડતાં દેતાં અનિ આનંદ. રમ્ય૦

સ્વચ્છ પાધર ને સરિતા તીર,
નિર્મળાં બળબળ વહેતાં નીર;
ઝોકતાં કુતુકભર્યાં તૃણબાળ,
ધ્યાનમાં મસ્ત બગોની હાર.

નિર્ભય થઈ જલપાન કરે જ્યા. હરિણ તણો સમુદાય,
ટહુકે મોર કળા ધરી કૂદે, પિક પંચમ સુર ગાય.

ગોંદરે ગોકીઠન સોહાય,
વાંસળી ગોપ મનોહર વાય. રમ્ય૦

ઉષાનો ચોક ચડે ચળકાટ;
સૂચવે કુકુટ નવલ પ્રભાત;
દધિમંથનના ઘરઘર ઘોષ,
અજબ યુવતીને હૈયે હોંશ.

મંથનનો કર હંડે બ્રહ્મીને શિશુ માગે નવનીત,
હસતી જનની દૂર હઠાવે, પ્રકટે અંતર પ્રીત.

વૃદ્ધ માળાપ હસંતીતીર,
શેકતાં બાળક શીત શરીર. ૨૨મ્ય૦

સાંજરે ગોધન આવે ઘેર,
ચડે ગોરજ ઊડી ચોમેર;
ધૂલિધૂસર ઓપે આકાશ,
ઉઠે મજગોકુળનો આલાસ.

પુણ્ય પુરાતન આર્યજીવનનો અણબાંધ્યો ધૃતિહાસ,
ચાર ચાંદનીમાં ઉચરંતી રમણી ખેલે રાસ.

પ્રણયના ગાંતી કેંક પ્રસંગ,
સુંદરી સર્વ મળીને સંગ. ૨૨મ્ય૦

વીરના વિક્રમ કેરી વાત,
સનાતન સત્ય તણા સિદ્ધાન્ત;
આણલા અનુભવ કેરી યાદ,
પૂર્વનો વિમળ નિવૃત્તિવાદ.

શાંત શર્વરીમાં સહુ પુરૂષો, ચર્ચે મળીને ચોક;
શાણુરપર્શ ંહોણાં રત્નો શા શબ્દ તણા બહુ થોક.

પામતા પળપળ પુણ્ય પ્રકાશ,
અનુભવે વાણી વિપિનવિલાસ ! ૨૨મ્ય૦

એક કુળ કેરાં બાળ સમાન,
 ભેદનું સહજ ભૂલીને ભાન;
 અઢારે વર્ણ કરે વ્યવહાર,
 રનેહનો સેવે સાક્ષાત્કાર.

જનભૂખ્યા જનનો જ્યાં પામે અતિથિ ઉરસત્કાર,
 અમરતાણું જીવન અનુભવતાં, વીસરે નિજ પરિવાર.

પ્રભુ સમ પતિ ગૃહમાં પૂજાય,
 કેંકે માનસના કાટ ઘસાય.

૨૨૫૦

વિશ્વના વિધ વિધ દુષ્ટ વિકાર,
 ભરેલો ભયથી છળનો ભાર;
 સ્વાર્થનો ઝેરી ઉષ્ણ સમીર,
 નહિ પામે અવકાશ લગીર.

જગકાસાર વિપે પંકજ શાં અણદૂખ્યાં એકાંત,
 વિકસિત હૃદય રમે રસસિંધ્યાં ઓલંતાં દિનરાત.

મોક્ષનું માનવદુર્લભ ધામ,
 રહો એ અમર અમારું આમ.

૨૨૫૮

રાસ.

(શંકરાભરણ.)

આજ અલખેલડી વિમલ રસવેલડી,
 સકળ સાહેલડી રાસ ખેલે;
 ગગન ગર્જાવતી, પ્રણય પ્રકટાવતી,
 પ્રમદ વર્ષાવતી વિશ્વ રેલે. આજઠ (ટક)

અજખ અવરોહુઆરોહુસંભ્રમભરી,
 કમવિવશ ધરણિતલ ચરણ ધરતી;
 તાલકૃતલાલિમાલસિતકરતલવતી,
 કકુભઉર ભવ્ય આહ્વાદ ભરતી. આજઠ

ગાનરસલીન ભવભાન ભૂલી જતી,
 સહજ ભૂલાવતી શ્રવણસંગે;
 નવલ રસનિર્જરે જગત્ નહવરાવતી,
 રનાતિ શ્રમશીકરથી આપ અંગે. આજઠ

પુણ્ય પ્રણયે ભર્યાં અવનવાં કવનકૈં,
 અંતરે અમિત બલથી ઉછળતાં;
 કૈંક કહે, કંઈ હૃદયમાં રહી જતાં,
 ભાગ્યભર વદન વસી ભવન ભરતાં. આજઠ

મધુર 'મહિયર' તણાં, મિષ્ટ 'માડી' તણાં,
 રસિક 'વાદ્યમ' તણાં સ્મરણુ ઇટે;
 અંગ રોમાંચ ને કંઠકેધન કરે,
 નયનમાં નીર પળ એક પૂરે. આજ૦

મંદ ગતિ મલપતો, સ્વર સુભગ ઝીલતો,
 અનિલ ઘરઘર જતો ગાન ગાતો;
 પ્રણય પીયૂષથી પિંડ પરિપોષતો,
 પ્રતિ હૃદય પુણ્ય રસ સહજ પાતો. આજ૦

મલિન શેવાલના સહજ અપસરણથી,
 સ્વચ્છ સોહંત સરસીસમાણું;
 અલિતકરભંગ, દગમીનતરલિત થતું,
 મધુર મંડળ મચ્યું ભાવભીનું. આજ૦

દૂરતર બાલરોહન શ્રવણસંભ્રમા,
 સકળ સહિયર તણો સંગ છોડી;
 ભવ્ય વાત્સલ્યભરી અજબ ઉડ્યનથી,
 અપલગતિ ઘર જતી કોઈ દોડી. આજ૦

હૃદયપીયૂષરસપાનથી પોષતી,
 શયિત સુતવહન પર દૃષ્ટિ દેતી;
 આવી ઉતાવળી, શીઘ્ર સખીમાં મળી,
 સ્વર તુરત મધ્યથી ઝીલી લેતી. આજ૦

પુરુષપદરવ તણી સ્વરૂપ શંકા થતાં,
સ્વરહૃદયઅંગસંકેત કરતી;
એક પળમાંય સ્વર સકળ પલટાવતી,
ગુંજતી નવલ ઉર ભાવ ભરતી. આજ૦

શ્રમભરી સુંદરી, કર થકી કર ગ્રહી,
ખેસતી કે'ક વિશ્રામ લેતી;
કે'ક અનુકિતનવલગીતગુંજન વડે,
અજળ અન્યોન્ય રસદાન દેતી. આજ૦

સ્મરણવિસ્મરણહિંદોલ પર હિંચતી,
કેટિ અવધાનસંવ્યગ્ર થાતી;
વિશ્વવિષપાનમૃતહૃદયસંભવની,
આર્થકુલદેવીઓ ગીત ગાતી. આજ૦

ગોવાલણી.

(દ્રુતવિલંબિત.)

ધવલ નિર્મલ સ્વાત્મ સમોવડા,
અધિક આંતર સ્નેહ થકી ભર્યા;
પય તણી શુચિ હેલ શિરે ધરી,
વિચરતી વનઘાટ વટાવતી.

નવલ ગોપવધૂ રસ રેલતી,
 વનવિહંગ પશુ સહ ખેલતી;
 કંઈક કોકિલકૂજન સાંભળી,
 કુહુ કુહુ કરી પંથ ગભવતી.

વિહંગગાન તણા સ્વર ઝીલતી,
 અનુકૃતિ કરતી હસતી જતી;
 વનલતા, તરૂંપંક્તિ વિલોકતી,
 કંઈ નવાં કુસુમો કર ચુંટતી.

વિભલ બાલ્ય વિદ્યાય થતું હતું,
 રસભયું નવયૌવન ડોકતું;
 મધુર એ વ્યવસાય વિષે વસ્તું,
 જગવિકાર ન માનસ ઝીલતું.

ઘડી ગલીર બની ઝૂટકી જતી,
 સ્વજનસંગથી દૂર પડી જતી;
 પણ ત્વરાથી પુનઃ પદ ધારતી,
 સહચરી તણી સંગતિ સેવતી.

પુર તણી અતિ પ્રાઠ હવેલીઓ,
 ગગન ચુંબતી ઉચ્ચ અગાસીઓ;
 તરૂંઘટા પર ઉન્નત મસ્તકે,
 કંઈ સમાદર અર્પતી પાંથને.

પણ ન આદર એ ઉર ઝીલતું,
વિહગ એ નહિ ત્યાં દાણ ખેસતું;
નગર જેમ સમીપ થતું જતું,
હૃદય ભાર કશે ભજતું જતું.

કલકલાટ કશે શ્રવણે પડે,
હૃદયમાં ધબકાર નવો વધે;
નિકટ પિંજરને અવલોકતી,
શુકવધૂ સરખી ઉર કંપતી.

વનવિલાસવતી હરિણી સમી,
પુર વિષે સખીસંગ પ્રવેશતી;
કંઈક દૃશ્ય નવાં નજરે પડે,
હૃદય એ દાણ એક ન સંધરે.

અમલ અંતરના પટ ઉપરે,
નવ કુતૂહલ કેંક પડી રહે;
વિવિધ ચિત્ર જગચ્છલનાં વસે,
પણ અચિંત્ય વિલાય પળાંતરે.

મૃદુલ માનસ માનસના સમું,
લહરિલોલિત જીવનથી ભર્યું;
અવનવાં પ્રતિગિંખ ભલે ધરે,
પણ નહિ સ્થિર કોઈ થઈ શકે

શરીર વ્યાપૃતિને વશ સંચરે,
હૃદય કેવલ ગોષ્ઠ વિષે રમે;
સુરભિદોહન, મંથન સાંભરે,
વિવિધ વાંસળીના સ્વર ઉછળે.

ન કંઈ નિર્લજ્જતા, ન અપત્રપા,
સુખરતા નહિ, છેક ન મૂકતા;
ન વધુ ચંચલતા, નહિ શૂન્યતા,
ન કંઈ નિષ્કુરતા, નહિ દીનતા.

વિકૃતિશૂન્ય અપંકિલ ઉરથી,
જનમનોખિધ પરે તરતી જતી;
ગગનપંથ જરા નમતાં રવિ,
ધરભણી વળતી વધુ વેગથી.

ચરણ ચંચળતા નબલી ધરે,
હૃદય કે' હલકું પડીને હસે;
શિરથી ઓઢણી સઘ સરી પડે,
વહી જતું કરી બાહ્ય ઉરે વસે.

ધવલ પંથ પરે ધણુ દેખતાં,
સહજ ગાન તણા સ્વર છૂટતા;
ગમનઆગમભાવવિભેદથી,
વિવિધ રંગ ઉરે ઉપજાવતી.

નિકટમાં નિજ નેશ વિલોકતાં,
 શ્રવણ વત્સલણા સ્વર આવતાં;
 દઈ છલંગ જતી ગૃહમાં ધસી,
 વિરતિ મોક્ષ સમી મન સેવતી.

કૃષિક.

(વર્ષતતિલકા.)

ચાલી ઘણું રણ સમા નભના પ્રવાસે,
 ઝૂંકી ગયો તરણિ વ્યાકુલ મધ્ય માર્ગે;
 એ જોઈ વિશ્વ સહસા પરિતાપ પામે,
 સંતપ્ત સ્વામી બનતાં સુખ શાં પ્રબળે !

ના કોઈ સંગ શ્રમશીકર લૂછવાને,
 આરોગ્ય અંગ અડકી કંઈ પૂછવાને;
 એવો જ ઈર્ષ્યરત આ કૃષિકાર કેવો,
 ખેડી રહ્યો સતત ક્ષેત્ર નિદ્ધાધ રહેતો !

નીચે મુખે હળ ધુરંધર ખેંચી જતા,
 નહાતા ધડી શ્રમજલે, ધડીમાં સુકાતા;
 જોતા અધીર પળમાં પુરની દિશાને,
 સંયોગ મોક્ષસુખનો કંઈ સાધવાને.

આશ્વાસનાં વચન કૈંક શુભાવી એને,
ને સ્પર્શથી ચપલતા નવલી દઇને;
સંચારતો ગત ઉમંગ ફરી જગાવી,
દેખી રહ્યો ગૃહિણીના પથને તથાપિ.

પેસી ગયાં વિહંગ સૌ નિઝ નીઠ માંહે,
શંકા કરી હવ તણી ગલરાટ પામે;
ઢાળી સ્વપત્ર તરૂઓ તનુને છુપાવે,
ભીતિભર્યા અગતિકો દઢ મૌન સેવે.

આથે અચિંત્ય સહકાર તણી ઘટામાં,
ઉંડું કરે કંઈક કૂજન કોકિલા હા !
દેવા પ્રતપ્ત જગને દિલથી દિલાસો,
ને ધૈર્યધારણુ તણો ઉપદેશ ઉંચો.

દેખાય હા ! ક્ષિતિજમાં શિર ભાત લેને,
ઉતાવળી ગૃહિણી આગતી દૂર દૂરે;
શીળી સુનિબંધતરૂની ઘટ છાંય નીચે,
આવી વિરામ વરતી ભરી છેક શ્વાસે.

છટયા સહિષ્ણુ વૃષ ને કૃષિકાર છટયો,
દોડી જતા તરૂતળે સહુ સત્વરે જો !
બાડી પછેડી ધરતી પર પાથરીને,
સેવે મુધાભરિત લોજન સ્વસ્થ ચિત્તે.

આસ્વાદ અમૃત વિષે નહિ જેહુ આવે,
ભૂપાલના ભવનમાં નહિ જે જણાયે;
તે સ્વાદથી પળપળે ઉર તૃપ્ત થાય,
ના ન્યૂનતા ઉચરવા અવકાશ કાંય.

પૂછે નવીન ખળરો પુરની ઉમંગે,
પૂછે અનામય શિશુગણ કેરું સંગે;
કેં આંટિઓ ગૃહ તણી ઘડીમાં ઉકેલે,
મીઠું હસી રસ પરસ્પર દિવ્ય રેલે.

સેવે વિરામ ઘડી બે ધરણી સમારી,
આવે અચિંત્ય સુરદુર્લભ નિંદ મીડી;
ઝોકાય ભાનુ હસતો દલરંધ્રમાંથી,
ને સ્પર્શતો સુહૃદ શો કરને અડાડી.

મારા તપે ઉર તપે મનુષાળ કેરાં,
શાંતિ હવે ઝટ ગ્રહો ઉર તે બિચારાં;
દુર્ભાવશૂન્ય જન શા વિલસે ઉદાર !
નીચે નમે વિચરતો રવિ એ વિચાર.

ઘેરી છતાં ઘડી પછી જતી નિંદ નાસી,
છોડી સમાધિ જ્યમ જાગૃત થાય જોગી;
ઉત્સાહ કેં નવલ અંતરમાં ધરીને,
કર્તાવ્યમાં મચી રહે ત્રિપુટી ફરીને.

આયાસ ને વિરતિની ઘટમાળ માંહે,
હા ! પ્રાણી કષ્ટમય જીવન નિત્ય કાપે;
માયા વિચિત્ર સહુ વીતક વીસરાવે,
ના અન્યથા પથ તણો કદી પાર આવે.

કેં વેલિઓ મધુભર્યા કુસુમો સમર્પે,
તે વન્ય વૃક્ષ ફલ પકવ અનેક વેરે;
વીણી અમૂલ્ય ઉપહાર સ્વભાળ માટે,
માતા વળે ગૃહ લાણી સ્મરી સંતતિને.

આવે ધર્યું સુરભિનું ધણ સીમમાંથી,
સંતોષના સ્વર થકી નભને ગાતવી;
ગોપાલબાલ વનવૈભવ કેંક લેતા,
ને ક્રૂરતા વિવિધ વાંસળી જાય વાતા.

બહાલાં તણા મિલનનું સુખ સાધવાને,
છે શ્રાંત તોય પથિકો ઝટ પંથ કાપે;
છાયા પ્રલંબ તરૂની જગ ઢાંકી દેતી,
આટોપવા જગતને નિજ કાર્ય કેંતી.

આશાભરી નજર ક્ષેત્ર પરે દઇને,
સંકેતશબ્દ સુખથી કંઈ ઉચ્ચરીને;
હાંકે ત્વરાથી હળને નિજ ગામવાટે,
ખેંચ્યા રહે ન વૃષભો ઉર હર્ષ વાધ્યે.

વિશ્રાંતિ સઘ વરવા જગને કહેતો,
 રૂપે સમુદ્રહૃદયે રવિ રંગ રાતો;
 ન્હાનાં મળે ઝરણુ યોગમથી તળાવે,
 પ્રાણી ધસ્યાં પુર વિષે સહુ એમ આવે.

ગાદા લુપાર સમ ગોરજ ગામ ઢાંકે,
 તે કોઈ તારક ચડી નભમાં વિલોકે;
 શા વિસ્તરે કર સુધા ઝરતા સુધાંશુ !
 દર્શાવવા પથ, હઠાવી તમિસ્ર કાળું.

ધંટાનિનાદ સુરમંદિરમાં સુહાવે,
 શાંતિ તણી જનનીને વિધિએ વધાવે;
 ભાગોળમાં જનકની ચિર વાટ જોતાં,
 આવી ઉમંગભર આતુર બાળ ઉભાં.

હૃદયે જોઈ ધસતાં કંઈ હર્ષધેલાં,
 આલિંગતાં વિરહવ્યથા બની રહેલાં;
 વૃત્તાંત વાસર તણે કહી સર્વ સાથે,
 શાં સ્પર્ધતાં હૃદયમાં રસ રેઠવાને !

એને સુમંદ હસી ઉત્તર સ્નિગ્ધ દેતો,
 ને કોઈને પડી જતાં ઝટ બીઝી લેતો;
 પામ્યાં પ્રશાંતિ વૃષભો વસી ગોષ્ઠ માંહે,
 આનંદ નૂતન છવાઈ રહ્યો નિકેતે.

રાખી સમગ્ર પ્રણયી પરિવાર સંગે,
સગ્ધિ તણું સુખ અલૌકિક સદૃશ સેવે;
કે' કે' વિનોદ શ્રમ અંતરનો હઠાવે;
ને સ્નેહસિંચન નવા બળને જમાવે.

નિદ્રા નવેલિ શ્રમ શેષ રહ્યો નિવારે,
ના 'કે' વિચારવશ વ્યાકુલતા લગારે;
ચોકી કરે ગૃહ તણી રજનીશ બગી,
ને તારલા પ્રહરિઓ વિચરે શિરેથી.

ગાઠું તમિઝ ઉદરે ભરી સર્વ વસ્તુ,
સંરક્ષવા સદનમાં બની વ્યાપ્ત રે'તું;
કોલાહલો પળ વિષે સહુ શાંત થાય,
આ એકલો અનિલ સંચરતો જણાય.

કન્યાવ્રત.

(હરિગીત.)

નિદ્રા તણા ઉત્સંગથી સહસા ઝબકતી બગતી,
પ્રકટયું પ્રભાત ? ઉગ્યો રવિ ? એ પ્રશ્ન પળપળ પૂછતી;
અગણિત મનોરથ માંહિ રજની દીર્ઘ કષ્ટે કાપતી,
પ્રાતઃસમય સાહેલીઓના ઘર ભણી ઢોડા જતી.

સખીઓ સહુ સંભ્રમભરી નદીતીર પર નહાવા જતી,
વ્રતનિયમનો શાસ્ત્રાર્થ કરતી, સમજતી, સમજાવતી;
નિજ હૃદય શાં નિર્મલ સલિલમાં કેંક રસથી કોડતી,
તીરે રહેલાં બાળ બાંધવ નિરખતી નયને જતી.

ઉત્સાહ શો અંતર વિષે ? શી ચપલતા કૃતિમાત્રમાં !
શી ભાવની ભરતી ? અજળ વિશ્વાસ શો વ્રતમાં અહા !
કેં કેં અધુરાં ગીત ગાતી ઘર ભણી પદ ધારતી !
ઘડી દોડતી, ઘડી મંદ ગતિથી શેરીઓ શોભાવતી.

કો ભૂલ કરતી ગીતમાં શરમાઈ તો સહસા જતી,
સખીવૃંદમાં પેસી, વદન હસતી જતી સંતાડતી;
ઉરભાવના અંકુર સમા પગપળ યવાંકુર વાધતા,
ને પ્રાણુથી પણ પ્રિય અધિક પીયૂષપોષણ પામતા.
લઈ સંગમાં સહુ પુણ્ય પૂજન ગોચરું કરવા જતી,
ભૂલી જગત, ભૂલી સ્વજન, કો અજળ ઉરથી અર્ચતી;
ને નમ્ર ભાવે નમન કરતી અમલ અંચળ પાથરી,
તે સમયના શુચિ ભાવને કવિ કો શકે નહિ વર્ણવી.

નહિ સ્વાર્થનો લવ સ્પર્શ, નિજ હિતઅહિતભેદ ન અંતરે,
નહિ વાસના કંઈ વિશ્વની, વર કાંઈ ના વરવા ચહે;
અવધૂત કો યોગી યતિ કે સુભગ સંત મહંતનું,
ના કો સમય દેખાય એવું હૃદય નિર્મમ નિર્મળું.

નિષ્કામ લકિત શાસ્ત્ર માંહે વિવિધ વિબુધે વર્ણવી,
 સર્વાંશસિદ્ધિ સર્વથા દૃષ્ટાન્તમાં દેખી નહિ;
 દૃષ્ટાન્ત આ પ્રત્યક્ષ જોતાં હૃદય સહૃદયનું દ્રવે,
 સૂકો ભલે સંસાર એની કદર ના કદીએ કરે !

કો ભૂલતી વ્રતનિયમમાં તો સહુ હસી ધમકાવતી,
 રડતી જઈ નિજ માતને કે'તી બિચારી ખ્હાવરી;
 એ દોષની પૂરી ક્ષમા જનનીમુખેથી પામતી,
 નહિ ત્યાં સુધી ઉડી જતા અંતર વિષે શાંતિ થતી.

સંધ્યાસમય પુરખ્હાર કે' કે' વિમલ ખેલન ખેલતી,
 ને વિશ્વયજ્ઞ તણી સુભગ શુક્રેષ્ટિ કે' કરતી જતી;
 ગૃહરાજ્યમંદિરના પ્રથમ સોપાન પર પગ ધારવા,
 સંભ્રમભરી શી સ્પર્ધતી શિક્ષણ પરસ્પર સાધવા !

એ વિશ્વના વિષથી રહિત નિષ્કામ વ્રતને સેવતી,
 આદર્શ બનીને આય' અબળા રસ અનુપમ રેડતી;
 ને કલેશમય ગાહરશ્યને સુરસદન શીઘ્ર બનાવતી,
 અતિ શુષ્ક નરઉર માંચ નંદનવન સહજ નિપજાવતી.

લમોચતા.

(વસંતતિલકા—અનુક્રુપ.)

ગાહસ્થ્યમંદિર તણી કરતી સમીક્ષા,
ને દ્વાર એ ઉઘડવા ધરતી પ્રતીક્ષા;
સોપાનપંક્તિ ચડવા પદને ઉપાડી,
ઉભી રહી વિવિધ ભાવભરી કુમારી.

કુતૂહલભરી દૃષ્ટિ દિશાઓ દેખતી હતી,
પ્રવાસે માર્ગ કાપેલો વારંવાર વિલોકતી.

પીઠીભયો કનક શો શુચિ દેહ શોભે,
ને કો નવીન સુરભિ ઉરને રીઝાવે;
ઘેરાય આંખ, કંઈ ભાર અપૂર્વ લાગે,
મીઠાં મનોહર નવાં કંઈ સ્વપ્ન સાધે.

અનેરાં અંતરે દૃશ્યો આવીને ઉડતાં જતાં,
કેં કેં કેલિ તણી વાધે દિવ્ય પુણ્યપરંપરા.

જોતી અનેકવિધ ભૂષણ ભાવિ અંગે,
સાડી ભરી વિવિધ મોહક રમ્ય રંગે;
સૌભાગ્યકંઠણ તણો રણુકાર વાગે,
ને ભવ્ય નૂપુર તણા ઝણુકાર જાગે.

ઉડીને આવતો આઘે નવો સંસાર ફેખતી,
રમ્યતા જોઈને એની ઝીલવા તલસી રહી.

આકર્ષતો હૃદયને રહી એક પાસે,
ને રોકતું સદન તાતનું આવી સામે;
મધ્યે વસી હૃદયદોલનથી મુંઝાતી,
પ્રસ્વેદથી પળપળે અતિ આર્દ્ર થાતી.

બેઉમાં મુખ્યતા આપી એકને ય થકે નહિ,
સ્વીકાર ત્યાગનો મીઠો ના ઉકેલ જડે કંઈ.

કેં વ્યંગથી હસતી આવતી બ્રાતૃજાયા,
દર્શાવતી સહજ સુંદર વિશ્વછાયા;
તો રમ્ય રીસ કરતી, હઠતી, ખીન્નતી,
ના સાંભળ્યું કરી છદ્વંગથી દૂર જાતી.

નવેલી સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિથી આલિઓ અવલોકતી,
નવાં સંબોધનો શોધી કેં હસીને હસાવતી.

ના સાંભળે હૃદય સ્વસ્થ બની લગારે,
ના શાંતિથી સમુદયે ઘડી એક બેસે;
કેં કેં કુતૂહલભરી હરિણી સમાણી,
ધૂમી રહે ઘર વિષે બહુ ખડાવરી શી.

ઘડીમાં ક્રોધથી રાતી, ઘડી આનંદઉજળી,
ઘડીમાં સખીને લેતી સ્નેહની ચુંટિઓ ખણી.

સાહિત્ય કીડન તણું ઘડીમાં નિહાળે,
તેના વિયોગ તણી ભાવિ વ્યથા વિચારે;
જેતી બહાર ઘડીમાં જઈ ખારીએથી,
લાંબી વિદેશ તણી વાટ રહે વિલોકી.

અનેરો કોઈ આનંદ અનાયાસ ઉરે થતો,
ન શોધેલો, ન સાધેલો, સ્વયંભૂ સમ શોભતો.

હર્ષોક્તિ માંય સ્વર રોહનના રહેલા,
શૃંગાર ને કંઠુ મિત્ર બની મળેલા;
લેટી પડે ઘડીક વિસ્મિત ભાંડુઓને,
છેલ્લી વિદાય તણી શું ઉરં ભેટ આપે ?

દૂરથી જોઈ માતાને નીચાં નેત્ર કરી જતી,
મેળવી દૃષ્ટિમાં દૃષ્ટિ ના વદી શકતી જરી.

ઉત્સાહ અંતર ભરી જનની જણાતી,
ભાવિ વિયોગ થકી તોય ઉદાસ થાતી;
મૂંગાં મળી હૃદય બે ઘડી થાય બુઢાં,
આંસુ જતાં નયનનાં બળથી રખાતાં.

“ હવે આ ગેહ ના તારું ” એમ વિશ્વ ભલે કહે,
પરંતુ જીવથી બહાણું ચિત્ત કેમ ત્યજી શકે ?

હાનિ જરાય ઘરમાંય થતાં દુભાતી,
 સંરક્ષવા સહજ તત્પર નિત્ય થાતી;
 “ માફ ન એ ” હૃદય ના શકતું વિચારી,
 એ શુષ્કતા નથી સુતાહૃદયે સ્વીકારી.

કર્તવ્યબુદ્ધિથી સર્વે ક્રિયા લગ્ન તણી સહે,
 પ્રત્યેક કાર્યને ધર્મપ્રાપ્ય એ ગણતી ઉરે.

હા ! ધર્મતંતુસમુદાય વડે વણેલું,
 નિષ્કામ આર્ય અબળા તણું ચિત્ત ચાડ;
 ના કેંઈ વિકાર, પ્રતિકારવિચાર વાડ,
 ઉંચા અભેદ મહિં કેવળ રાચનાઈ.

વિદાય વાંચ્છતું ઉભું આ કૌમાર્ય કરે ગ્રહી,
 પરંતુ સ્નેહસંબધે આલિંગી રોકતી રહી.

વાળાં અનેકવિધ આંગણુ માંહિ વાગે,
 ને ગીત ગાય રમણી મળી રમ્ય રાગે;
 એ સાંભળી હૃદય ઉરુંયને ચડેલું,
 ને ખડાવઈ કુતુકથી અકળાઈ રે'તું.

સખીએ સજ્જ કીધેલી, સ્નેહસંબ્રમવ્યાકુલા,
 ધરંતી પાય ધીમેથી કુમારી લગ્નતત્પરા.

મોડ.

(કવ્વાલી.)

સહનસામ્રાજ્યને પાટે રસીલા નાથની સાથે,
અલેદે બેસવા માટે ધરી લે મોડ આ માથે.

ત્યજી કન્યાત્વ, ગૃહિણીનો નવો અધિકાર લેવાને,
પ્રભુ પ્રેમે પઠાવેલો ધરી લે મોડ આ માથે.

અનુજ્ઞા આજથી હેતો સુભગ શૃંગાર સજવાને,
વિલૂપણુ સર્વનો સ્વામી ધરી લે મોડ આ માથે.

અમર ને આત્મજન કેરી અમૂલી આશીષોથી એ,
જરેલા પાત્ર શો શાણી ! ધરી લે મોડ આ માથે.

પ્રખર સંસારના તાપો રહી સંતુષ્ટ રહેવાને,
વિશાળા છત્ર શો શીળો ધરી લે મોડ આ માથે.

નવલ ગાહંસ્થ્યનો ભારી ઉપાડી ભાર લેવાને,
ઈંઠાણી રૂપ આરંભે ધરી લે મોડ આ માથે.

સુરક્ષા પામી સર્વોંગે, કરી પ્રસ્થાન કૌભાયે,
ધરેલી ભેટ શો ભાવે ગ્રહી લે મોડ આ માથે.

સુધાથી સિંચતો, લેતો અધિક આવારણાં નિત્યે,
પ્રણયના હસ્ત શો મીઠો ધરી લે મોડ આ માથે.

પનોતી પ્રેમવહીના ભરેલા મિષ્ટ મકરંદે,
અજબ આદિકુસુમ જેવો ધરી લે મોડ આ માથે.
અહી કન્યાવતે સિદ્ધિ, ગુરૂ ગીર્વાણની સાથે,
વિજયની વેળ્યન્તી શો ધરી લે મોડ આ માથે.

કરગ્રહણ.

(તોટક.)

કર એ રસ ભાવ અનેક ભર્યો,
મન-સંમતિ મેળવી ખૂદાર પડ્યો;
ત્યજી પાલવ મીઠડી માત તણો,
તુજ સન્મુખ સંપ્રતિ શોભી રહ્યો.

કર એ કરમાં અહી રાખ સખે !
હઠ અંતરમાં ધરી-રાખ સખે !
ભવપંથ તણું અવલંબન એ,
ગૃહજીવનનું શુચિ મંઠન એ.

વસમી ભવવાટ વિષે વધતાં,
કંઈ ઠોકર ખાઈ ઢળી પડતાં;
કર રાખી શકે અહી એ કરથી,
રજ દૂર કરે વપુવસ્ત્ર થકી.

કંઈ કંટક કંકર માર્ગ વિષે,
 વસી પુણ્ય પ્રવાસ અશક્ય કરે;
 કર એ સહુ યત્ન થકી હણશે,
 વળી પુણ્ય સુવાસિત પાથરશે.

અતિ ભીષણ એ ભવકાનનમાં,
 પથ ભૂલી કુપંથ પડે પળતાં;
 પથ સત્ય સદૈવ બતાવી તને,
 શ્રમ વ્યર્થ જતો અટકાવી શકે.

કુસુમે ભરી કેં રસવેદ્ય તણાં,
 કર ચુંટી લઈ મધુરાં ફૂલડાં;
 તુજ હસ્ત સમર્પિત એ કરશે,
 રચી માલ સુકંઠ વિષે ધરશે.

શ્રમથી કદી અંતર ખિન્ન થતાં,
 દુઃખ આંસુ અચાનક આવી જતાં;
 કર એ નયનોહક લૂછી શકે,
 નવ ચેતનનું ઉર દાન કરે.

સુરસેવિત સત્પ્રણયામૃતથી,
 સમયોચિત કેં રસસિંચનથી;
 હઈ પોષણ જીવનપ્રાદપને,
 નવપણ્ણવયુક્ત સદૈવ કરે.

તુજ ભાવિ તણું વળી ચિત્ર ખરું,
ભવપાટિ પરે નવ રંગ ભર્યું;
કર એજ યથાર્થ લખી શકશે,
કંઈ ભાગ્ય તણી ઘટના ઘડશે.

તુજ ઉન્નતિના અવરોધક કે',
જગમાં વસતા અતિ ઘાતક કે';
રિપુના દળને કર એ હણશે,
સમરાંગણમાં જય એ કરશે.

કરમાં કર મેળવી મિત્ર શકે,
કદી દાસ તણો અધિકાર ન એ;
સમજ પ્રિય ! એજ રહસ્ય ઉરે,
દયિતાપદનિર્ણય તું કરજે !

દૃઢ એ કરમાં કર શીઘ્ર દર્ધ,
રચજે રસસંપુટ સ્વસ્થ થર્ધ;
મહિં સાચવજે શુચિ સ્નેહમણિ,
તુજ જીવનથી પણ શ્રેષ્ઠ ગણી.

કરથી કર એ કદી દૂર થશે,
પછી દિવ્ય મણિ તુજ ગૂમ થશે;
સહુ જીવનતેજ સમાઈ જશે,
અતિ ઘોર તમિસ્ર છવાઈ જશે.

કિનનાથ તણા કર શો કર એ,
હઠ ચેતન જીવનબાંધય હરે;
રજનીપતિના કર શો કર એ,
રસપોષણ કાજ સુધા વરસે.

વરવધૂને.

(કબ્બાલી.)

પધારો પ્રેમને પગલે નવલ જાયાપતી બહાલાં !
સુખદ સંસારવાડીમાં ખુશીથી ખેલવા માટે.
મધુર મકરંદભર મોંઘાં, સદા મુરલિ થકી સિંચ્યાં,
પ્રકુલિત કેંક પુષ્પોને વિનોદે વીણવા માટે.
અધુરાં એક બીજામાં રહેલાં તત્ત્વને પૂરી,
વપુની વ્યર્થતા ટાળી, સફળતા સાધવા માટે.
અમુ અમુમાં, હૃદય હૃદયે, જીવનમાં જીવ જોડીને,
અકળ અદ્વૈતની સિદ્ધિ પ્રણયથી પામવા માટે.
પધારો દિવ્ય પંખીડાં ! પરસ્પર હોરવી પાંખો,
અતટ આકાશને અંકે ઉમંગે ઉડવા માટે.
પિતા, માતા, સ્વજન, બંધુ, મધુરી માતૃભૂમિનું,
વિબુધ ને વિશ્વવાસીનું, કરજ ચુકાવવા માટે.

અનેરી આશથી જોતાં ગુરુજન આ પ્રણયધેલાં,
નયન ને માનસો એનાં સુધાથી સિંચવા માટે.

ધરીને સ્નેહની નૌકા, હલેસાં હર્ષનાં ફેતાં,
ગહન ભવસિંધુને તીરે પ્રયાસે પહોંચવા માટે.

દ્વિગુણ દષ્ટિ વડે દેખી, દ્વિગુણ શક્તિ ઉરે ધારી,
ગૃહીને પુણ્યતમ પંથે ચરણથી ચાલવા માટે.

ઉભયને અંતરે બહેતા સુધાના સ્ત્રોતને ઝીલી,
તરલ એના તરંગોથી જગતને રેલવા માટે.

સુધાથી ઝેરને છૂટી, પ્રણયથી વૈરને વાળી,
અમરની ઉચ્ચ અવનીને અહિં અવતારવા માટે.

સદનસાત્રાજ્ય શોભાવો રસીલાં રાજ ને રાણી !
પ્રતાપી પૂર્વજો કેરાં હૃદયને રંગવા માટે.

મિલન.

(વસંતતિલકા.)

કેં કેં મનોરથ હતા મનમાં વસેલા,
ને પ્રશ્ન કેં કુશલના ઉર ઉફલવેલા;

આદ્રાક્તઓ કંઈક ચિત્ત પરે ચઢેલી,
સૂજી રહી હૃદયને કંઈ રનેહકેલિ.

કેં કેં સુભાષિત પરોક્ષ વિષે શુભાવી,
રે'તો સદૈવ તુજ અંતર હું રીઝાવી;
ને તું મનોહર સુકંઠથી ગીત ગાતી,
નેપથ્યમાં રહી અમીરસ પૂર્ણ પાતી.

શોધી રહ્યાં મિલનનો ઉભયે પ્રસંગ,
વાધી રહ્યો ઉર વિષે અતિશે ઉમંગ;
અંતે યથાસમય એ ઘડી પાસ આવી,
લગ્નોત્સવે હૃદય બેઉ દીધાં મિલાવી.

કિંતુ થતાં નવલ સન્નિધિયોગ મીઠો,
વૃત્તિ વિષે કંઈ વિપર્યય બિન્ન દીઠો !
દૃષ્ટિ વિષે વિપળ દૃષ્ટિ મળી શકે ના,
અન્યોન્ય દર્શન જરાય કરી શકે ના.

નાચી રહ્યાં હૃદય કેં નવ કંપ પામી,
ને એ ગયો શરીરમાં પણ છેક જામી;
હૈયાં રહ્યાં ઉમળકે સહસા ભરાઈ,
રૂંધાય કંઠ, ફરકે અધરો ત્વરાથી.

ઉચ્છ્વાસનો સતત વેગ વધ્યો જણાતો,
પ્રસ્વેદ અંગ પ્રકટી પણમાં સમાતો;

કૈં શેરહા અજબ અંતરમાં પડેલા,
 ને રોમ સર્વ અતિ ઉગ્ર બની રહેલા.
 વકતવ્ય કાંઇ હૃદયે, વદને ચડે ના,
 કર્તવ્યમાર્ગ ઉરને જરીયે જડે ના;
 વીતી રહી રસભરી ઘડી એ રૂપાળી,
 ના દીર્ઘ જીવન વિષે ફરીથી નિહાળી.
 વ્યકિતત્વની, વિષયની, રસની, મતિની,
 સંસારની પરમ વિસ્મૃતિ ત્યાં થયેલી;
 આરવાદ મોક્ષસુખનો સકળે મળેલો,
 અવ્યકત હર્ષ ઉરમાં ઉછળી રહેલો.

* * * * *

વીતી ગયાં કંઈક વત્સર એ પછીથી,
 ખાલી ભર્યા અમિત અભ્ર ગયાં શિરેથી;
 ને હર્ષશોકભર કૈં વ્યવસાય સેવ્યા,
 આઘાત યુગ્મ ઉરને પણ કૈંક વાગ્યા.
 ક્યાંએ થઈ ન પણ એ સુખની સમાધિ,
 ના અંતરે અનુભવી સ્થિતિ એ કદાપિ;
 એ કોઈ ધન્ય ઘટિકા પ્રણયે ઘડેલી,
 રહેલી અને સકલ જીવન માંચ છેલી.

આર્યસંસાર.

(લાવણી.)

(ધન્ય હો ધન્યજ પુણ્ય પ્રદેશ-એ રાહ.)

ધન્ય એ આર્ય તણો સંસાર, ધન્ય ગૃહજીવન પરમ ઉદાર;
શત હલથી દિનરાત સુહાતાં, કૌટિક કુળકહ્લાર.

ધન્ય ગૃહજીવન પરમ ઉદાર, ધન્ય એ. (ટેક.)

એક ગૃહ-મંડપને આધાર,
એક આવાસરસે વધનાર;
વિસ્તરી દાદાવેલ્ય વિશાળ,
અર્પતી સમયસમય રસકાલ.

મધઝરણી મધમાખ મળી મધુ ભરતી મધુપુટ માંચ,
સેવી સંહતિઃ કાર્યસાધિકા સાધે વિજય સદાય.

સાચવે સ્નેહભર્યો સહકાર,
ખાળ ને વૃદ્ધ તરૂણ નરનાર. ધન્ય૦

વૃદ્ધ જ્યાં વડિલ તણું શિરછત્ર,
છાંચ શીતળ દેતું સર્વત્ર;
સહી આગંતુક સહુ આઘાત,
સહા સંભાળે નિજ સંઘાત.

એ કુલપતિને વીંટી વસતો પ્રેમભર્યો પરિવાર,
અનુભવના ઉદ્દગાર ઉકેલી સમજે જનવ્યવહાર.

જગતની નૌતમ એક નિશાળ,
શીખે અણુશીખ્યાં જ્યાં સહુ બાળ. ધન્ય૦

કૈંક નવણાં યુગલો સકુમાર,
પ્રણયરસતરસ્યાં ઉત્ક અપાર;
કુટિલ દગ મેળવી કો પળવાર,
હૃદય હસી કરતાં પ્રેમપ્રસાર.

દિનભર રિનગ્ધ સ્વજનપરિવેષિત સ્નેહરસે સિંચાય,
વિપ્રયોગ સંયોગ તણાં સુખ અનુભવતાં ઉર માંચ.

પળપળે અમીરસ પીતાં જાય,
અતૃપ્તિ તોય ન ઓછી થાય. ધન્ય૦

નારીઓ અંતર સદનનિવાસ,
કાર્યથી પામી કૈં અવકાશ;
સાસુ, નણ્ણી ને સુતવધૂવૃંદ,
અલૌકિક અનુભવતાં આનંદ.

મૃદુ ગુંજનથી રસભર હૃદયે ગીત શીખે ને ગાય,
કહી મીઠાં મહિયરનાં સ્મરણો અંતરમાં ઉભરાય.

પરસ્પર ઝીલે આંસુની ધાર,
મેળવે સહજ હૃદયના તાર. ધન્ય૦

ઉછેરે વડિલો સુતસંતાન,
કરાવી દ્વિગુણ પ્રણયરસપાન;
અમરને હુઈલ એ ઉત્સંગ,
સેવતાં હૃદય ધરે નવ રંગ.

‘વહુ’ સંબોધનથી સંબોધે જનનીને જ્યાં ખાળ,
એ રસમાં અવગાહન કરતાં છૂટે જગજંજાળ.

હર્ષના અંતર હોજ લરાય,
રમ્ય રોમોદ્ગમ પ્રતિ પળ થાય. ધન્ય૦

દુઃખ સુખ સંગતિથી સેવાય,
મળે વિષ તે પણ વહેંચી ખાય;
એક ખીજની હુંક પમાય,
હૃદયની સર્વ વ્યથા વીસરાય.

સ્વાર્થત્યાગ ને સંયમ સહજે પળપળ જ્યાં પોષાય,
ઉરઔદ્ધાય સહનવૃત્તિથી કેં કાઠિન્ય કપાય.

નહિ ઉદરભરિતાતું નામ,
લેહ ભૂલવતું એ રસધામ, ધન્ય૦

તરુણ કંપતીની ગુંજન ગોઠ,
શિશુકમંડળનો વિમળ વિનોદ;
ખાલ નણ્ણીની રસભરી રાવ,
બ્રાતૃજયાનો વત્સલ ભાવ.

જ્યેષ્ઠહૃદયની વિશદ વૃત્તિઓ, દિયર પ્રણયપરિહાસ,
શ્વશુર તણાં શિક્ષાનાં સૂત્રો, સામુ ઉર ઉદ્દાસ.

સર્વનો યુગપત્ અનુભવ થાય,

સ્વર્ગની ઇચ્છા ત્યાં વીસરાય.

ધન્ય૦

બ્યોમમાં વિચરે કોસ હબાર,

ગ્રહો સૌ ગ્રહી ઉચિત અધિકાર;

સૂર્યનું તેજ ઝીલે તન માંય,

નહિ આકર્ષણ અળગું થાય.

નહિ સંબંધ ઘટે ગ્રહપતિનો દૂર છતાં પણ લેશ,

તેમ આર્યકુલભાળ કાર્યવશ સેવે દેશ વિદેશ.

પરંતુ એક હૃદયનાં અંગ,

ભાગ્ય ભોગવવામાં સહુ સંગ.

ધન્ય૦

વિવિધ અંતરના વિવિધ વિચાર,

વિવિધ કર કેરો કૃતિવિસ્તાર;

વિવિધ મતિશોધિત વિવિધ ઉપાય,

સર્વનો લાભ સહજ લેવાય.

અગણિત સુભગ શિખંડ સજેલો જેમ શિખી સોહાય,

અગણિત અંશુ થકી નભ ભરતો દિનકર દિવ્ય જણાય.

અખંડિત એમ રહી ચિરકાળ,

આર્યકુળ ખેલે રાસ રસાળ.

ધન્ય૦

બહેન.

(હરિગીત.)

દીઠાં હજારો હૃદય મીઠાં રનેહથી સત્કારતાં,
મૃદુ વચનથી, મૃદુ હારયથી ઉરને અધિક આકર્ષતાં;
સંકટ વિષે સંગે વસીને લેહભાવ ભુલાવતાં,
કોટિ પ્રયત્ન કરી કરી આશ્વાસ અનુદિન આપતાં.

પણ એ અલૌકિક એક અંતર, એ છવિ રસધેણડી,
નહિ નહિ મળે નરલોકમાં એ જગત-જુદી ખેનવી;
એ ઉમળકા અંતર તણા, એ આશીષો અણચિંતવી,
નહિ કયાંય નિરખી નયનથી એ ભાવભર ભાગીરથી.

એ પ્રણય નહિ વ્યવહારનો, નહિ સૃષ્ટિના સંબંધનો,
નહિ જ્ઞાન કે અધિકારનો, નહિ એક પણ અભિલાષનો;
એ હૃદયના ઉંડા હૃદયનો પ્રેમ કેહાં અમાનુષી,
અપરાધ કોટિ કુઠારથી છેદાય નહિ ક્યારે જરી.

એ પક્ષપાત અપૂર્વ, એ પ્રેમી હૃદયની અંધતા,
એ વિરમૃતિ વ્યવહારની, નહિ કો ઈતર રસપાત્રમાં;
સાસુ અને નણદી સમીપે શ્વશુરનું ગૃહ સેવતાં,
પળપળ વદે યની પ્રણયપુલકિત 'વીરને વધતી ખમા' !

સખીવૃંદમાં સંગીત કરતાં, બાળને હુલારાવતાં,
ગંભીર હૃદયે સ્મરણ પ્રકટે 'વીર'નું પળવારમાં;
'મામા' તણા મૃદુ શબ્દથી શીખવે શિશુકને બોલતાં,
એ સમય અંતર માંહિ અદ્ભુત ઉદ્ભવે કેં આદ્રેતા !

અભિધાન ક્યારે વીરનું એ શ્રવણ સહસા સાંભળે,
ઊડે અધીરે હૃદય, દશદિશ તરલ નેત્ર ફર્યા કરે;
ને 'વીર' ની કેં વાત વદતાં નયન જલ આવી રહે,
રેઘાય કંઠ, ભરાય અંતર, ખડાવરી બાળા બને.

એ મિષ્ટ મહેરામણ મનુજનો રસ અનવરત રેલતો,
છાળો ઉડાડી ક્ષણક્ષણે ભવમાર્ગને ભિન્નવતો;
પાષાણુ પણ પીગળી પડે એ સ્નેહસાગર સેવતાં,
પાંડિત્ય પણ પાછું વળે એ અજબ ઉર ઉકેલતાં.

એ વીરઉરવાડી પરે ઝીણી વરસતી વાદળી,
શત કોસથી પણ સહજ શીતળ છાંય પળપળ આપતી;
કેં વરસ વરસી હાય ! અંતે આલમાં ઊડી ગઈ !
સૂના હૃદયને સહજ રોહન એકલું આપી ગઈ !

કંઈ શૂન્ય વીતી 'વીરપસલી' સ્મરણથી સંતાપતી,
ને નયનજલકણુમાલિકા ઉપહાર કાળ અપાવતી;
'અસ્તિત્વમાં ન મહત્ત્વ' એ જગનિયમ મેં સાચો કયો !
આજે અરે ! તુજ પ્રણય પહેની ! શુષ્ક હૃદયે ઓળખ્યો !

સૂની બની મુજ એ દિશા, ઓવારણાં અટકી ગયાં,
 ને સ્નેહભીનાં 'ભાઈ' નાં સંબોધનો સળગી ગયાં;
 એ વેલ્ય મીઠી બહાલની સૂકાઈને રજમાં મળી,
 ના કોઈથી પૂરાય એવી એ સ્થલ્લી ખાલી થઈ !

સ્વપ્ન.

(મંદાકાન્તા.)

આશાધેલાં કંઈક ઉરને અંક માંહે ધરીને,
 ને સંદેશા પ્રણયરસિલા કે' જનોના ગ્રહીને;
 બહાલા મારા જનપદ ભણી સિંધુમાર્ગે જવાને,
 ઉભી નૌકા પથ નિરખતી સજ્જ સામે થઈને.

આ ઉત્સાહી પથિક નવલ્લા હૃષં ભાવે ભરેલા,
 બહાલાંઓનું મિલન વરવા બહાવરા શા બનેલા !
 કેવાં એનાં ઉર ઉછળતાં ! સ્નિગ્ધતા શબ્દમાં શી !
 કૃષ્ટિ કેવી ચપળ ફરતી નવ્ય તેજે ભરેલી !

એ સદ્ભાગી કંઈક દિનમાં દેખશે જન્મભૂમિ,
 ને આનંદે નમન કરશે પાવની પાંખુ ચૂમી;
 બહાલાંઓના વ્યથિત ગણને ભાવથી ભેટશે એ,
 સંભાળેલી ધરી ચરણમાં ભેટ સંતોષશે એ.

ઉઠા અગ્નિ પ્રિયવિરહનો એમ ખુઝાવશે એ,
તે સિંચાશે પ્રણયરસથી, સર્વને સિંચશે એ;
કાલાં ઘેલાં શિશુકવચનો અંતરે ધારશે એ,
હૃષીવેશે પુલકિત બની સ્નેહથી સ્પર્શશે એ.

રે ! હૈયું આ અજબ સુખ એ દેખશે હાય ! ક્યારે ?
ને એ મોંઘું ફળ તપતાણું પામશે હાય ! ક્યારે ?
ભડી ભડી પ્રતિ પળ વિષે ચિંતા તો નિત્ય જાય,
આવે પાછું અશરણુ અરે ! દેખતાં ના ઉપાય !

ખંધાયેલું શરીર કપરી વૃત્તિનાં ખંધનોથી,
ના છૂટે એ વિવશ શુકવત્ પિંજરાને ઉવેખી;
જે ! આ નૌકા ચલિત બનતી, મંદ ને શીઘ્ર જાતી !
જેતાં જેતાં ગઈ વિહંગ શી દૃષ્ટિમયાંદ મૂકી !

એને દેખી રવિ પણ અરે ! દોડતો જાય કેવો !
સંભારીને સ્વજન, ગગને ઊડતો હોય એવો !
એની આશા પણ પળ પછી સર્વથા પૂર્ણ થાશે,
ને શાંતિની નિજ સદનમાં પેસીને નિંદ્ર લેશે.

વીત્યો અંતે દિવસ વસમો નિત્યવત્ વર્ષ જેવો,
ને આ કાળો તિમિરપડદો વિંધતો વ્યોમ આવ્યો !
નિદ્રા કેરા કુલિશકરનો કારમો ભાર લાગે !
ને ઘેરાતાં નયન સહસા, ચિંતા હિંચે વિચારે.

*

*

*

*

*

આ દેખાણી ! હૃદય રમતી મીઠડી માતૃભૂમિ !
 ને એ મારા પ્રિય નગરની વિસ્તરી વૃક્ષરાશી !
 કેવાં ચોંપે ચરણ ઉપડે ! શ્વાસ હૈયે ન માય
 આ શેરી, આ સદન સઘળું આવતું જો જણાય !

ને આ સામે હૃદય હરતું ગેહનું મુખ્ય દ્વાર !
 દોડતાં કેં રમત કરતાં બાળકો આ બહાર !
 દેખી દોડ્યાં ભુજ ભરી ભરી જો મને ભેટતાં એ !
 “આવ્યા બાપુ !” કહી ચરણને આહીને ચોંટતાં એ !

નાનો બાલુ ઉછળી ઉછળી બાઝવા કંઠે જતો,
 તેડી લીધો પણ પકડીને હસ્ત એ કાંઈ કે’તો !
 “સૂતો મૂકી શયનતલમાં ક્યાં ગયા’તા છુપાઈ ?
 “શોધ્યા મેં તો બહુ સમય આ ગામને શેરી માંહિ.

“ઘાંટો પાડી પછી પરવશે ખૂબ રોતો હતો હું,
 “સંજોધીને કંઈક તમને સાદ દેતો હતો હું;
 “રોવું માફ સકળ શ્રવણે તો તમે સાંભળેલું,
 “તોએ આવ્યા નહિ ઝડપથી રે ! ગમ્યું કેમ એવું ?

“આવ્યા અંતે, નહિ હઉં હવે ક્યાંય ક્યારે જવાને,
 “ને છોડી હું બચિત તમને ના જરા બળિં બહારે;
 “રાત્રિમાંએ સહશયનથી બાથ લીડીશ બાપુ !
 “નિદ્રા લેતાં કર પકડીને રોકી રાખીશ બાપુ !

“આલો મારાં સહુ રમકડાં ખહાર લાવી બતાવું,
 “લાવી આપું સરસ સુરતું બાઈનું રમ્ય વાળું !
 “આલો ! આલો ઘરમહિં ! ” કહી અંગ સર્વે ઉછાળે,
 ને બાલાવે નિજ જનનીને હર્ષધેલો બનીને.

ઉભી બહાલી શ્રવણ ધરતી આવીને ઓશરીમાં,
 ને સારે કેં નયન મહિંથી આંસુઓ હર્ષ કેરાં;
 જિંદે એનું હૃદય રસિલું ભેટવા ભાવભોળું,
 ને ઓચિંતું વદન વિકસે શબ્દસત્કાર સારૂ.

તેડેલા એ લઈ શિશુકને આંપતી અંગસંગે,
 સ્પર્શાયેલા સુતશરીરને સ્પર્શથી સ્નેહભાવે;
 ઉભી જોતી મુજ તનુ તણું માપી આરોગ્ય લેવા,
 ને આંહે કેં પ્રણયઝરતો હા ! ઉપાલંભ દેવા !

ઓ ! બહાલાંઓ ! વિષમ વિરહે મેં ધકેલી રીબાવ્યાં
 સ્વાર્થે રોકી શરીર, તમને દૂર હા ! દૂર રાખ્યાં !
 છોડી, છોટે જઈ મન થકી મુંઝવ્યાં મેં તમોને,
 મુંગે મોઢે સહન સઘળું તે તમે કીધ નિત્યે.

છોડી આવાં સ્વજન, ઘડીએ ના હવે દૂર જાઉં,
 ચિંતા માંહે તમ હૃદયને ના ફરી વાર નાંખું !
 જે વીત્યું તે વીતક ઉરથી બૂલજો બાળ મારાં !
 ના દુભાવું ફરી પરહરી સ્નિગ્ધ ચિત્તો તમારાં.

આવો મીઠો અમરકુળ શો મેં ઉવેખ્યો પ્રસંગ,
સ્વપ્નામાંએ નવ વીસરજો રનેહીનો સ્નિગ્ધ સંગ !
જાહી પીવી ત્યજી, વિરચીને પાતળી રાખ પીશું !
કિંતુ નાનાવિધ વિરહના તાપથી ના બળીશું.

* * * * *

હા ! ઓંચિંતો પદરવ પડ્યો કોઈનો કર્ણદ્વારે,
ઊડી નિદ્રા, ચકિત નયનો આ ફરે આસપાસે;
બહાલાંઓના રૂઢિત ઉરનાં આંસુઓથી ભરેલો,
આવી સામે પગ પર પડ્યો કારમો પત્ર પેલો !

ક્યાં બહાલી ! ક્યાં શિશુકગણ ! ને ક્યાં ગયું ગામ મારું ?
ક્યાં એ કેલિ રસ વરસતી ? ના મળે નામ તેનું !
એ વૃત્તિ, એ સ્થિતિ હૃદયની, એ અકારી ઉપાધિ !
તે ઘાંચીના બળદ પરની ધુંસરી એજ પાછી !

પત્રપ્રતીક્ષા.

(શિખરિણી—અનુબંધપૂ.)

અધુરાં આટોપી સકળ નિજ કાર્યો સદનનાં,
ત્યજી સંબંધી ને સહચરી તણે સંગ સહસા;

સમીપે આવેલો સમય ગણી પત્રાગમ તણો,
ગવાણે ઘેલી શી યુવતી જતી દોડી ઝટ અહો !

બહાલાના પત્રની જોતી વાટડી કેંક વિશ્વમે,
આતુર ચક્ષુઓ એનાં શેરીમાં સઘળે ભમે.

જતા ને આવંતા પથિક સહુને એ નિરખતી,
અધુરો ને આછો વદન પર કેં ધુંધટ ધરી;
રહી જોતી દૂરે અનિમિષ દુગે આતુર બની,
રહી રોડી સંગે સતત ઉરને એ સ્થળ લાણી.

અગાધ સિંધુ શા ઘેરા માનવીસમુદાયમાં,
દૂતને શોધતાં એનાં ચક્ષુઓ તરતાં હતાં.

કંઈ દૂરે અંતે નયનપથમાં એ જન પડ્યો,
પિછાણ્યો ને પેખ્યો હૃદયતલમાં સત્વર જડ્યો;
ગતિ જોતી એની પ્રતિ પદ પરે દૃષ્ટિ ફરતી,
અનેરા ઉલ્લોલે અધિકે ઉરવૃત્તિ ઉછળતી.

પત્રના પુંજમાં પેસી બહાલાનો પત્ર શોધતાં,
બહાવરાં નેત્ર એ ચોંટી દૂતના કરમાં ગયાં.

અને ધીરેથી એ તરૂણ પણુ આવે નિકટમાં,
અધીરૂ હા ! ઊઠે હૃદય ઝટ નીચે વહી જવા !
ઘડી પૂછી લેવા અધિક અબળા આતુર બને,
પરંતુ લલ્લનું રમરણ રસનાને ઘડી રહે.

પરાયો ને અસંખ્યા પત્રવાહક એ હતો,
તથાપિ ચિત્તચક્ષુને કેમ એ રોકતો થયો ?

ખરે ! બહાલાં કેરો સહજ પણ સંખંધ સજતા,
પદાર્થો પ્રાણીને જરૂર પ્રિય લાગે જગતમાં;
લખેલો બહાલાનો પ્રિયતર બને પત્ર ઉરથી,
અહીં લાવે તેને પ્રણયી ઉર ચાહે કયમ નહિ ?

બહાલાના પ્રેમપત્રોને સર્વદા એજ લાવતો,
અને એ ઉજ્જવલા યોગે બહાલો અંતરથી હતો !

હજારો પત્રોને પ્રતિ સદન વાંચી વિતરતો,
નવાં કેં કેં નામો વદન થકી વચ્ચે ઉચરતો;
ક્રમાત્ આવ્યો અંતે ચરણ ધરતો એ ઘર ભણી,
રહી ભેતી દષ્ટિ શ્રવણઉરનો સંયમ કરી.

હમણાં દ્વારમાં નક્કી બહાલાનો પત્ર નાંખશે,
એકની એક એ આશા ઉદભવી રહી અંતરે.

પરંતુ પાસેથી ક્ષણ મહિં અગાડી વહી ગયો !

અરેરે ! ના એકે દલ સદન માંહે દઈ ગયો;

નિશ્ચયાનો ઉડો કડિનતર આઘાત સહતી,

રહી ભેતી ભેતી વિકળ સરખી સ્તબ્ધ યુવતી.

તથાપિ ના જતી આશા, ગૃહ ભૂલી ગયો હશે,

હજીએ પત્ર વાંચીને આપવા ફરી આવશે !

જતો દૂરે દૂરે અહહ ! ફરી પાછો નવ વળ્યો,
 બિચારી બાળાનો હૃદયશ્રમ સૌ નિષ્ફલ ગયો !
 ઘડીમાં સંતાપો અહિતશતના કે' મચી રહ્યા,
 રહાવી, સંતાપી વ્યથિત ઉરને એ કરી રહ્યા.

વિશ્વાસ ના હમ્મ આવે ! પત્રાભાવ ન સંભવે,
 દૂતની પાછળે દોડી જવા એ ચિત્ત ઊછળે.

પરંતુ એ લલ્લ તુરત ફરી આડી ફરી વળી,
 અરે ! પ્રેમી કેરી ઉર અવદશા ના સમજતી !
 અભાણી અંધારી નયન પર અંતે ઢળી ગઈ,
 પડી હા ! પૃથ્વીમાં વ્યથિત વનિતા મૂર્ચ્છિત બની !

પત્રદર્શન.

(તોટક.)

દિન કેંક તણા પરિતાપ પછી,
 અતિ અંતરના ઉકળાટ પછી;
 રસવાહક નૂતન મેઘ સમો,
 પ્રિયનો દુગ આગળ પત્ર પડ્યો !

બહુ દૂરથી અક્ષર ઓળખતી,
 નવલા કંઈ ભાવ ઉરે ભરતી;

હરિણી સમ એક છલંગ ભરી,
યુવતી ઝટ પત્ર કરે ગ્રહતી.

પ્રિય અક્ષર એ હૃદયેશ્વરના,
રમણીય મનોહર મૌજીતક શા;
હૃગમાં ઉરમાં ય જડાઈ જતા,
મધુરા મિલને મધુર હસતા.

પ્રિયના કરનો શુચિ સ્પર્શ કરી,
પ્રિયમાનસને મન માંહિ ભરી;
અતિ દુર્લભ કેા અતિથિ સરખો,
પ્રિય પત્ર બની હૃદયે રમતો.

કંઈ શૈલ્ય અલૌકિક ઉદભવતાં,
તનુરોમ અચ્ચાનક જાગી જતા;
ઉરમાં ઘડી શ્વાસ સમાય નહિ,
વયુ કંપ ત્યજી સ્થિર થાય નહિ.

અતિ કંપિત એ કરને અડતાં,
ધરી પત્ર રહ્યો નવ ચેતનતા;
ઉર શું ઉર સ્નેહભર્યાં મળતાં,
કર પત્ર પરસ્પર નાચી રહ્યાં.

ગૃહનું, જગનું નવ જ્ઞાન રહ્યું !
જડ પત્ર તણું નવ ધ્યાન રહ્યું;

પ્રણયામૃતના રસપાન થકી,
નવલી સુરતા હૃદયે પ્રકટી.

અહીં પત્ર ઉખેડતી આંગળી એ,
સ્થિરતા ધરી ના શકતી ધડી એ;
પણ આખર દૂર થયો પડદો,
પ્રિયનો પ્રિય પત્ર બહાર પડ્યો !

ઘડી આદિ જુએ, ઘડી અંત જુએ,
ઘડી મધ્ય વિષે કંઈ દષ્ટિ કરે;
નહિ વાચનનો ક્રમ સાચવતી,
રહી વાંચતી તોય ન વાંચી શકો !

હૃદયેશ અનામય છે સુખમાં,
સમજ્યું ઉર એકજ સાર અહા !
હતી કેં વ્યવહારની વાત લખી,
પણ અંતરમાં ઉતરી ન શકી.

જહુ વાર વધુ વધુ વાચનથી,
પ્રિયપત્ર લીધો શ્રમથી સમજી;
નહિ તૃપ્તિ તથાપિ ઉરે વિલસે,
ફરી વાંચી રહી બની આતુર એ !

ઘડી ચાંપતી ઉત્સુક અંતરથી,
ઘડી ચૂમતી મુગ્ધ બની મુખથી;

ઘડી સ્તબ્ધ બની વળી જોઈ રહે,
ઘડીમાં હસતી જતી કાંઈ કહે !

પ્રતિ અક્ષરમાં, પ્રતિ શબ્દ વિષે,
પ્રતિ પાંક્તિ વિષે, પ્રતિ વાક્ય વિષે,
પ્રિયની મનમોહક મૂર્તિ વસે,
રસગુંજનથી રસ લબ્ય ભરે.

બહુ વાચનથી મુખપાઠ થતાં,
ઉરથી સહુ વાક્ય વદાઈ જતાં;
ધરી પત્ર પડે ગૃહકાર્ય વિષે,
પણ એ વચનો ઉરમાં વિલસે !

રહસિ કદી સ્વાસ્થ્ય જરી મળતાં,
લઈ વાંચતી પત્ર ફરી કરમાં;
કંઈ અર્થ અનેક નવા ઉપજે,
પ્રિયસંસ્મરણો સઘળાં પ્રકટે.

મુનિ પાણિનિના ભટ દીક્ષિત શી,
ત્યમ વ્યાસ તણા શુચિ શંકર શી;
રસસૂત્ર સમાં સહુ વાક્ય ગ્રહી,
ઉરથી કંઈ ભાષ્ય બહુ રચતી !

દિન એક ઘડી સમ એમ ગયો,
રજનીભરમાં રસ એજ રહ્યો;

ફરી જાગતી રમ્ય પ્રભાત થતાં,
 રહી પત્રની એ ઉર વાટ અહા !
 ફરી એજ વિયોગની તીવ્ર વ્યથા !
 ફરી એજ અનુપમ આતુરતા;
 ફરી શક્તિ એ ઉરની ભ્રમણા !
 ફરી એજ અતર્પણ અંતરમાં !

નવું વર્ષ.

(વસંતતિલકા.)

ઉગ્યો હતો ગત દિને દિનનાથ જેવો,
 આજે થયો ઉદિત ભર્ગભરેલ એવો;
 ને સર્વ જૂત દિનનો પણ એજ ભાનું,
 ભાવિ અનંત યુગ ઉજ્જવલ રાજ્ય એનું.
 તો આજ કાં નવલ ભારુકર ભવ્ય ભાસે ?
 ને કાં નવું સ્મિત ઉષાવદને વિરાજે ?
 મીઠું પ્રભાત રમણીય વિશેષ કાં છે ?
 કાં વાતવીચિ કંઈ હૃષં અપૂર્વ આપે ?
 એ સૂર્ય, એ અનિલ, એજ ઉષા રસીલી,
 એ નિત્યની સકળ શાશ્વત કાળકેલિ;
 કિન્તુ મનુષ્યમન માંહિ નવીનતા છે,
 આશા તણા નવલ અંકુર ઉદ્ભવ્યા છે.

કેં નવ્ય પ્રેમ હૃદયે પ્રકટી રહ્યો છે,
 ને રોમરોમ, નયને ઝળકી રહ્યો છે;
 એ દૃષ્ટિ નવ્ય બલ, તેજ, ઉમંગવાળી,
 આ વિશ્વનાં વિવિધ દૃશ્ય રહી નિહાળી.

સર્વત્ર એ અભિનવત્વ વિલોકનારી,
 સંસારમાં સુભગ સ્વર્ગ રચાવનારી;
 ઉત્સાહ અંતર અખંડિત આપનારી,
 સૌંદર્યની રસભરી જનની રૂપાળી.

એ દૃષ્ટિ સર્વ સમયે સરખી રહે જો,
 જુના અને નહિ નવા દિન તે જુઓ તો;
 ને વૃત્તિ અસ્ખલિત એજ વસે વિશાળી,
 તો દૂર થાય નહિ એક દિને દીવાળી.

કિંતુ હશે ઇતર અંતર માંહિ કાલે,
 આ ભવ્યતા નયન એ નહિ લેશ ભાળે;
 આનંદ ને પ્રણય સર્વ સમાઈ જાશે,
 પાછા પ્રપંચપટ વિશ્વ પરે વિંટાશે.

ને બ્રાતૃભાવ પણ ભૂલભર્યો ગણાશે,
 જ્યાં ત્યાં મહા સમરથી મનુજે મરાશે;
 આત્માપરાધકૂલ પ્રાણી સમસ્ત પામે,
 હા ! કાળને કરી કલંકિત દોષ દેખે !

વૈષ્ણવ એ મનુ તણા તનુજો ! વિદારો !
 ના કાળની કૃતિ વિષે કંઈ લેહ ભાળો !
 એથી તમે અમરથી અધિકા ગણાશો,
 નિત્યે નવા દિન તણો ઉર હર્ષ લેશો.

ઉપકાર.

(હરિગીત.)

ઉપકાર શાનો મિત્ર ! માને દુરજ કેંક બળવતાં ?
 ઉપકાર શાનો ધર્મને ચીલે ઘડીબર ચાલતાં ?
 જે મૂલ્ય સાટે જીવંત લીધી ખરીદી આપણે,
 અખંડ તેનો આપતાં ઉપકાર શો ગણવો ઘટે ?

પળ પળ તણાં કર્તવ્ય કોટિ મનુજજીવનમાં ભર્યા,
 તે બળવે માનવો, નહિ કોઈથી પૂરાં થયાં;
 કર્તવ્યક્ષેત્ર વિશાળ તેની સીમ ના નજરે પડે,
 દોડે ભલે દિનરાત પણ નહિ પાર કો પામી શકે.

નિજ સ્વાર્થકારણ જૂઝવું, પશુધર્મ એ મનુજતમાં,
 પરહિતપરાયણ વૃત્તિમાંજ મનુષ્ય ઠેરી મનુષ્યતા;
 એ મુખ્ય માનવધર્મ જે સમજ પ્રણયથી પાળશે,
 એનો કશો ઉપકાર ગણવો ? દુરજ જેહ બળવશે.

કો સ્વાર્થથી, કો સ્નેહથી, કો ધર્મથી, કો લાજથી,
લૌકિક અલૌકિક એષણા, કરુણા, સ્વભાવ, વિવેકથી;
સત્કર્મ સાધે માનવો કો પૂર્વના સંયોગથી,
ઝરણુ વિનાનાં કાર્યને અવકાશ આ જગમાં નથી.

ચુકવે ફરજનું કરજ તેને શાહુકાર ભલે કહો,
પણ એ ઉચિત વ્યવહારથી ઉપકાર શો એનો થયો ?
હા ! સ્તેનવૃત્તિ અધમ વધતી જાય અનુદિન આપણી,
દેવા તણી ધાનત નથી જે જન્મકાળ લીધું ગણી !

એથી થયો ઉપકારનો વ્યવહાર આ સંસારમાં,
આશ્રય ભાસે એ થકી જનના સહજ જનકાર્યમાં;
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ ઉચ્ચાર કેવળ ભેદનો,
ઉપકારના ઉચ્ચારમાં વિધ્વંસ છે વિશ્વાસનો.

ઉપકારનો વ્યવહાર એ આત્મીય માત્ર અપૂર્ણતા,
ઉપકારનો વ્યવહાર એ કર્તાવ્ય કેરી ભ્રષ્ટતા;
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ તો સ્નેહ વિષયે શૂન્યતા,
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ વ્યવહાર કેરી વંચના.

ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ અજ્ઞાન પ્રભુસંકેતનું,
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ નૈર્ઘડ્ય અતિશય આપણું;
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ અપમાન માનવજાતનું,
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ ભસ્મીકરણ શુચિ ભાવનું.

કર્તાવ્યનિષ્ઠ શશાંક સવિતા સર્વદા નભ સંચરે,
 વરસે જલદ જલ ને ધરિત્રો પ્રાણીને હૃદયે ધરે;
 સહકાર મિષ્ટ ફલો સમર્પે, સલિલ શુચિ સરિતા વહે,
 એ સર્વ સિદ્ધ સ્વભાવથી, ઉપકાર ના એકે કરે.

એ દિવ્ય સર્વો મનુજને કર્તાવ્યપથે પ્રેરતાં,
 ‘ આપો કરજ શિરપર ચડેલું ’ એ નિરંતર ઓધતાં;
 ઉપકાર કરવા માનવાની વીસરી અનુદારતા,
 સતપ્રણય પ્રભુને પૂજવાનો પુણ્ય પાઠ ભણાવતાં.

માનવહૃદય.

(ગરબી,)

(મહેમાનો બહાલાંઓ ! પુનઃ પધારજો. એ રાહ.)

કેવાં એ અતિ કઠિન હૃદય મનુજાતનાં !

કેવો એ વિષક્રીટ તણો વ્યવહાર જો !

શાં શાં દ્રવ્ય વડે એને સરજ્યાં હશે !

કેવો એનો કઠિન હશે ઘડનાર જો ! કેવાં. (ટેક.)

જે આઘાતો પત્થર નહિ ઝીલી શકે,

વજ થકી પણ ના ઘડીએ વેઠાય જો;

તેને સહન કરી વિચરે સહુ કાર્યમાં,
 ઉંડા જખમો પણ પળમાંય રૂઝાય નો. કેવાં
 પ્રાણ તણાં પણ પ્રાણ સમોવડ બાળકો,
 અંતરથી અળગાં ઘડીએ ન રખાય નો;
 સળગાવીને ઘોર ચિતામાં હાથથી,
 મુખનાં સાધન અન્ય પળે સેવાય નો. કેવાં
 જીવ થકી પણ જુદાં નહિ જનજોડલાં,
 એક બીજાંને સહજ સમર્પિત પ્રાણ નો;
 એક જતું ને અવર રડી જોતું રહે !
 ઘરમાં પાછું એ જગતું ધમસાણ નો. કેવાં
 અંક વિષે ઉછરેલી સ્નેહભરી સુતા,
 પરદેશે પરહસ્ત પરાધીન થાય નો;
 મંગલમય એ ઉત્સવ મનથી માનતી,
 જનની મુખથી ગીત મનોહર ગાય નો. કેવાં
 બહાલાં નિજ જન મરણ થકી વૈરી બને,
 અઘટિતનાં પણ આશ્વાસન ઉચરાય નો;
 સ્વપ્નમાં તૂટે સાંકળ શાશ્વત સ્નેહની,
 ને એ ખાતું સહજે ' સરભર ' થાય નો. કેવાં
 દુશ દિશ કરતો દાવાનળ સળગી રહ્યો,
 વિલસે સામે દૃષ્ટિનિકટ વિનાશ નો;

આંખ મીંચીને એમાં પણ ધસતાં રહે,
સતત નિરાશામાં અવલોકે આશ ને. કેવાં

સર્પ તણા નહિ એકે દંશ સહી શકે,
વિષના એકજ કણથી પ્રાણ ત્યજાય ને;
પળ પળ પીતાં ગરલ તણા એ ઘુંટડા,
જઠર વિષે જીરવતાં વરસો જાય ને. કેવાં

તીવ્ર વ્યથાના ચસકા ક્ષણ ક્ષણ ઊછળે,
પરવશ કરી ભૂલાવે તનનું જાન ને;
તોય મથે સહુ વ્યાપૃતિને સત્કારતાં,
હાસ્યરૂઢનનું અનુભવતાં અવધાન ને. કેવાં

વિષપીયૂષ સમાવે જાજન એકમાં,
સુખદુઃખનો સાધે યુગપત્ સંયોગ ને;
તેજતિમિરથી મુંઝવતો પથ કાપતાં,
અફળ વિષયમાં અંધ કરે ઉદ્યોગ ને. કેવાં

एक उत्तर.

(મન્દાકાન્તા.)

ઠહાલા કેશ વિલયસમયે ઉચ્ચ આશ્વાસ હેતો,
ને શિક્ષાનાં વચન વક્તો સાંપડયો પત્ર તારો;

સાચું તારે કથન સઘળું ધૈર્યની શીખ હેતું,
 ને યોધે તું સહન કરવા સર્વથા એય સાચું.
 કિન્તુ “ઠ્ઠાલો નહિ તનુજ એ, પૂર્વનો કોઈ વૈરી,
 “ને આવેલો હૃદય હણવા” ના ગમે ઉકિત એવી;
 જેના જન્મે હૃદયતલમાં પ્રેમનું ખીજ રોપ્યું,
 ને કીડાઓ વિવિધ કરતાં વૃક્ષ કીધું વિશાળું.
 જે સંયોગે પ્રણય વિકસ્યો વિશ્વસૌંદર્ય જોતો,
 જેના યોગે સહજ પ્રકટયા ભવ્ય વાત્સલ્ય ભાવો;
 જેના યોગે અજબ મૃદુતા અતરે ઉદ્ભવેલી,
 જેના યોગે અરણ્ય રસનાં આ રહ્યાં વિશ્વ રેલી.
 જેના યોગે સહુ કઠિનતા વૃત્તિઓની વિલાણી,
 જેણે કીધું જલ હૃદયને પ્રોઠ પાષાણુમાંથી;
 જેના યોગે ઉર ઉછળતાં સ્નેહથી સઘ શીખ્યું,
 નાચી રે’તું સતત નવલી લાગણીથી ભરેલું.
 એ ઠ્ઠાલાને અરર ! ઉરથી માનવો શત્રુ મારે ?
 ગાળો દેવી વિવિધ વસંતી કાં તિરોભાવ કાળે ?
 એ સ્નેહીને રિપુ સમજતાં કાં ન હૈયું હણાય ?
 એવું કે’તાં વચન મુખથી કાં ન જીવ્યા કપાય ?
 છોને એના ચિર વિરહના ઉગ્ર આઘાત લાગે !
 છોને હૈયે અનલ પ્રકટી દેહ સુદ્ધાં દગાડે !

છોને શોકે હૃદય રડતાં સર્વ રીતે સિદ્ધાય,
 છોને ધાર્યું અક્ષળ બનતાં કોટિધા કષ્ટ થાય !
 તોએ બહાલો મુજ હૃદયને પામતાં જન્મ જોવો !
 બહાલો બહાલો મરણમુખમાં પેસતાં આજ એવો;
 મીઠાં એનાં ક'ઈક વચનો ચિત્ત માંહે ચડે છે,
 ને કંપાવે અજબ ઉરના તારને તીવ્ર ઘાતે.

ગાતું કે' કે' કંઈ કવનો ચિત્ત એથી રડે છે,
 ને નિઃશ્વાસે મળ હૃદયના ભસ્મતાને ભજે છે;
 એ આઘાતે દ્રવિત ઉરના પાતકો પીગળે છે,
 ઉનાં અશ્રુ સહિત ટપકી સ્નેહશુદ્ધિ કરે છે.

બહાલા ! દેવી રસ વિલસતો નિત્ય નૈરાશ્ય માંહે,

હેયાને અમરઉરનો સંયમાસ્વાદ આપે;
 મિથ્યા મોજે હૃદય ચડતું એજ પાછું હઠાવે,
 ને ઉંડેરા વધુ વિકસતો એ અહંકાર ટાળે.

વાંચ્યા સર્વે સદ્ગુણ બનવી નાશનું એજ મૂળ,
 ને હેયાને કઠિન કરતું સર્વથા એજ શૂળ;
 બહાલા કેરી હજી હૃદયથી વિસ્મૃતિ હું ન વાંચું,
 ચોંટી ચિત્તે રહી વિમળતા ત્યાગવા તે ન ઇચ્છું.

શીખ્યું હેયું પ્રણય વહતાં જેહના જન્મયોગે,
 શીખ્યું આજે સહન કરતાં તે તણા નાશયોગે;

સંખંધીનાં હૃદય રડશે સ્વાર્થનો નાશ થાતાં,
ના પ્રેમીને પ્રણયપથમાં રાહનો હોય એવાં.

સ્નેહી કેરા શુચિ રૂઢનતું હારય મૂલ્ય ઉંચું,
સંકષ્ટે એ હૃદય રસના કૈંક આસ્વાદ લેતું;

એ આસ્વાદો દઇ અમરના ધામતું દ્વાર ખોલ્યું,
એ બહાલાને રિપુ હૃદયથી મિત્ર ! ક્યારે ન માનું !

તન્મયતા.

(કૃતવિલખિત.)

શિર પરે તરણિ તપતો હતો,
અનિલ ઉષ્ણ વિશેષ થતો જતો;
હરિત ક્ષેત્ર તણા તટ ઉપરે,
સઘન શીતળ આમ્રતરૂ તળે.

શયિત હું ધડી એક થયો હતો,
કંઈક સ્વપ્ન વિષે પડતો જતો;
વ્યજન વૃક્ષલતા કરતી હતી,
હૃદયનો શ્રમ કૈંક હરતી હતી.

નવલ ગાન તણા સ્વર અંતરે,
પડી અચાનક રાસ નવો રચે;
અજાણ ચેતન માનસને મળ્યું,
કંઈ કુતૂહલથી ઝળકી ગયું.

કંઈક દૂર કૃષીવલકન્યકા,
મધુર ગાન રહી કરતી અહા !
ચપલ નેત્ર ચતુર્દિશ સંચરે,
પણ નહિ નજરે છવિ એ પડે.

ક્રમ થકી સ્વર ઉચ્ચ થતા હતા,
પણ પળે પળ દૂર જતા હતા;
અનિલસાગરનું ઉર ત્રિધતા,
શ્રવણમાં સહસાં રસ રેડતા.

પ્રણયપૂરિત એ રમગીતડું,
સતત બીલી રહ્યું દિલ ડોલતું;
કર અચાનક તાલ દઈ રહ્યા,
ઈતર સૌ વ્યવહાર ત્યજી ગયા.

જગવિભેદ બધો વીસરાવતા,
અટકતા સ્વર આગળ ચાલતાં;
પણ સમીર થકી ન શક્યા ખસી,
કકુભને વઢને વિલસે વસી.

થઈ સમાપ્તિ મતિ ગણતી હતી,
 પણ શકે ઉર ના હઈ સંમતિ;
 હજુ મનોહર ગાન રહ્યું વહી,
 શ્રવણ સ્પષ્ટ રહ્યા હજુ સાંભળી.
 અનિલને શીખવી ગઈ ગાન એ,
 પુનિત પાઠ નિરંતર એ કરે !
 વિહંગના સ્વરમાં સ્વર એ મળ્યો,
 તરૂં તણા પ્રતિ પત્ર વિષે વસ્યો.
 ઘર ભણી દિન અસ્ત થતાં વળું,
 વિમળ એ સઘળે સ્વર સાંભળું;
 રજની આવતી એ હૃદયે ધરી,
 તિમિરમાં પણ એજ રહ્યા તરી.
 શશિસુધા સહ એ વરસી રહ્યા,
 ઉડુમુખે પણ એ ગમકી રહ્યા;
 વહતી એજ વહી ગઈ શર્વરી,
 અજબ આવી ઉષા સ્વર એ ગ્રહી.
 નિવસતો જઈ ક્ષેત્ર વિષે ફરી,
 મનુજ કોઈ પડે નજરે નહિ;
 અચલ એકલ ગાન રમી રહ્યું,
 ગગનગુંબજને ગજવી રહ્યું.

પ્રવાસ.

(હરિણી.)

જવજલધિને તીરે ઉભાં હતાં સખિ ! આપણે,
કંઈ કુતુકથી એને જોતાં હતાં સખિ ! આપણે;
હૃદય હરતી કેવી એની વહી જતી વીચિઓ !
શ્રવણપુટમાં સંગીતોનો ધ્વનિ રસ રેડતો.

ઉર ઉછળતું એ સિંધુમાં પડી અવગાહવા,
સફર કરીને સામે તીરે કુતૂહલથી જવા;
કંઈ ઉતરતી નાની મોટી નિરંતર હોડીઓ,
પવનવશ સૌ ધીમે વેગે જતા પથગામીઓ.

ઉચિત સમયે નાની નૌકા ધરી લઈ સાગરે,
મધુર હસતાં આશાઘેલાં ધસ્યાં સખિ ! આપણે;
અનિલ મધુરો આવી સંગે પ્રવાસ કરાવતો,
પુલકિત કરી અંગે અંગે નવો રસ પૂરતો.

લલિત કરના મીઠા સ્પર્શે દિનેશ હસાવતો,
જલધિ પણ શો નવ્યાનંદે નિરંકુશ નાચતો !
કંઈ નિકટમાં ઝહાલાંઓની હતી તરિઓ જતી,
કંઈક સહસા ફરે ફરે જતી જલ કાપતી.

સફર વધતાં ઉંડાં ઉંડાં ગયાં જલ આવતાં,
કર કઠિનતા પામ્યા હોડી નિરંતર હાંકતાં;
જલલહરિઓ ધીમે ધીમે દીસે મહતી થતી,
પવન પણ કૈં વાતો ધાતો વધુ વધુ વેગથી.

તટનિકટની ના દેખાયે મનોહર માછલી,
ગિરિ સમ વડા ગ્રાહો વિંટી વળ્યા સહુ પાસથી;
પ્રણયબળથી તોએ ંહાલી ! પ્રવાસ વધ્યો જતો,
ભય હૃદયને એકે અંશે નહિ અકળાવતો.

જલધિતલનાં મોંઘાં રત્નો વળી વચમાં મળ્યાં,
આતિ ભભકતા તેજે કેવાં તમિસ્ર નિવારતાં ?
શ્રમ સહજમાં એ સંયોગે જતો ઉરથી સરી,
અધિક બળ ને ઉત્સાહેથી જતાં વધુ વેગથી.

અહિં તહિં કંઈ આવે વચ્ચે સુશોભિત ટાપુઓ,
ઘડી શરણથી શાંતિ દેતા સુમિત્ર સમા અહો !
સમય વધતાં હા ! આકાશે રવિ નમતો થયો !
કંઈક ભયનો છુપો ઓળો અચિંત્ય ઉરે પડ્યો.

શ્રમ હૃદય ને હસ્તે લાગ્યો કંઈ કંઈ દીસવા,
પણ ઉલટ તો ચાલી ંહાલી ! ઉરે વધતી અહા !
દિન વહી ગયો, સંધ્યા વીતી અને રજની પડી,
તમ વરસતી યોમે કાળી વધી ગઈ વાહળી.

અનિદ્ર ઉલટયો, વીચિ વાધી, દિશા પણ ના દીસે,
થર થર થતી નૌકા નીચી જતી નમતી અરે !
અરર ! જલમાં રત્નો બહાલાં કંઈ ક્રમથી પડયાં !
પડ સલિલનાં એને ઢાંકી અનેક ફરી વળ્યાં.

હૃદય રડતાં ઉનાં અશ્રુ સરી દગથી પડયાં,
ધૃતિવચનથી હા ! આશ્વાસો પરસ્પર પામતાં !
સફર વસમી, ભુંડાં વિધ્નો ઘડી ઘડી ઘેરતાં,
તિમિરતલમાં વાંકી ચુંકી તરી થતી ચાલતાં.

પળપળ વિષે પાણીમાં એ અરે ઉથલી પડે !
વિકલ સરખી હૈયાસુની સખી સહસા રડે !
ફૂંદન રમણી ! આપત્કાળે નહિ કરવું ઘટે,
સફર કરવી સ્વીકારી તો પથે વધવું ઘટે !

સમય વસમો બહાલી ! વેગે વહી ઘડીમાં જશે,
તિમિર પણ આ રાત્રિ કેફે પળી પળમાં જશે;
નવલ રસથી કાલે પાછો પ્રભાકર ઊગશે,
સરલ સઘળો આ સિંધુનો સુખે પથ સૂઝશે.

તિમિર ટળતું જો ! કેં લાગે, પ્રકાશ નવો પડે !
ક્ષિતિજલમાં આ ઉગેલો શશી નભમાં ચડે !
ધવલ ધસતા ચારે બાજુ રહ્યા પ્રસરી કરો,
રજતમય જો ! સિંધુને એ કરી મહિં કીડતો !

વિષમ પથ છે એનો તોએ થઈ દૃઢ કાપતો,
 મધુર હસતો ને કર્તવ્યે પળેપળ પ્રેરતો;
 કઠિન થઈને એવી રીતે ગતિ કરવી ઘટે,
 અધવચ રડી બેસી રે'તાં ન વાટ કદી વટે.
 તટ નિકટ આ ભાસે બહાલી ! નહિ બહુ દૂર એ,
 જલલહરિઓ સ્પર્શે એના સ્વરો શ્રવણે પડે;
 કમ કમ થકી ઓછો ઓછો કરી પથ નાંખશું,
 તટ નિવસતાં બહાલાંઓને મળી રસ માણશું.
 અગર વસમા વાયુથી જો તરિ અહિં ફૂળશે,
 શરણ સહસા આ એકાકી વહી કરથી જશે;
 કર કર થકી બાલી બહાલી ! જશું જલને તરી,
 અનુભવ વિષે એ આપત્તિ ભલે ધરી આવતી !
 પણ ન ફૂળશે એ આશા ને નિમગ્ન કદી થશું,
 જલધિતલ તો સાચી શાંતિ ભર્યું સખિ ! સેવશું;
 નહિ અનિલના જ્યાં આઘાતો, નહિ જલવીચિઓ,
 નહિ ગળાં જતા ભુંડા ઝાઝો તણો ભય ત્યાં કથો.
 વિગત વીરલાં રત્નોને ત્યાં ભરી ભુજ ભેટશું,
 ઉર-તિમિરને એ સંયોગે ફરી વણસાડશું;
 ઉભય ઉરમાં એકીમાવે અભેદ જગાવશું,
 સફર સહુનો સર્વાંગો એ સ્થળે જઈ સાધશું.

મૃત્યુને.

(શિખરિણી.)

અરે ! જાને ભુંઠા કઠિન ઉરના કાળ ! અહિંથી !
 ઘડી તો દૂરે જા ! સદન મુજ સૂનું પરહરી !
 ઘણાંએ વ્હાલાંને અમનિકટથી તું લઈ ગયો,
 તથાપિ શું તૃપ્તિ હજી હૃદય ધારી નવ શક્યો ?
 સગાં ને સંબંધી ભવસરણિમાં સંગ વસતાં,
 અનેરા આલખે સમયસમયે રહાય કરતાં;
 હસાવી ખેલાવી શ્રમ હૃદયનો સઘ હરતાં,
 ઉઠાવીને એને શઠ ! લઈ ગયો તું સહજમાં !
 નવેલી વેલિની કુસુમકળિઓ કે' અણખીલી,
 હસંતી, હિંચંતી, વધુ વિકસવા તત્પર થતી;
 પડાવી ડાળેથી, મલિન રજમાં મેળવી દઈ,
 હસે પાછો સામે નફ્ટ દિલનો નિહુર થઈ.
 અને છેલ્લે માફે ઉરકુસુમ જે એકજ હતું,
 ખળેલા હૈયાને ક'ઈક ઠરવા કારણ હતું;
 મુલાગી સંયોગે વ્યથિત ઉર હું શાંત કરતો,
 અરે ! ભુંઠા ! એને પણ પલકમાં તું લઈ ગયો !
 હતાં વહેલાં મોઠાં તુજ સદનનાં એજ અતિથિ,
 અને એવી મારી પણ સમય જાતાં સ્થિતિ હતી;

તથાપિ હૈયામાં ધૃતિ લગીર ધારી નવ શક્યો,
અધીરા ! આકંઠો ઉર મહિં ઉતારી નવ શક્યો !
નથી રહેવાતી આ તિમિરમય છાયા તુજ તણી,
નથી જોવાતી હા ! કઠિન ઉરથીએ તુજ કૃતિ;
ન રૂઝાયે પૂરો પ્રથમકૃત વ્યાધાત વસમો,
અરે ! ત્યાં ઝોચિંતો દર્ધ અવર ઊડી ઝટ જતો !

સદાનું એ સાચું તુજ હૃદય કર્તવ્ય સમજે,
સહુને સંગાથે તુજ સહનમાં તો લઈ જજે !
વસી ત્યાં સૌ સંગે સકળ ઉરસંતાપ ત્યજશું,
વિયોગો વેઠીને નહિ દિલ કદી દગ્ધ કરશું.

અહિં ને ત્યાં કાંઈ અમહદ્વયમાં ભેદ ન હવે,
નથી ભીતિ તારા પરિચિત કરોની ઉર વિષે;
પરંતુ વહાલાંનો વિરહ ન સડી અંતર શકે,
હજી ધીમે ધીમે હૃદય કમથી તે નવ ગમે.

ભલે ઉંડા તારા ઉદર મહિં સાચું સુખ હશે,
ભલે ત્યાં એ મારાં પ્રિય જન થયાં નિભંચ હશે;
ભલે એની વૃત્તિ અમ જગત સામી નહિ હશે,
ભલે એને રહેજે અમરપદપ્રાપ્તિ થઈ હશે.

પરંતુ આ તારું વહન ભય ભુઝા વરસતું,
અને ત્રાસે હૈયું સ્મરણ તુજ જ્યારે થઈ જતું;

સ્થિતિ એવી તારા શરણુ થકી સૌની થતી હશે,
વિચારું એ ત્યારે ઉર મહિં અવિશ્વાસ ઉલટે !

ઉઘાડી દે તારી અકલિત ગુહાનું મુખ જરા !
ખતાવી દે બહાલાં તુજ હૃદયમાં જે રમી રહ્યાં;
નહાળીને એને જવલિત દગને શીતલ કરૂં,
હણુતા હૈયાને કંઈ કંઈ દિલાસો દઈ શકુ !

વિષમોપચાર.

(કન્વાલી.)

દિલાસો ના હવે દેશો અમારાં દુઃખને દેખી,
અરે ! એ માનવી ડાહ્યા ! ત્યજી દો એ બધી શેખી !
અમારા રોગની જુદી પરીક્ષાના તમે જાણો,
વિવેકી વિશ્વના વૈદો ! વૃથા આયાસ કાં સાધો ?
ભલે કરમાં ગ્રહી નાહી તપાસો ઉતરી ઉંડા,
અમારો જાણુવા વ્યાધિ તમે વિદ્યા નથી શીખ્યા !
તમારાં આપધો મોંઘાં હશે અખાદ ને ઉંચાં,
અમારા રોગને માટે જણાશે સર્વ એ જુઠાં.
તમે ધન્વન્તરિ કેરા કહાવો શિષ્ય છો સાચા,
પરંતુ આ ચિકિત્સામાં રહ્યા છો મૂળથી કાચા.

તમારા આ મલમપટ્ટા ભલે હો હિમથી ઠંડા,
 ઝરે છે આજ એમાંથી અમારે કાજ અંગારા.
 અરે ! એ બંધ રાખોને તમારી વાનરી વૃત્તિ !
 કરો શાને વધુ ઉંડા જખમ કે' કૌતુકે ચીરી ?
 અમારા રોગને માટે તમે ઉપચાર જે યેજો,
 ન શાંતિ સર્વથા આપે, વધારે વ્યાધિને એ તો.
 ગણાતા બંધુઓ તોએ રિપુનો અર્થ સાધો છો !
 બનીને વૈધ, મૃત્યુની ખરે ! સેવા બલ્લવો છો !
 તમારાં પથ્ય માનેલાં અમોને ઝેર જેવાં છે,
 તમારાં ને અમારાં હા ! ખમીરો છેક જુદાં છે !
 તમે જેને ગણો વારિ અમારી આગ તે ઉડી,
 તમારા સ્નેહમાં છાની કટારી વૈરની ભુંડી !
 તમે જેને સુધા સમજો અમોને ઝેર તે લાગે !
 ગુલાબો જ્યાં બિછાવો ત્યાં અમોને કંટકો વાગે !
 રચેલી પાર્થની અમને રૂચે છે બાણની શય્યા,
 તમારી રેશમી ગાદી ગમે ના કૌરવો ભુંડા !
 તમારા ઉજ્જુતામાને અમારો તાપ કાં માપો ?
 કહી જીવાડવા કેરી દવા કાં મોતની આપો ?
 થયો આભાર હા ! ભારી, હવે જુદા ખસો બાપુ !
 કુદરતી મોતથી મરવા હવે દો તો ઘણું સારું !

મુમૂર્ષા.

(ગઝલ.)

આવું હવે આનંદથી મીઠી મજા એ માણવા !
 આ લેહની ભ્રમણા ત્યજી અદ્વૈતને આલંબવા. આવું (ટક)
 લાંબા પ્રવાસે પંથનો ના અંત દીસે આંખથી,
 મુંઝાઈ મન પાછું હઠે, આરામ એને આપવા. આવું
 બહુ ધૂળથી ધૂસર બનેલા ચીરના ચીરા થયા,
 તેને ત્યજીને કેા નવા વાઘા વપુ પર ધારવા. આવું
 આ ંયોમના પટ પાછળે ભાવિ નવું વિલસી રહ્યું,
 એને વિમલ ઉત્સંગ એસી બાલબેલન ખેલવા. આવું
 ચંદા તણાં ચક્ષુ વિષે ને અંતરે આદિત્યના,
 ઝળકી રહેલા ઉજળા આનંદમાં અવગાહવા. આવું
 કીધા હજારો બંધુઓ ને વૈરિઓ કેાટિ કર્યા,
 એ સ્નેહ ને શત્રુત્વની બ્રાંતિ હૃદયથી ભૂલવા. આવું
 જગઝેરના ખ્યાલા ભરીને ઉંઘમાં પીધા ઘણા,
 પીયૂષ કેરા પાનથી એ ઘેન ઘેરૂં ગાળવા. આવું
 આશા નિરાશાનાં વઠાં વિંધી હજારો વાદળાં,
 અનપેક્ષતાના ઓપતા આકાશમાં આનંદવા. આવું
 આ ચિત્તને ચીરી રહેલી ભીતિઓ ભુંડી ત્યજી,
 નિર્ભય હશાનો નિર્મળો આસ્વાદ અંતર આખવા. આવું

ઉંડી અગમ્ય અનંતતાને અંતરે ંહાલાં વસ્યાં,
 જુદાં પડ્યાં કે' કાળથી તેને ભરી ભુજ ભેટવા. આવું
 અવતારની આવૃત્તિઓથી ઉન્નતિપંથે જતા,
 આતુર આત્માને વધુ સોપાન એક ચડાવવા. આવું
 ગંભીર રવથી ગર્જતા નિર્વાણના સિંધુ વિષે,
 ખિંદુ બની આનંદના એ ઓધ માંહિ મળી જવા. આવું

સાન્ત્વન.

(તોટક.)

તુજ માનસની કલિકા મધુરી,
 સુરભિ સજતી ઉઘડી અધુરી;
 ખરી લોચ પડી પળ માંહિ પ્રિયે !
 બની અંતર એ ચક્રી દીન રહે.
 પણ એ અનિવાર્ય કૃતિ વિધિની,
 રડતાં નહિ થાય બની ન બની;
 વિધિ સંગ સદા અપવાદ વસે,
 નહિ એ પણ વસ્તુ વિચિત્ર દીસે.
 સખિ ! જો ! લયતી અહિં રમ્ય લતા !
 કંઈ ચોંટી રહી હૃદયે કલિકા;

કંઈ તો ક્રમથી વધતી વિકસે,
 કંઈ ઉદ્ભવતાં ખરી જાય ખરે
 પણ વેદ્ય ન આ રહતી રહતી,
 ન ઉદ્ભવતી અટકી પડતી;
 વિધિને વશ ધર્મપથે પળતી,
 ખની સ્વરથ સહુ સ્થિતિને સહતી.

પ્રકટી કલિ ના સઘળી વિકસે,
 વિકસી પણ ના ચિર કાળ વસે;
 કૃણ જો સહકાર અપાર કૃણે,
 મધુરા મરવા મન માંહ હસે.

કંઈ કાળ જતાં પરિપક્વ થતા,
 કંઈ ઝાલી લગીર ખરી પડતા;
 પણ આમ ઉદ્ધાર ગલીર ખની,
 નિરખે હસીને કૃતિ દૈવ તણી.

કૃતિ એમ સકારણુ સર્વ હશે,
 અધુરાં ઉર ના સઘળું સમજે;
 નથી નિર્દય દૈવ કદી દિલથી,
 અવિચારિત કાંઈ કરે ન જરી.

કંઈ શિક્ષણુ સુંદર એ કૃતિમાં,
 કંઈ તત્ત્વ અનુપમ એ કૃતિમાં;

મલતું સખિ ! શોધન એજ હશે,
મહતું કંઈ ખડન એજ હશે.

‘ સહી લેવું ’ કદી મનને ન ગમે,
પણ હા ! પ્રભુતું પદ એજ કમે;
શીખવે વિધિ આ થકી આપણને,
તક સાધી સુશિક્ષણ એ ગ્રહી લે !

કંઈ લાભ મળ્યો કલિસંગ થકી,
રસની સરિતા હૃદયે પ્રકટી;
પરિતાપ થકી નહિ સૂકવજે !
પ્રભુરૂપ જગચરણે ધરજે !

વિશ્રાન્તિ.

(ગરબી.)

(ઓધવણ સંદેશો કહેજો. એ રાહ.)

આવો બહાલાં ! શીતળ આ તરૂંછાંચમાં,
અંતરને આપો ક્ષણભર આરામ જો !
સૌરભથી તમ તપ્ત હૃદયને તોપજો,
અનિલલહરિએ દૂર કરો ઉરધામ જો. આવો. (ટેક.)
ખહુ આલ્યાં, ખહુ દોડ્યાં, શ્રમિત થયાં ખહુ,
વિધવિધ વેઠ્યો રવિકરનો પરિતાપ જો;

કંટક વાગ્યા કેંક ચરણમાં કારમા,
આંખડીએ ઝળહળતો અનલ અમાપ જો. આવો.

કાપ્યો પંથ વિકટ આશાને આશરે,
પણ પામ્યા નહિ હજીએ એનો પાર જો;
મૂક્યો તેવો માર્ગ હજી સામે પડ્યો,
અંતરને નહિ કાંઈ અચળ આધાર જો. આવો.

ધોમ ધખ્યો ને સર્વ દિશા સળગી રહી,
મૃગજળ કેરાં પૂર ચડયાં ચોપાસ જો;
રજના ડુંગર ઊડી વળગે આલને,
તેમાં આગળ કરવો કઠિન પ્રવાસ જો. આવો.

સત્જ જથવાને ખેસો અહિંઆં બે ઘડી,
કાઠો કંટક એક બીજાને હાથ જો;
વિષમ દિવસમાં સુખની આ .ક્ષણ સાધજો,
સાચવજો અવશિષ્ટ સ્વજનસંઘાત જો. આવો.

વીત્યું વીતક વહાલાં એમ વીસારજો,
ખાલી કરજો શ્રમિત હૃદયનો ભાર જો;
વાગી કંઈ કંઈ ઠેસ વીસરજો પૂર્વની,
એથી અવર ન આપણને અધિકાર જો. આવો.

વસમાં વીતક અંતર સૌ વીસરી જશે,
પણ એ લુંઠકનો નહિ ત્રાસ ભુલાય જો;

કૂર હૃદય ને કૂર નયન એ ક'રમાં,
 નહિ ભુલાશે એ અણચિંત્યા ધાય જો. આવો,
 લૂંટી લીધાં રત્ન અમૂલાં આખરે,
 રૂઢન હૃદયનું કાંઈ ધણું નહિ કાન જો;
 અગતિકના આકંઠ વૃથા સઘળા ગયા,
 રંક બનીને રડતાં બેઠાં રાત જો. આવો.
 એજ હતું ધન, એજ ગમનબળ દીનનું,
 અડવડતાંનો એજ હતો આધાર જો;
 નિર્બળ ચરણ હવે નહિ પથ કાપી શકે,
 સાલે વસમો કૂર કુલિશનો માર જો. આવો.
 નહિ ભૂલાતું હાય ! હૃદયથી ભૂતવું !
 ચાલે નહિ પદ, કરવો તોય પ્રવાસ જો;
 વીતકના પર્વતને પાછળ મૂકવા,
 આગળ કરવી એક, અધુરી આશ જો. આવો.

બુદ્ધનું ગૃહાગમન.

(શિખરિણી.)

કૃપાપીયૂષેથી નિજ ઉરમહાસાગર ભરી,
 સહુ સંકષ્ટોતું સરલ સહજે ઔષધ ગ્રહી;

નવા જ્ઞાનાદિત્યે જડ જગત કેરું તમ હરી,
 સુએધે સુષિના રૂઢિત ઉરનું સાંત્વન કરી.
 પ્રયત્નોનું પ્રૌઢું મુદિત મનથી સત્કલ લઈ,
 મુમુક્ષુનું સંગે અમરગણ શું મંડળ લઈ;
 અહો ! જો ! એ આવે યતિકુલમણિ બુદ્ધ અહિંઆં,
 પિતાની આજ્ઞાથી નિજ પુર વિષે પાંચ ધરવા.

(મન્દાકાંતા.)

પાસે પાસે નગર ક્રમથી આવતું જેમ લાગે,
 ધીમે ધીમે પ્રણય વધતો અંતરે એમ લાગે;
 વાધી વાધી વિવિધ ભરતી કેંક ભાવે ભરેલી,
 ને ઓચિંતી ઉછળી ઉછળી રેલતી ચિત્ત ચાલી.

એ એ બહાણું ગૃહ જનકનું ! તાત ને માત બહાણું !
 એ બહાણી કેં હૃદય રહતી ! પુત્ર ને મિત્ર પેલા !
 આવી ઉભો રમૃતિપટ પરે પૂર્વનો એ પ્રસંગ,
 ને છોડેલો રજનીસમયે બહાણીનો શીઘ્ર સંગ.

આંસુ અભ્યાં નયન મહિં ને કંઠ રૂંધાઈ જાતો,
 હા ! દુભાવ્યાં પ્રણયી જનનાં નિર્મળાં રંક ચિત્તો !
 કેવાં કષ્ટો પ્રિયવિરહનાં બહાણીએ હાય ! વેઠયાં !
 શા આલંબે યુગ સમ વડાં એ હશે વર્ષ કાઢયાં ?

(શિખરિણી.)

વિચારો કેં એવા ઉર પર અરે ! ઉદ્ભવી રહ્યા,
ગતિને, વૃત્તિને, વિમળ મતિને મુંઝવી રહ્યા;
અનેરા એ ધ્યાને સમય પણ લાંબો વહી ગયો,
અને ભેતાં ભેતાં પથ સકળ પૂરો થઈ ગયો.

(અનુષ્ટુપ.)

ગંભીર શોર ઓચિંતો પૌરોનો કર્ણમાં પડ્યો !
સહસા ઝબકી ભગ્યું ચિત્ત ધ્યાન ત્યજી અહો !
હબરો આશીષો લેતો, પ્રણામો કેટિ ઝીલતો,
પ્રવેશ્યો સંઘ શાંતિથી પુરે સિંધુપ્રવાહ ગો.
અભણે અગ્રગામી એ વહાલીનો વાસ લક્ષતો,
વિશ્વને ભૂલતો ચાલ્યો અંતરે કેંક કંપતો.

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

ઉભી ખહાર યશોધરા કર વિષે માળા ગ્રહી પુષ્પની,
ઓચિંતાં જલખિંદુઓ નયનમાં આવી જતાં રોકતી;
શા સંબોધનથી સમાહર કરે ? એ અંતરે શોધતી,
ભેતી નાથ ભણી, ઘડી શરમથી ને નેત્ર મીંચી જતી.

(અનુષ્ટુપ.)

ફરથી દોડતો આવી પતિ પાચે પડી ગયો,
“ હાં હાં વહાલા ! ” તણો મીઠો શખ્દસત્કાર સેવતો.

જાગતી મૂર્ચ્છાના જોતી, સ્તબ્ધ શી સુંઢરી કને,
ઢખાતા કંઠથી અંતે ધ્રુજતી રસના વદે.

(શિખરિણી.)

- “ ક્ષમા દેજે દેવિ ! કંઈક અપરાધો તુજ કર્યો,
“ વડા વજ્રે વિંધ્યું ઉરકુસુમ આ કોમળ અહા !
“ ત્યજીને સૂતેલી કઠિન બની ફરે વહી ગયો,
“ હયાળુ આત્મા એ તુજ પર ખરે નિર્દય થયો !
“ હબારો સંતાપો સુદૃઢ હૃદયે તું સહી શકી,
“ અને જોતી મારો પથ, ધૃતિ અનેરી ધરી શકી;
“ અમૂલ્યો એ તારો સરલહૃદયે ! સંયમ ખરો,
“ મહા યત્ને યોગી થકી ન પશ્યુ જે સાધિત થયો.

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

- “ યોગી હું વનમાં બન્યો, ગૃહ વિષે તું હા ! બની યોગિની,
“ ઉંડા સંકટસિંધુને તરી તરી તું પાર પામી ખરી;
“ બહાલી તું હતી પૂર્વમાં, હૃદયથી બહાલી વિશેષે હજી,
“ હા ! જુદી રહી તોય સંગ ચડતાં ઉભી સમીપે રહી !
“ બહાલું વિશ્વ સમગ્ર આ હૃદયને, બહાલાં પશુ પક્ષીઓ,
“ બહાલાં બાળક વૃદ્ધ ને તરૂણ સૌ સૃષ્ટિ તણાં માનવો;
“ તો બહાલી નહિ કેમ તું સખિ ! મને સાધુત્વથી શોભતી,
“ બહાલીના જ વિશેષણે ઉર ચહે સંબોધવા રનેહથી.

(અનુક્ર.)

- “ અમોલી લેટ લાવ્યો હું તે તારે ચરણે ધરું,
 “ ક્ષમાની લાવતી લિક્ષા યાચતો ઉર પાથરું.
 “ દયાનાં દિવ્ય કે સૂત્રો ધ્યાનથી મેં અનુભવ્યાં,
 “ સાક્ષાત્કાર ખરો તારે અંતરે જોઉં છું અહા !

(શિખરિણી.)

- “ ભલે હું સંસારી મટી પ્રબળ ત્યાગી બની ગયો,
 “ પરંતુ એ ઉંચા પ્રણયપથથી ના ખસી ગયો;
 “ ચગું જો એથી તો ઘટિત નહિ બુદ્ધત્વ મુજને,
 “ દયાથી પૂરેલું, નહિ પ્રણયહીણું ઉર રહે !

(અનુક્ર.)

- “ દયા ને પ્રેમનો બહાલી ! ના વિશ્લેષ બની શકે,
 “ પ્રેમહીણી દયા ક્યારે ના અસ્તિત્વ ધરી શકે.
 “ પ્રેમની વૃદ્ધિમાં નિત્યે દયાની વૃદ્ધિ સંભવે,
 “ પ્રેમ જો નાશ પામે તો દયા ના જીવતી રહે.
 “ સ્વીકાર્યો ત્યાગ મેં બહાલી ! સ્વાર્થ ને મમતા તણો,
 “ વિશ્વખંધુત્વનો ક્યારે ત્યાગ ના સુગતે કર્યો.
 “ સદા સંસારનો સ્નેહી, દુઃખી દુઃખ વિષે થતો,
 “ કાપવા સંકટો એનાં અધિકારી બની રહ્યો.

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

- “ મેં કીધો તપ વિશ્વકારણુ વડો તેં ના નિષેધ્યો જરી,
 “ સિદ્ધિ સઘ મળે મને ઉર થકી એ એક ઈચ્છા કરી;
 “ ને આંદોલન એ ઉદાર ઉરના, એ ભવ્ય સદ્ભાવથી,
 “ સિદ્ધિ સાધી શક્યો અવશ્ય સખિ ! હું તે ના શકું વીસરી.

(વસંતતિલકા.)

- “ જેણે જગજગન તણું સહુ કષ્ટ કાપ્યાં,
 “ સંતાપના અવનવા ઉપચાર આપ્યા;
 “ તેણે તને અહહ ! દૂર પડી દુભાવી,
 “ તે ગૂર્ણ આ ઉર તણો અપરાધ વહાલી !

(મંદાકાન્તા.)

- “ કિંતુ તારું અનુકૂળ અહો ! જોઉં છું ચિત્ત જ્યારે,
 “ શાંતિ મારા વ્યથિત ઉરમાં થાય છે શીઘ્ર ત્યારે;
 “ તું છે દેવી અધમ ઉરને નિત્ય ઉદારનારી,
 “ શું ઓધે એ સુપથ તુજને બુદ્ધનો બુદ્ધિ મારી !

(અનુષ્ટુપ.)

- “ ન ક્યારે હું મટ્યો તારો, તું મારી ન મટી જરી,
 “ અને મારું તથા તારું વિશ્વ આ ન મટો કદી !
 “ સર્વદા સર્વથા રે'જે બુદ્ધની ધર્મભાગિની,
 “ વિશ્વના તાતની બહાલી, વિશ્વની જનની બની !

(વસંતતિલકા.)

- “ પ્રીતિપ્રવાહ તુજ આ જગમાંહિ રેડી,
 “ હે સૃષ્ટિના વિષમ સંકટ સર્વ ફેડી !
 “ જે દિવ્ય દ્રવ્ય કંઈ ચત્નથી હું કમાયો,
 “ તેમાં સદૈવ ગણજે સખિ ! ભાગ તારો.

(અનુષ્ટુપ.)

- “ વિત્ત એ વિશ્વને દેવા સર્વદા શ્રમ સેવશું,
 “ દયા ને સ્નેહનાં સૂત્રો સૃષ્ટિને સમજાવશું.
 “ અને એ ખાલ જીવોનાં બંધનો કેંક કાપશું,
 “ ઔષધિ ઉચ્ચ આપીને મહા રોગ મટાડશું.
 “ સાંકડી વૃત્તિને છોડી સ્વીકારી લે ઉદારતા !
 “ પ્રસારી પાંખ દે તારી આકાશે સંગ ઊડવા !
 “ સીમાબદ્ધ નથી શાણી ! આટલું રાજ્ય આપણું,
 “ કુટુંબ વિશ્વમાં વ્યાપ્યું આપણું કેટલે જન્મનું.
 “ મીઠી લે ચર્મચક્ષુ આ ! દિવ્ય દૃષ્ટિ હઉં તને !
 “ સગાં ને સ્નેહી સંબંધી જોઈ લે જગદાલયે !
 “ આપણાં અર્ભકો કેરા આર્ત નાહો ઉરે ધરી,
 “ કાપવા કષ્ટ એ સૌનાં ઊઠ ! દેવિ ! દયાભરી ! ”

ઝમિલા.

(૧)

(મંદકાન્તા)

શોકાવેશે હૃદય ભરતી, કંપતી ભીતિઓથી,
ને ચિન્તાથી જ્વલિત બનતી, સંભમે વ્યગ્ર થાતી;
બારે વારે સ્વર સમજવા દૂર કે' કાન દેતી,
ઉભી બાળા વિવશ બનીને બારીએ જુહાવરી શી.

(અનુષ્ટુપ.)

ધનુર્બાણ ગ્રહી હાથે ને વાઘા વનના સજી,
દૂરથી આવતો દેખે જુહાલાને કે'ક વેગથી.
ચીરાયું ચિત્ત ઓચિંતું, વજ્રપાત થયો શિરે,
ઢળતી સહસા ઉભી સંકળે ગ્રહી દ્વારને !
હબરો વસમા તકો અંતરે ઉજ્જવી રહ્યા,
તોએ ધૈર્ય ધરી ઉભી સ્વામીને સન્મુખી થવા
કૃતાપરાધ શો આવી ઉભો દીન મુખે પતિ,
સંબોધી સ્નેહના શબ્દે, વદે ધીમે વિવેકથી.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત.)

“ જુહાલી ! જય રઘુપતિ વન વિષે, સીતા જતાં સંગમાં,
“ તેના સેવન કાજ સંગ વસવા મારે જવું સર્વથા;

- “ વેઠે એ વનવાસનાં વિકટ હા ! કણે શરીરે અતિ,
 “ ને હું મહેલ વિષે વસું સુખ થકી, એ યોગ્ય ભાસે નહિ.
 “ આગ્યો સંભતિ યાચવા તુજ તણી એ ધમ્યં કાચે પ્રિયે !
 “ માની યોગ્ય વિચાર અંતર તણો દેજે અનુજા મને !
 “ ના તારો અપરાધ આમ ત્યજવા જેવો લગારે થયો,
 “ બંધુધર્મ બળવતાં દઉં તને અન્યાય આજે અહો ! ”

(અનુષ્ટુપ.)

સ્વપ્નમાંએ ન સૂઝેલી, માનેલી મનથી નહિ,
 સાંભળી શોકની વાર્તા આશિંતા સર્પદંશ શી !

રોમદ્વારે સર્પું વેગે રકત વારિત્વ પામતું,
 ફાટયાં ચિત્ત અને ચક્ષુ, ભાન ના દેહતું રહ્યું.

કાષ્ટની પૂતળી જેવી ઉભી સ્તબ્ધ બની રહી,
 વૃત્તિઓ સર્વ ઘડાણની વિલોકી મુખ વાંચતી.

આર્તનાદ ન કેં ક્રીધો, ના ચેષ્ટા સ્નેહની કરી,
 સ્નેહશૌર્ય ધરી ઉભી આપદભાર ઉઠાવતી !

સ્નેહગર્વ નથી જેને સ્નેહશોક ન એ ધરે,
 તૂટતા આભને ઝીલી લેવાની શક્તિ એ ઉરે !

હજારો બાણને ઝીલે વીર જેમ વપુ વડે,
 એ ક્રમે ઝીલતી ઉભી વિપદજ્વ્રપ્રહારને.

સ્નેહીનાં અંતરો રહેજે સંતાપો જે સહી શકે,
 વિષયાક્રાન્તની વૃત્તિ સર્વથા નહિ તે સહે !

રોપ્યધંટા અહો ! વાગી, ઉઘડયું મુખ આખરે !
સ્નેહનાં સૂત્ર શા શબ્દો મંદ મંદ સરી પડે !

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

- “ બહાલા ! ધર્મ વિચારીને અનુજનો ઇચ્છો અરણ્યે જવા,
“ શી રીતે અવરોધ થાય મુજથી સત્કાર્યને સેવતાં ?
“ ઉકેલ્યું દુઃખ આપના હૃદયનું તેમાં ન વૃદ્ધિ કરું,
“ કે'વાનું કંઈ ઉદ્ભવે ઉર વિષે તોએ કશું ના કહું.
“ ને સંગે વસવા તણો હઠ કરી ના કષ્ટ આપું વધુ,
“ ચિંતાભાર વધારવો તમ શિરે એ યોગ્ય હું ના ગાણું;
“ ચિંતા અંતરની દઈ દયિતને સંગી થવા ઇચ્છવું,
“ એથી ઉત્તમ વિપ્રયોગ સહીને હા ! ચિત્ત ચીરાવવું ! ”

(અનુષ્ટુપ.)

- “ ધન્ય ધન્ય તને દેવિ ! અનેરી કોઇ ઉમિંલે !
“ ધર્મસંકષ્ટ સ્નેહીનું તું શકી સમજી ખરે !
“ હજારો કષ્ટ હૈયાનાં ને ચિંતાની પરંપરા,
“ સહી લેવા તણી રહેજે તૈયારી તેં કરી અહા !
“ ચિત્તને ચીરતા ભુંડા વિલાપો નહિ તેં કર્યાં !
“ સંસારસેવકોથી તું જુદી કોઇ સુરાત્મજા !
“ કર્તવ્ય પાળવા કેરો હર્ષ તું હણી નાંખશે,
“ વનવાસ વિષે વિદ્નો હા ! અતકિત આપશે.

- “ અથવા આવવા સંગે હઠ ખુરો ખતાવશે,
 “ સીતાનો દાખલો લેવા તું અવશ્ય ઉભી થશે.
 “ હતી એ અંતરે ભીતિ, ઉપાયો સૂઝતા નહિ,
 “ પરંતુ દિવ્ય કેા દેવી સિદ્ધ તું સર્વથા થઈ !
 “ સ્વાર્થને પોષવા તારે અંતરે વાસના નથી,
 “ સ્નેહીના ચિત્તને શોભે એવી તે' શાંતિ સાચવી !

(મન્દાકાન્તા.)

- “ સંગે રે'વું નિજ હૃદયનો ભાર ઉતારવાને,
 “ ને બહાલાને કુશલ નિરખી અંતરે રાચવાને;
 “ એ તો બહાલી ! અધમ ઉરનો સ્વાર્થ કે સ્નેહગર્વ,
 “ સ્નેહી કેરં હૃદય સમજે તે તાણું તત્ત્વ સર્વ.
 “ ચિંતા ભૂંડી હૃદય હણતી સોંપવી સ્વામિચિત્તે,
 “ ને રક્ષાની કઠિન કૃતિમાં રોકવો સર્વ રીતે;
 “ લૂંટી લેવું વિષમ વનમાં સર્વ સ્વાતંત્ર્ય એનું,
 “ એ બહાલી ! તે' ઉચિત ન ગણ્યું, ધન્ય હા ! ધૈર્ય તારૂં !
 “ ના શિક્ષાનાં કથન કથવાં યુક્ત તારા સમીપે,
 “ ને આશ્વાસો પણ ઉચરવા વ્યર્થ જેવા દીસે છે;
 “ ઉત્પાતો ને તુજ હૃદયનો કંપ દેખી શકું છું,
 “ તોએ તારી ધૃતિ નિરખતાં સ્વાસ્થ્ય સેવી શકું છું. ”

(અનુક્રુપ.)

આલિંગી અંગથી અંગે, દષ્ટિથી દષ્ટિ મેળવી,
 દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખીને પામ્યાં વિશ્લેષ હંપતી.
 પતિએ પીઠ દીધી ને હચિતા દેખતી રહી,
 અંતે 'હાય !' કહી બાળા મૂર્ચ્છિતા ભૂતલે પડી !

(૨)

(હરિણી.)

દિન દિન જતાં માસો વીત્યા, અને વસ્ત્રો વહ્યાં,
 નગરજન ને સંબંધીએ વ્યથા વીસરી શક્યાં;
 પણુ હૃદય એ આઘાતોને સહે રહી એકલું,
 તન સ્વજનમાં ભેળાતું ને બળે ઉર બહાવરું.
 પ્રિયવિરહનો ઉઠે અગ્નિ સદા સળગ્યાં કરે,
 પ્રિયકુશલની ચિંતા કેરા પ્રહુ ભડકા બળે;
 અનલદ્વયની વચ્ચે રાખી સદા તન બાળતી,
 કઠિન તપમાં કાઢે કષ્ટે સ્વકાલ તપસ્વિની.
 નહિ પ્રિય તણુ સંદેશો ને કરી ન શુણે કથા,
 અહિતશતના આવે ઉના અહર્નિશ ઉભરા;
 કદીક દુઃખથી હારી હૈયું રડી પળમાં પડે,
 પણુ હૃદયને દાખી સેવે સદા સમુદાયને.
 કઠિન વ્રત એ પ્રેમી કેરું પ્રતિ પળ પાળતી,
 વિભળ તપથી બહાલા કેરું સદા શુભ સાધતી;

સુરહૃદય શી તારી ઉંચી અહો ! કૃતિ ઉર્મિલે !
અજબ ઉરની જોડી જોતાં નહિ જગમાં જડે !

(શિખરિણી.)

અજાણી આપત્તિ વિધિરચિત આવી શિર પડે,
રડો કે રાચીને સહન સહુ તે માનવ કરે;
પરંતુ ઇચ્છાથી વિપદનલમાં કૂદી પડવું,
અને એ સંતાપો સહન કરતાં મૌન લજવું.

અને એ તો કોઈ વિરલ જનનાં માનસ વડે,
કરી તેં દર્શાવ્યું જનકતનયે ! આ જગ વિષે !
તથાપિ ના તારી કદર જગતે કો દિન કરી !
નહિ નામે તારૂં મનુજગણુ જાણે મન થકા.

ગુણો ના કેં ગાયા કવન મહિં તારા કવિજને,
ન સંભારે આજે સદય હૃદયે કો પણુ તને;
અર્ધિદૃષ્ટિ જાડી જડ જગત પામ્યું પ્રથમથી,
જુએ છે આપત્તિ પ્રકટ વપુની એ નયનથી.

નહિં અંતર્દૃષ્ટિ ધરી હૃદય એનાં નિરખતાં,
અને તેથી દેખે પ્રણયી ઉરની ના સ્થિતિ જરા;
કરે ક્યાંથી તારા શુચિહૃદયની કિંમત કદી ?
પરીક્ષાની એના ઉર મહિં તુલા ના રહી શકી.

(અનુષ્ટુપ.)

સ્વાર્થત્યાગ નહિ તારો વિશ્વ આ સમજી શકયું,
આકંઠો ગુપ્ત હોયાના એ નહિ સાંભળી શકયું.

(માલિની.)

ભવતુ ! ભવતુ ! દેવિ ! વિશ્વ છેને વીસારે,
પણ સુરગણ તારી નિત્ય કીર્તિ ઉચારે !
નહિ જગ મહિં તારી મૂર્તિ કેા સ્થાન માંડી,
પણ પ્રણયી જનોના જીવ સાથે જડેલી.
સહૃદય જન તારા સહગુણો નિત્ય ગાશે,
રૂદન હૃદય કેરું સાંભળી સંગ રોશે;
ક્ષણ સ્મરણ કરીને આંસુઓ પાડશે એ,
રસભરી કવિતાને એમ ઉદ્ભાવશે એ.

પશ્ચાત્તાપ.

(વસંતતિલકા.)

આ શું ! તમિન્ન ઉરથી કંઈ દૂર નાસે !
આ શો પ્રકાશ પણ માંહિ નવો પ્રકાશે !
આ શીઘ્ર શા હૃદયના દૃઢ બંધ તૂટે !
ને શી અચિંત્ય સહુ પાંખડી એની ખીલે.

હા ! દષ્ટિથી નિરખતાં જરી મુદ્રિકાને,
કેવું વિચિત્ર પરિવર્તન વૃત્તિ પામે ?
ને સર્વ લૂત ઘટના ફરી જન્મ લેતી,
નાચી રહી સ્મૃતિ પરે ફરી દંશ દેતી !

કેવું મનોહર તપોવન આ વિરાજે !
શાં નિર્ભયત્વ ભજતાં મૃગબાળ નાથે !
ઉભી રહી નિરખતી સહકાર નીચે,
બહાલી અહો ! વિરહખિન્ન શકુન્તલા એ !

હા ! રાંકડી પ્રિયતમે ! તુજને ત્યજી મેં !
આવી ગૃહે પણ નહિ કરથી ગ્રહી મેં !
આશાભયાં હૃદયને સહસા ઉવેખ્યું !

હા ! પાયથી પરમ દુર્લભ રત્ન ઠેડ્યું !
સ્વીકારી અંતર થકી પછી દૂર કીધી,
છૂટી કરી સ્વજનથી, નહિ સંગ લીધી !
પીયૂષપાનસમયે વિષથી વિદારી,
આવી હતી હસતી, હાય ! ત્યજી રહાવી !

મારી હતી, કરી શક્યો નહિ તોય મારી,
કીધો વિઘાત મૃદુ માનસ માંહિ કારી;
વિશ્વાસઘાતક નરાધમ હું નહારો !
શ્વન્તવ્ય કોણ ગણશે અપરાધ મારો ?

ભૂલે વયસ્યગણને મનુજે કહાપિ,
 ભૂલે કદી સ્વજનને જન કોઈ પાપી;
 ને ભૂત કાર્ય પણ અંતરથી વીસારે,
 સંસારને સ્મરણમાર્ગથી કેા ઉતારે.

કિંતુ શકે ન વીસરી નિજ પ્રેયસીને,
 નિત્યે રહી હૃદયમાં હૃદયેશ્વરીને;
 હા ! તેય હું કંઈક કાળ શકયો વીસારી !
 શી દુષ્ટ શુષ્કતર લંપટ વૃત્તિ મારી !

આવું કરે ન કદી પામર કોઈ પ્રાણી,
 એવો ન હોય જગમાં જન કેા અભાગી;
 સત્પ્રેમથી ઉર નિરંતર પોષનારો,
 દુષ્યન્ત શું કઠિન પત્થરનો ઘડેલો !

હા ! શું હશે સમય તે કંઈ કેફ કીધો ?
 કિંવા પિશાચ હૃદયે ઘડી ઘેરી લીધો ?
 નિદ્રા અપૂર્વ ઉર માંહિ હશે ભરાણી ?
 કે રાજવૈભવ તણી હતી એ ખુમારી ?

જે બૂલ કોઈ પશુએ પણ ના કરેલી,
 શું હશે મુજ લલાટ વિષે લખેલી ?
 શા યત્નથી શકું હવે સહસા સુધારી ?
 કયાં જોજી જીવન તણી મુજ દિવ્ય દોરી ?

રે ! ક્યાં ગઈ પ્રિયતમે ! કરથી ત્યજેલી ?
 ક્યાં તું હશે રહી નિરાશ હવે થયેલી ?
 રે ! કેઈ એ હૃદયની કરી શોધ આપે !
 એ દિવ્ય દર્શન મને દગથી કરાવે !

હા ! તું હશે વિરહથી દિનરાત રોતી !
 હા ! તું હશે જીગરથી હજી વાટ જોતી !
 હા ! તું હશે સરલ માનસથી મુંઝાતી !
 કે કેં હશે વિષમ રોગ થકી રીખાતી ?

કે'તા હશે કંઈ જનો મુજને ઠગારો !
 સંસારકીટ, શઠ, તસ્કર પ્રેમ કેરો ;
 કિંતુ અભાવ ઉરમાં નહિ હોય તારે !
 ના પ્રમપૂર્ણ ઉર માંહિ અભાવ ક્યારે !

રે ! મુદ્રિકે ! રમણીના કરમાં રહીને,
 સંસર્ગથી પરમ પાવની તું બનીને ;
 આવી ભલે ! પણ મને કશી ભાળ દેને !
 ક્યાં છે વિદીર્ણહૃદયા સખી તે કહેને !
 ત્યાં દોડતો જઈ, રડી પડી પાય લાગું,
 ને બૂલની કરગરી કંઈ માફ માગું ;
 રાખી ઉરે સતત સાચવી ઘેર લાવું,
 ઊડી જતા અહહ ! માનસને બચાવું !

કાદંબરીને.

(વસંતતિલકા.)

લીધી હતી હૃદયથી કપરી પ્રતિજ્ઞા,
ક્રીધી હતી સંખીસુખોદય તણી અવજ્ઞા;
માળાપનાં પણુ હતાં વચનો ઉવેખ્યાં,
માની હતી સમયની નહિ સ્વરૂપ શિક્ષા.

એ આમ અંતર અરે ! ઉઘલી પડે કાં ?
એ નિશ્ચયે અધવચે પિગળી પડે કાં ?
એ બંધનો સકળ કાં સહજે વિછૂટે ?
એ દુર્ગં વજસમ કાં વિણુયત્ન તૂટે ?

જે કારણે હૃદયસંગ જડી પ્રતિજ્ઞા,
શિષ્યા બની ગ્રહી હતી દૃઢ ત્યાગદીક્ષા;
તે સન્મુખે સહચરી સઘળું જુએ છે,
ને આ અચિંત્ય પલટો પરખી શકે છે.

આ નિત્યનાં પરિજનો હૃદયે હસે છે,
આશીષ અંતર થકી અતિ તોય દે છે !
દેખી પરાજય ઉરે પરિતોષ પામે,
ના ચેતવે, સ્મરણ પૂર્વ તણું ન આપે.
ને હારતું હૃદય તો નહિ કાંઈ જાણે !
મેંઆય દિવ્યતર કો બળથી પરાણે;

ચાલે પ્રવાહ બલવત્તર કારમો જ્યાં,
 હૂળે, તણાય, પિગળે, વણુસે પ્રતિજ્ઞા !
 શું આ હશે રસભરી કશીએ સમાધિ ?
 સંસારજન્ય જન જ્યાં વીસરે ઉપાધિ;
 કે આ હશે અજબ કેા અતિ ગૂઢ રંગ ?
 જેમાં દબાય સહુ પૂર્વ તણા પ્રસંગ.

શું આ હશે અમરલોકની કોઈ નિદ્રા ?
 ઉંઘે અને જન કરે વ્યવહારચેષ્ટા;
 કે શું હશે વિકળતા ઉરની અનેરી ?
 કે કોઈ દિવ્ય રસપાન તણી ખુમારી ?

કોટિ પ્રયત્ન થકી કાર્ય ન જે કરાયું !
 તે અપ્રયાસ ઘડી એક વિષે સધાયું;
 કાદંબરિ ! અજબ અંતરની રિથિતિ એ !
 દર્શાવ ! એક ક્ષણ દિવ્ય રસે ભરી એ !

મીઠી મબ્બ પરવશે ' પણુ ' તૂટવાની !
 ને બુદ્ધિજન્ય સહુ બંધન છૂટવાની !
 પાપાણુને પણ વિષે પિગળાવનારી,
 ભૂદ્વી અહંત્વ ભળી કેા રસમાં જવાની !

શાથી મબ્બ અનુભવી શકી એ ખરી તું ?
 હાર્યા છતાં જગવિભેદ છતી શકી તું ?

શું પ્રેમનો પ્રબળ એ વિલસે પ્રભાવ ?
જેને અધીન હૃદયસ્થિત સર્વ ભાવ !

અમલ ત્રાળો.

(૧)

(વસંતતિલકા-અનુક્રુપ.)

રેડી મહાપ્રલય તુલ્ય અચિંત્ય વારિ,
ભૂમિ અને જલધિનો દઢ લેહ ટાળી;
સંતપ્ત ઉર્વીરને રસથી રીઝાવી,
લેતો વિરામ નભમાં ઘડી મેઘ થાકી.

તથાપિ મંદ ધારાથી વર્ષતો હવ્વુ ના રહે,
ચડેલું પૂર પ્રોતિનું શીઘ્ર શું અટકી પડે ?

અબ્રો અનેક ગગનાંગણુ ઘેરી ઉભાં,
વૃષ્ટિ વિશેષ કરવા તલપી રહેલાં;
સેનાબીના રણનિદેશની વાટ જોતા,
યુદ્ધાર્થે સજ્જ સહુ સૈનિકના સરીખાં.

ઉત્પાત કારમો દેખી છુપાતો અબ્રજોથમાં,
અસ્તાબ્ધિમાં ગયો દુખી દીન જેવો દિનેશ હા !

આવી તમિન્ન વરસાવતી રાત કાળી,
ને વાહળાં પશુ રહ્યાં તમને વધારી;

ના ચંદ્ર, તારક નભસ્તલમાં જણાય,
હા ! કોણ થાય જન દુર્દિનમાં સહાય !

અધીરો ગજંતો ઘેલો ગજાવે ઘન વ્યોમને,
શાફીલો શબ્દ એ ઝીલી ગજાવે વન ભૂપરે.

સર્વત્ર હા ! સલિલ માત્ર જણાય કાળું,
હૂઆવતું જગત ને પથને પડેલું;
પંથાવરોધ કરતા મહિં ખેટ જેવાં,
આ ડોકતાં અહિં તહિં તરૂંઓ ઉભેલાં !

ઘોર આહ સમા જ્યાં ત્યાં વૃક્ષના વિટપો તરે !
કુઃસ્વરે દર્દુરો ભુંડા કાર્ય કાળ તાણું કરે !

ના વારિને વસુમતી અવકાશ આપે,
ના સંઘરે જલનિધિ ઉરમાં લગારે;
મુંઝાઈ બે સહનના અતિથિ સરીખું,
જ્યાં જ્યાં પડયું સલિલ ત્યાં બની શાંત સૂતું !

નિસ્તીર નીરની વચ્ચે અશ્વ એક ઉભો દીસે,
ચેષ્ટાહીન ગયાં ચોંટી શૂન્યવત્ સ્વાર તે પરે.

હા ! બડચથી જડ બની જન એ ગયેલો,
ને અશ્વ કંપિત થતો જલથી ભિંજેલો;
શોધી રહ્યો પથ તુરંગમ સંભ્રમેથી,
ચાલી જરા અટકતો ઉર કેં વિમાસી.

આખરે દીપ આચિંતો દેખાયો એક દૂરથી,
ઉમંગે લક્ષ્યો એને સંચરે દૃઢ ચિત્તથી.

સ્વામી તણા શરીરનો ન નિપાત થાય,
એથી સુમંદ પદ એ ધરતો જણાય;
ગંભીર સિંધુ પર એકલ નાવ જેવો,
ધીમા કમે વિચરતો ઘડી દીપ જોતો.

ઝીલવા એક ઉકિતને હજારો દાસ જ્યાં હશે,
અશ્વથી પડતો એને ઝીલવા કોઈ ના કને !

કાપી પ્રદાંબ પથ આતુર અશ્વ અંતે,
આવી રહ્યો ઉટજ એક તણી સમીપે;
હેવા વડે સદનના જનને જગાડે,
ને માગતો શરણ કેં પદને પછાડે.

ઉઘડયું દ્વાર અંતે ને દીપ હસ્ત વિષે ઝહી,
શંકતી, કંપતી ઉભી એક ત્યાં યુવતી રહી-

દેખી રહી ઉભયને દૃઢ ધ્યાન દેતી,
કંપી ગઈ મૃત સમા નરને નિહાળી;
“ હા ! રાજવંશી જન કોઈ જણાય છે એ,
“ ને શીતથી ખચિત સ્તબ્ધ થયો દીસે છે.

“ અતિથિ આંગણે આવ્યો, ઘટે આશ્રય આપવો,
“ ગૃહીનો ધર્મ શું એવો ગૃહિણીએ ન પાળવો ? ”

એવું વઢી, દઢ વિચાર ઉરે ઉતારી,
 કીધી જઈ સદનમાં સહસા પથારી;
 પાડોશની યુવતીઓ તણી રહાય સેવી,
 લેઈ ગઈ ગૃહ વિષે શ્રમથી ઉઠાવી.

ભીનાં વસ્ત્ર કરી દૂરે શુષ્કથી તનુ ઢાંકતી,
 આપવા અંગમાં ઉખા ઉપાયો કૈંક યોજતી.

અગ્નિ વડે અહિં તહિં કંઈ શેક કીધો !
 ને વસ્ત્રવેષ્ટન થકી બહુ ધામ દીધો;
 નાના પ્રલેપ પણ ઉણુ રહી લગાવી,
 તોએ જરાય ગરમી ઘટમાં ન આવી !

ચિંતાતુર બની રામા, રહી નાડી નિહાળતી;
 હબરો તર્ક હૈયામાં સંભ્રમે સાધતી જતી.

અંતે વિચાર ઉરમાં કંઈ એક આવ્યો,
 ને કંપ ઉઘ્ર પ્રકટી વપુમાં સમાયો;
 ‘હા’ ‘ના’ તણું ઘડી ઉરે ધમસાણુ સેવી,
 ઉભી થઈ વ્યથિત વ્યગ્ર બની ગયેલી.

ડાલતા દીપની સામે હાથ બેડી ઉભી રહી !
 રોકતી નેત્રવારિને કહે કૈં રૂઢ કંઠથી !

“અંદ્રાર્કના પ્રતિનિધિ આયિ ! દીપ બ્રાતા !
 “ને પ્રાણીને હૃદય ધારતી ભૂમિ માતા !

“ હા ! અગ્નિદેવ ! જગતાત તમે જણાતા !

“ સાક્ષી હજો મુજ અલૌકિક કાર્યના આ !

“ સર્વદા સૃષ્ટિને જોતા સ્વર્ગના સુર બાંધવો !

“ ન્યાયની દિવ્ય દૃષ્ટિથી ઉર માફ ઉકેલજો !

“ રે ! આ અનાથજનજીવ બચાવવાને,

“ ને ધર્મ માનવ તણો કંઈ પાળવાને;

“ ઉખા હવે તનુ તણી દઉં સ્પર્શ સાધી !

“ ઘો ત્યાં સુધી બલવતી ઉરને સમાધિ !

“ વિકારશૂન્ય જો માફ નવ્ય વર્તન નીવડે,

“ પ્રાણનું દાન પંથીને આપજો સહુ તો તમે !

“ ને કેં વિકાર મુજ અંતરમાં નિહાળો,

“ તો ભરમ દેહ કરજો જઈ વીજ મારો;

“ ચીરાઈ કાં ગળી જજો તનુને ધરિત્રી,

“ કાં વળ વાસવ તણું પડજો ત્વરાથી ! ”

બોલતી ખડાવરી જેવી શય્યામાં સહસ્રા પડી !

શબવત્ દેહને ભેટી ઉજાણતા આપતી રહી !

ભેટી પડે તનુજને ન્યમ માત મીઠી ,

વાત્સલ્યનો પરમ પાવન સ્રોત વહેતી;

ભેટી રહી પથિકને ભરતી ભુજાથી,

આખંડલાસન અચિંત્ય ડગાવી દેતી !

ધન્ય હો ! દેવની દેવી ! ધન્ય ! અદ્ભુત યોગિની !
 ડૂબતી વારિમાં તોએ અરુપૃષ્ઠા પદ્મિની સમી !

કંઠર્પને રમરહરે કરી દગ્ધ દીધો,
 કાંઈ તથાપિ અવશેષ રહી ગયેલો;
 તે આજ આ કૃતિ થકી સતીએ નિવાર્યો !
 અગ્નિ અને ગરલનો પણ ગર્વ ટાળ્યો !

પાપાણ્મર્તિ શાં બન્ને શરીરો રક્ષેષ સેવતાં !
 માનસો વિશ્વ મૂકીને ક્યાંય ઉડી ગયાં હતાં !

વિદ્યુત્પ્રવાહ વનિતાવપુથી સરતો,
 નિશ્ચેષ્ટ એ તનુ વિષે ઘડીમાં સમાયો ;
 આબ્યું અચિંત્ય કંઈ ચેતન અગચ્છે,
 ને ઉઘડયાં હૃદય, લોચન, વદ્ત્ર સંગે.

છલંગે છોડતી શય્યા રામા દૂર જઈ પડી !
 ધીમેથી ધૂજતી જિહ્વા પંથીની કેંક બોલતી !

“ કોણે મને અજબ જીવનદાન દીધું !
 “ કોણે અહો ! અમરનું અહિં કાર્ય કીધું
 “ શું સ્વર્ગથી મુજ જની જગ માંહિ આવી !
 “ લીધો કૃતાંતમુખથી સુતને બચાવી ! ”

“ ખમા આ વીર મારાને ! શાંતિ અંતરમાં ધરો ! ”
 આશ્વાસ એમ આપીને વનિતા વહતી અહો !

- “ આ નેસ ચારણ તણો, પુરૂષો અમારા,
 “ દુર્ભિક્ષથી પશુ વિદેશ લઈ ગયેલા;
 “ વર્ષો વડે વ્યથિત અશ્વ લઈ તમોને,
 “ આંચો નિશામુખ વિષે અમ રંક ગેહો.
 “ બળાંચો માનવી કેરો એ થકી ધર્મ માનવે,
 “ શુશ્રૂષા સિદ્ધિને પામી, લાલ એહ મળ્યો મને. ”
 ધીમે શરીર મહિં આખર સ્વાસ્થ્ય આંચું,
 ને પાંચનું હૃદય સમ્મ લણી તણાચું ;
 પ્રસ્થાનસન્નહ્ય હયને કરથી કરીને,
 લેતો વિદાય વદતો ઉરના ઉમંગે.
 “ આવજે બહેન એ મારી ! તળાજે બ્રાતને ગૃહે !
 “ ભૂપ હું એ ભૂમિ કેરો નામ એલલ સૌ કહે.
 “ તારો અપાર ઉપકાર નહિ ભુલાય,
 “ એનું ન મૂલ્ય જગનાં જનથી અપાય;
 “ નિઃસ્વાર્થે કાર્ય કરનાર મનુષ્ય મોંઘાં,
 “ હા ! ભૂતલે નિવસતાં પણ દેવ સાચાં. ”
 આશ્ચર્ય પામતી ઉભી યુવતી દેખતો રહી,
 અશ્વ દોડાવતો અતે તૃપ દૂર ગયો વહી.

(૨)

દુષ્કાલદુઃખ જગનું જલદે નિવાર્યું;
 સર્વત્ર કૈંક નવલ ચેતન શીઘ્ર આંચું;

આવ્યા ગૃહે પશુ લઈ નર નેસવાસી,
 આનંદતા સ્વજનને ધરી ભાવ, ભેટી.
 કણ્ણીપકણ્ણી ત્યાં ચાલી પાન્યની ઘટના પછી,
 કલંક કારમું આવ્યું સતીશીર્ષં પરે ધસી !

ક્રોધાગ્નિથી બળી ગયો પતિ એ શુણ્ણીને,
 કેં કેં અવાચ્ય વહતો, લડતો પ્રહારે !
 સર્વાંગ સત્ય દયિતા શ્રમથી જાણાવે,
 વિશ્વાસ શંકિત ઉરે પણ કેમ આવે ?
 અપૂર્વ અગ્નિથી એના રોમરોમ તપી ગયા,
 ગલતકૃષ્ટ તાણા રોગે પર્યન્તે પીડતા થયા.

શોકે ભરી યુવતી કેંક ઉપાય યોજે,
 ના શાંત થાય દૃઢ રોગ અરે ! લગારે;
 એથી કરંડહૃદયે પતિને ધરીને,
 અન્યોપચાર સજવા વિચરે વિદેશે.
 હજારો વૈદ્યને પામી, હજારો તીર્થમાં ગઈ,
 પરંતુ વ્યાધિનો સાથો ના ઉપાય જઠરો કંઈ.

અંતે ગઈ રડતી એભલની સમીપે,
 નૈરાશ્ય આશ ઉરમાં અતિશે ધરીને;
 દેખી સુદૂર થકી ભૂપતિ દોડી આવ્યો,
 ને હંઠવત્ ધરણિમાં પડી પાથ લાગ્યો.

- “ આયુષ્ય આપનારી તું આવી ખેન ભલે ગૃહે !
 “ કરંડે શું ધરી લાવી ? શી તારી સ્થિતિ ? તે કહે !”

શેકે રડે હૃદય ને નયનો ભિંબતાં,

કષ્ટે વહે રમણી લોચનનીર લહોતાં;

“ હા ! કંથ એ વિકટ રોગ થકી રીભાય,

“ સર્વે ગયા અકૂળ સૃષ્ટિ તણા ઉપાય.

- “ ખત્રીશલક્ષણા કેરા રક્તાથી સ્નાન જો કરે,

- “ દૂર તો થાય એ વ્યાધિ, એમ વેદ ઘણા વદે. ”

“ ચિંતા નહિ હૃદયમાં ધર ખેન ! ત્યારે,

“ એ છે ઉપાય તુજ કારણ હસ્ત મારે;

“ ખત્રીશ લક્ષણ જનો મુજમાં જુએ છે,

“ ને એમ પંડિત, પરીક્ષક સૌ કહે છે.

- “ આયુષ્ય લોગવું છું આ, તે તારા કરથી મળ્યું,

- “ ત્વદ્વથે આપવું એથી અન્ય શું વિશ્વમાં લહું ?

“ કાલે થશે મરણ પામર કીટ જેવું,

“ એથી અવશ્ય અતિ ઉત્તમ મૃત્યુ આવું;

“ જો રોગમુક્ત ભગિની ! પતિ થાય તારો,

“ તો ધન્ય એક ધરણિ મહિં દેહ મારો. ”

પરંતુ શીર્ષને કાપે કોણ ? એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે,

મોકલી દૂતને પાસે બોલાવ્યો નિજ પુત્રને.

એ તાતનું કથન સર્વ ઉરે ધરીને,
 માગે કશું વિનયથી ચરણે પડીને;
 “ હું લક્ષણો સકળ આપ તણાં ધરાવું,
 “ છું આપવા અધિક આતુર શીર્ષ માફ. ”

આગ્રહી બે રહ્યા ઉભા ઉમંગે શિર આપવા,
 અન્યોન્ય અસિને દેતા, ને કે'તા સદ્ય કાપવા !

દેખી રહ્યો પુરુષ સર્વ કરંડવાસી,
 પામ્યો અપૂર્વ કંઈ અંતર માંહિ શાંતિ;
 સિંચાય રોમ સહુ નૂતન કે સુધાથી,
 ઊડી ગયો પળ વિષે કંઈ દૂર વ્યાધિ !

કાઢવા એ કરંડેથી વામાને વિનયે કહે,
 કંઈ સ્વાસ્થ્ય ધરી, પાચે પડીને ધ્રુજતો વહે.

“ બહાલી ! તને પ્રથમથી નહિ મેં પિછાણી,

“ તું શુદ્ધ સંયમવતી, સ્મર જીતનારી !

“ ને ભૂપ આ શિબિ તણો અવતાર સાચો !

“ તેનો મયૂરધ્વજ તુલ્ય કુમાર આ તો.

“ શંકા સર્વ ગઈ મારી, ક્રોધ ને રોગ હા ! ગયો !

“ સુધાસિંધુ તણા સ્નાને દેહ દિવ્ય બની રહ્યો !

“ મેં સૂક્ષ્મો શ્રવણ માંહિ ધરી તમારી !

“ તે તો હતી વિબુધના વ્યવહાર કેરી !

- “સાન્નિધ્ય એ અમરનું મૃતને જગાડે,
 “તો કાં અસાધ્ય જનરોગ નહિ મટાડે ?
 “સહસ્ર ચંદ્રના સ્પર્શે જે ન શીતલતા જડે,
 “ આ પ્રસંગ તણા યોગે સાંપડી સઘ તે મને !
 “ આલંબ સૂર્યશશીના હજુ વિશ્વમાં છે !
 “ ને સ્તંભ છે ગગનગુંબજના હજુએ !
 “ નિષ્કુર મૃત્યુઉરને શરમાવનારા,
 “ અઘાપિ વીર નર હા ! જગમાં વસેલા !
 “ પરંતુ એ નહિ સૂજેઃ આપવા ઉત્તમાંગને,
 “ સ્પર્ધતા સામસામે આ એ ‘વાળા’માં કયો ચડે ? ”

મહામારી.

(મન્દાકાન્તા.)

છોડી છોડી પ્રિય સહન ને સર્વ સંકલ્પ છોડી,
 આરંભેલા અધવચ પઠયા કેંક વ્યાપાર મૂકી;
 મૃત્યુ કેરા ઘરઘર વિષે ધૂમતા ફૂત દેખી,
 નાસી છૂટે જન અહિં તહિં આકળા આંખ મીંચી.
 ઓચિંતા એ સતત ધસતા અગ્નિમાંથી બચેલા,
 ચુકાવીને નજર ચમની છેક છૂટી શકેલા;

એનો ભૂંડો પ્રલય રચતો પામતાં સ્પર્શ પહેલાં,
સામગ્રી લે સકળ મનુજો નીકળે હર્ષધેલા.

જેતાં જેતાં વિજન વન શું હા ! થયું ગામ ખાલી,
ચારે બાજુ શત મુખ કરી માનવી રેલ ચાલી;
ને કેં દૂરે હૃદય રમતા સ્થાન માંહે સમાતી,
વ્યાપી અંતે પિતૃવન સમી ઘોર સર્વત્ર શાંતિ.

(વસંતતિલકા.)

ખેસી રહી યુવતી કેા ગૃહદ્વાર રોતી,
ને કોઈની નજર ફેંકતી વાટ જોતી;
નિઃસ્વાસથી ભરતી અંતર, નેત્ર લ્હોતી,
પંપાળતી શિશુકને, મનમાં મુંઝાતી.

(મંદાકાન્તા.)

થાકી અંતે જઈ ભવનમાં બાળ સંગાથ ખેડી,
ઉભી થાતી ઘડી વિકળ શી આવતી ખડાર જોતી;
સંધ્યાકાળે બહુ રખડીને આખરે કાન્ત આવ્યો,
શોધીને કેા નિકટ પુરમાં વાસની ભાળ લાવ્યો.

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

તૈયારી કંઈ હર્ષથી કરી રહી શ્યામા નવા સંબ્રમે,
ફૂલી બાળ રહ્યાં નવા સદનને જોવા સવારે ખરે !

✓ પ્રાતઃકાલ પ્રયાણનિશ્ચય કરી સૂતાં સુખે હંપતી,
જુદો નિશ્ચય કાળના હૃદયનો તે કોણ જાણે જરી !

(વસંતતિલકા.)

ખુટી ગયું તિમિર ને રજની વિરામી,
ઉઠ્યો યુવાન સહસા ઉરઉંઘ ત્યાગી;
ના કોઈ કુઠકુટ રહ્યો કથવા પ્રભાત,
ચંટી તણા નવ પડે કંઈ કર્ણ નાદ.

(મન્દાકાન્તા.)

જાગી અંતે નિકટ જઈ ને સુંદરીને જગાડે.
રે ! રે ! એ તો તરફડી રહી ખઠાવરી ખૂમ પાડે !
અંગે અંગે વિષ વરસતો તાવ ખૂડો ભરાયો,
મૃત્યુ કેરો કર ફરી વળ્યો કારમા દંશ દેતો.

(શિખરિણી.)

ઉવેખી આશાને, ઉરગત વિચારો પરહરી,
જઈ પાસે બેઠો પતિ કર કપાળે દર્ધ દર્ધ;
ઘડી જોતો નાડી કંઈક પૂછતો આતુર બની,
ઘઠી બહીલો, ઢીલો અટન કરતો એ અહિં તહિં.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત.)

જાગ્યાં બાળ અને પ્રવાસ કરવા આતુર ઉભાં થયાં,
શી છે ઢીલ ? ઉઠે ન કેમ જનની ? એ પ્રશ્ન પૂછી રહ્યાં;

કિંતુ દીન દયામણું વદન એ દેખી પિતાનું ડર્યો.
 માતાનું મુખ દુઃખથી નિરખતાં હા ! બેઠે બેસી ગયાં.
 “ બેલો પહાર જઈ ” કહી જનક ત્યાં કે’ દૂર કાઢે જરી,
 આવે રંક સમાં ઘરે રડી રડી શેરી બધી સંચરી;
 “ બાપું ! બાળક કોઈ પહાર ન મળે, તાળાં સહુને ઘરે,
 “ કોની સંગ જઈ જરાય રમીએ ? ” કે’તાં વધારે રડે.

(અનુક્રુપ.)

“ રડો માં ! બાળ એ મારાં ! બેસો બે ઘડી બારમાં,
 “ તમારાં આંસુઓ ચીરે કાળજી હાય ! કારમાં.
 “ તમારી જાગશે માતા અનેરી ઉંઘ આ ત્યજી,
 “ નવા ગામે જશું ત્યારે, મુંઝાશે મન ના જરી. ”

(શિખરિણી.)

“ જગાડોને ત્યારે, કયમ જનક ! હીલા પડી ગયા ?
 “ ન આવી શું ગાહી ? નહિ મળો શકે વાહન કશાં ?
 “ અમે તો ચાલીશું, વિકટ પથ કાપી વહી જશું,
 “ નહિ ક્યારે થાકી તમ થકી વિખુટા પડી જશું. ”

(અનુક્રુપ.)

સાંભળી શોકમાં રૂપ્યો નિઃશ્વાસો કેંક નાંખતો:
 બહાલીને ચાંપતો બેઠો નાહીનેત્ર નિહાળતો.

ઘડીમાં કારમી ચીસો પીડાતી પાડતી હતી,
 ઘડીમાં શૂન્યવત્ શ્યામા ચેષ્ટાહીન બની જતી.
 આખરે ઉઘડી આંખો તાવના કાંઈ તોરમાં,
 બહાલાને જોઈને બોલી “ બેસી કાં હજુએ રહ્યા ?
 (શિખસ્થિ)

“ પધારોને બહાલા ! લઈ શિશુકને એ પુર વિષે,
 “ કંઈ દૂરે બેસો ! નવ અઠકશો આ શરીરને;
 “ રહ્યું રોમેરોમે વિષમ વિષ વ્યાપી પ્રિય ! મને,
 “ બચી સંસર્ગેથી ઝટપટ બચાવો શિશુકને !
 “ હતી આશા ઉંડી મરણમુખમાંથી બચી જવા,
 “ પરંતુ આવ્યો આ જવર કંઈક જુદું વિરચવા !
 “ પ્રભુની ઇચ્છાને દૃઢ હૃદય રાખી વશ થવું,
 “ વૃથા સૌ સંકલ્પો, પ્રિયતમ ! વૃથા કૈંક વિલપવું ! ”

(અનુકૂળ.)

સાંભળી એ રહ્યો સ્વામી, ના વદી શકતો કંઈ,
 અંતે એ થાકતી બહાલી ફરીને ઘેનમાં પડી.
 શોકસંતાપને બેઠો દિન એમ વહી ગયો,
 અને કાળમુખી હલી આવીને રજની અહો !
 થાકીને, આશ મૂકીને, રમીને, રહીને કંઈ,
 ભૂમિના અંકમાં સૂતાં બિચારાં બાળકો ઢળી !

(વસંતતિલકા.)

રાત્રિ તણું પ્રતિપળે બળ બળ વાધ્યું,
બ્યાધિ તણું પણ અરે ! બળ બળ વાધ્યું;
વાધ્યો પ્રલાપ, તનુભાન જતું ભુલાતું,
સંબંધહીન સુખથી કંઈ દેં વદાતું.

(શાદ્દલવિક્રીડિત.)

“ આવું છું તમ આગળે ઉલટધી સ્વર્ગસ્થ હા ! બાળકો !
“ હા ! બહાલી જનની ! અને જનક, હા ! સ્નેહેભર્યા બાંધવો
“ કેં દેં સાદ તમે મને કરી રહ્યાં, તે સર્વ હું સાંભળું,
“ લાંબો છે પણ પંથ, શક્તિ ન રહી, શું શીઘ્ર આવી શકું ? ”

(શિખરિણી.)

હબારો ચેષ્ટામાં રજની પણ અધીં વહી ગઈ,
રહ્યો બેસી પાસે દયિત દઢ દષ્ટિ દઈ દઈ;
ઘડી વરત્રો એનાં શિથિલ કરથી ઠીક કરતો,
ઘડીમાં સૂતેલાં શિશુક લણી શોકે નિરખતો.

(અનુદુપ.)

વિનાશ પામવા જ્યોતિ દીપની ઝળકી પડે,
આયિંતી એમ ઉઠીને સુંદરી પતિને કહે.

(શિખરિણી.)

“ હવે તો મૃત્યુ છે નિકટ, નહિ બહાલા ! વિલપજો !
“ શિશુને સંભાળી ભવપથ વિષે આગળ જજો !

- “ તમારી ંહાલીનું તનુ પળ પછી પ્રાણુ ત્યજશે,
 “ શિલા જેવું ભારી બની બહુ તમોને મુંઝવશે.
 “ રમશાને શી રીતે કઠિન શબ એવું લઈ જશે ?
 “ નથી કેા સંગાથે, ક્યમ દૃઢ બની દાહ કરશે ?
 “ ચિતા એથી મારી અહિં વિરચને આંગણુ વિષે!
 “ ઉપાયો યોજું છું પણ અવર ચિત્તે નવ ચડે.

(અનુષ્ટુપ.)

- “ અને આ બાળને ” કેતાં આચિંતી આંખડી ફરી ! ✓
 પતિનો સ્પર્શ સેવંતી મૃત્યુને શરણુ પડી !
 હજુએ અંતરે આશા ! હજુ કેં બોલશે ફરી,
 વેણુની વાટડી જોતો કાંત બેસી રહ્યો હજી !

(મંદાકાન્તા.)

- ✓ પ્રાતર્વાયુ શિથિલ ગતિથી આખરે પાસ આવ્યો,
 ને આશ્વાસો કંઈક કથતો, શોક ંહોતો છવાયો;
 ઉઠ્યો આશા ત્યજી તરૂંજી હા ! દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખી !
 ને તૈયારી ત્વરિત કરતો ચોક માંહે ચિતાની.

(અનુષ્ટુપ.)

- છાણું ને કાષ્ટનો રાશિ અબ્યવસ્થિત આંગણુ,
 બનાવી ંહાલીને વચ્ચે સંકળે ધરતો વદે !

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

- “ તું સાચી ગૃહિણી ! ત્યજી નવ ગઈ હા ! દેહથી ગેહને !
 “ તો સાચું તુજ સર્વથા વિલસને વિશ્રામનું સ્થાન એ !

“ છેલ્લી કાંઈ ક્રિયા કરી વિધિભરી કીધી નહિ મેં અરે !

“ છેલ્લું સ્નાન સમર્પું નેત્રજલથી તે માત્ર સ્વીકારજે ! ”

(અનુબુદ્ધ.)

આચિંતાં જાળીને ઉઠ્યાં બાળકો કંઈ બહાવરાં,

વિચિત્ર ઘટના જોતાં કંપતાં કથતાં અહા !

(શિખરિણી.)

“ ધરો શાને બાપુ ! અમ જનનીને કાષ્ટ ઉપરે ?

“ કરો શાને પાછો ઢગ શરીરની ઉપર અરે ?

“ મુંઝાશે રે માડી ! કંઈક મહિં એને કરડશે !

“ જવાનું છે દૂરે, ચરણ પછી માંઠી નહિ શકે ! ”

(અનુબુદ્ધ.)

ઉપેક્ષા બહુએ કીધી બાળનાં વચનો તણી;

પરંતુ ધૈર્યની સીમા આખરે આવતી રહી !

(શિખરિણી.)

“ અરે ! આ બહાલાંઓ ! તમ જનની મીઠી મરી ગઈ !

“ તમારી ને મારી, સ્વજન સહુની એ મટી ગઈ !

“ હવે તો એ બહાલું તનુ અનલ માંહે સળગશે,

“ મળીને માટીમાં હૃદય મહિં નિત્યે રહી જશે. ”

(અનુબુદ્ધ.)

“ બનાવો શીકને બાપુ ! ઉંઘમાં કેાઈ ના મરે,

“ અમેએ ઉંઘતાં ઉઠ્યાં, તેમ એ ઉંઘતી હશે !

“ કરીને સાદ બોલાવો ! અમે કો'તો જગાડીએ !

“ પરંતુ પોઢવા દેવી આમ ના અમને ગમે. ”

(વસંતતિલકા.)

કે'તાં રહ્યાં ચક્રિત બાળક આર્ત નાદે;

ને અગ્નિનો બલવતો સુસવાટ વાધે !

આકાશ ને નગર ધૂમ થકી છવાયું,

હા ! હા ! થયું સદન એમ સ્મશાન સાયું !

(અનુષ્ટુપ.)

આકંઠો અભાંગે કેરા ના વધુ સાંભળી શક્યો.

એજીને બાથમાં ઝીલી આખરે એ રડી પડ્યો !

પુનર્લમ.

(વસંતતિલકા.)

બહાલી તણા વિલય ઉપર વર્ષ વીત્યું,

ને નામ એ જગત માંહિ જતું બુલાતું;

ધીમે ધીમે સકળ સંસ્મરણો ઘસાતાં,

સંબંધના પણ કંમે કરી તાર તટયા.

(અનુષ્ટુપ.)

આજ સંવત્સરી એની, એ તિથિ ગત વર્ષની,

આપ્તનાં આંસુઓ વચ્ચે સ્વર્ગમાં ગઈ સુંદરી.

“ જાઉં છું, જાઉં છું જાલા ! જાળને નિત્ય પાળજો ! ”
જાલીનું વેણ એ છેલ્લું અંતરે ઉફલવે અહો !

(હરિણી.)

સ્મૃતિ વિચરતો ને આંસુડાં ઘડીભર સારતો,
ઘડી વીસરતો ને ભાવિમાં જતો મન જોડતો;
યુવક ઉલટે વાંચે કોઈ સમાગત પત્રને,
વિવિધ ઉરમાં ભાવો જન્મી, ઉડી, વહને વસે.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત.)

ભાવિ લગ્ન તણો પ્રજાંધ રચતો એ પત્ર આવ્યો હતો,
આશાના અભિતાંકુરો અવનવા એ સંગ લાવ્યો હતો;
મીઠા મોહક મંત્રના ળળ થકી હા ! ચિત્ત અંતે ચળ્યું,
પ્રીતિપૂર અગાધ પંથ ત્યજતું રે ! અન્ય માગે વળ્યું !

કેં કેં સ્વપ્ન રસે ભર્યાં હૃદયમાં સંસારનાં ઉફલવ્યાં,
મીઠાં કેંક મનોરથો વિષયના ને કેંક વિકારો વસ્યા;
ચાલી તર્કપરંપરા વિહગ શી આકાશ ઓળંગતી,
ઘેરાતાં નયનો નવા જગતમાં ફળ્યો નવા ભાવથી !

(અનુષ્ટુપ.)

સાંભળ્યું કાંઈ ઓચિંતું ને જાગી-જાગી ગયો,
અંગના કપને રોકી સ્વસ્થ એ ક્ષણમાં થયો.

(વસંતતિલકા.)

ઢાલો તણી જડી હતી છવિ સામી ભીંતે,
જોઈ રહ્યો યુવક તે ભણી શાંત ચિત્તે;
હા ! કંપ એ હૃદયનો સહસા વિલોકે,
આંસુભર્યાં નયન ને મુખ દીન શોકે.

(અનુષ્ટુપ.)

અધારી આવતી આંખે ને દૃષ્ટિ ભાર ઝીલતી,
તોય તે નિરખે સામે અધીરો ઝાવરો ખની !
ઉઘડયા આંખ એ આંતે ને શબ્દો કાંઈ નિઃસરે,
પરિચિત અને ઢાલો ઢાલીનો સ્વર સાંભળે !

(શિખરિણી.)

“ ભલે ઢાલો મારા ! પુનરપિ તમે લગ્ન કરજો !
“ અને અંખધીના પ્રિય પથ વિષે પાય ધરજો !
“ પરંતુ આ ઘેલું હૃદય નહિ ક્યારે વીસરજો !
“ પ્રતિજ્ઞા લીધેલી કદી કદી ખની સ્વસ્થ સ્મરજો !

(ચાદ્દલવિંકીકીટ.)

“ મૃત્યુને શરણે પડી રજા વિષે આંતે મળી માલતી,
“ ના કયાંએ સુરભિ, નહિ કુસુમ ને ના પંક્તિ એ પત્રની;
“ રે ! ભોળી ભમરા ! ભલે અવર કો પુખ્તે જઈ ખેસજે !
“ ને મીઠો મકરંદ આત્મસુખને કાજે ભલે સેવજે !

- “ તારો દોષ દિરેક ! ના, અધમ એ વૃત્તિ સ્વભાવે વચ્ચી,
 “ છો ઝુરે રહી સ્વર્ગમાં નિરખતી નિત્યે તને માલતી !
 “ ભોગી કેવળ વિશ્વમાં પુરૂષ હા ! પ્રેમી લગારે નહિ,
 “ ભાવે ભોગવજે લલે વિષયને સ્વાર્થોધ સહેજે બની !

(અનુષ્ટુપ.)

- “ નહિ રોકું હવે બહાલા ? તમારા ચિત્તને જરી,
 “ માનજે ભેટ આ છેલ્લી ને છેલ્લી રસગોઠડી. ”

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

સેવી સ્વાસ્થ્ય રહ્યો હતો શ્રવણથી એ સૂકિતને સાંભળી,
 ને નિઃશ્વાસ જતો હતો પળપળે નાભિ થકી નીકળી;
 માંડી કંપિત પાય કેં બળ થકી ઉભો થયો આખરે,
 બહાલીના પદપંકજે શિર ધરી એ ઉચ્ચરે ઉત્તરે !

(અનુષ્ટુપ.)

- “ ક્ષમા બહાલી ! ક્ષમા દેવિ ! ક્ષમા એ સ્વર્ગવાસિની !
 “ એક ભૂલ તણી દેજે ક્ષમા આ રંકને સખી !
 “ પ્રતિજ્ઞા એ નથી ભૂલ્યો સ્વેચ્છાથી જે ગ્રહી હતી,
 “ વારતી તું પડી વચ્ચે તથાપિ મેં કરી હતી !

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

- “ રે ! સંસાર તણી કુસંગતિ શા શા અનર્થો કરે ?
 “ ખેંચી સ્વર્ગ તણા પવિત્ર પથથી, ઊંઠા કુવામાં ધરે !

- “ જહાલી ! વ્યર્થ વિકારને વશ થઈ ભુલ્યો ઘરી હું તને,
 “ ને અન્યાય કર્યો કંઈ પ્રભુચને એની ક્ષમા આપજે !
 “ આપ્યો જે કર સ્નેહથી તુજ કરે તે અન્યને ના મળે,
 “ પામ્યું ચિત્ત અલેહ જે તુજ વિષે તે લેદને ના લજે !
 “ તારો દેહ લલે નહિ જગતમાં તેથી પ્રિયે ! શું થયું ?
 “ સ્નેહી માનસને ન કાર્ય કંઈએ હા ! દેહ સંગે રહ્યું !
 “ ભોગી આમિષનાં નૃશંસ હૃદયો ચાહે લલે દેહને,
 “ એવા લેદક સ્થૂલ આવરણને ના સ્નિગ્ધ ચિત્તો ચહે:
 “ જે વારિ મહિં વારિ એક રસ થૈ, એકત્વ પામી મળ્યું,
 “ તેને ભિન્ન કરી વિકાર વરવા જેવું અરે ! મેં કયું !
 “ આ ભોગી ભમરો નથી, રજ વિષે જ્યાં છે મળી માલતી !
 “ લોટી એ તનુલસ્મમાં પળપળે રાચી રહેશે સખી !
 “ ખીટ્યાં પુષ્પ લલે અનેક જગમાં તે દેખીને રીઝશે !
 “ ને મીઠો મકરંદ માનસ વસ્યો તે સર્વદા સેવશે !
 “ જે જહાલી નિજ કાન્તના વિરહના સંતાપ સર્વે સહે !
 “ ને આજીવન પ્રેયસી પ્રિય જતાં વૈધવ્ય સેવી રહે;
 “ તેનો નાશ થતાં ધકેલી ઉરથી અન્યત્ર સ્વામી રમે,
 “ અક્ષન્તવ્ય અવશ્ય એ મનુજનો અન્યાય ભાસે મને.
 “ એ અન્યાય તણાં ફળો અઘભર્યાં હા ! માનવો ભોગવે,
 “ સ્નેહાભાસ વિષે કૃતાર્થ થઈને શુષ્કત્વ સેવ્યાં કરે;

“ દેવી પ્રેમ કઠોર સર્ગ ત્યજ એ હા ! દૂર દૂરે વસે !

“ જાણી એ, અતિ દુષ્ટ પંથ પર ના હું પાપ ધારું હવે !

(અનુષ્ટુપ)

“ નથી મૃત્યુ થયું તારું, હું નથી જીવતો હવે !

“ બહાલી ! આવ તને ભેટું મીઠા માનસને તટે !

“ પૂર્વની મિષ્ટ ગોષ્ઠિ એ, એ કેલિ રસ વર્ષતી,

“ સર્વદા સેવશું સ્નેહે દિવ્ય સર્ગ વિષે વસી.

“ રોગ ને મૃત્યુનો સિંધુ તરી તું કરીને મળી, ✓

“ અમત્યે દેહ ધારીને સ્વર્ગની સુરભિભરી.

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

“ પદ્માત્માપ વિષે તપાવી તન આ હું શુદ્ધ સ્કંધે થયો

“ ને ત્વતુલ્ય નવીન દેહ ધરીને સામીપ્ય સેવી રહ્યો !

“ આપી ઉચ્ચ કરાવલંબન હવે સ્વીકારજે સુંદરી !

“ દેવી સ્નેહવિવાહના પદ પરે એ પ્રેમ દેજે કરી !

(અનુષ્ટુપ)

“ આજ સંવત્સરી તારી, ને મારા મૃત્યુ—જન્મની,

“ જાજવું તિથિ આંસુથી આપણા દિવ્ય લગ્નની ! ”

સમાપ્ત.

શબ્દકોષ.

અ

અકળ-કળાય નહિ એવું.
અકલિત-નહિ જણાયેલું.
અગતિક-ગતિ વિનાનું.
અગ્રગામી-આગળ ચાલનાર.
અધ-પાપ.
અચલ-પર્વત, સ્થિર.
અચિંત્ય-ઓચિંતું.
અટન-પ્રવૃં.
અતટ-કાંઠા વિનાનું.
અતર્પણ-અતૃપ્તિ.
અદૈત-એકતા.
અધીન-વશ, તાબેદાર.
અધઃપતન-નીચે પડવું.
અનપેક્ષતા-ધૃત્વારહિતપણું.
અનલ-અગ્નિ.
અનલદ્વય-એ અગ્નિ.
અનવરત-અટક્યા વિના, નિરંતર.
અનવલંબન-આધાર વિનાનું.
અનામય-નીરોગીપણું.
અનિમિષ-પલકારા વિના.
અનિલ-પવન.
અનુકૃતિ-અનુકરણ.
અનુજ-નહાનો ભાઈ.
અનુદારતા-ઉદારતારહિતપણું.

અનુદિત-નહિ બોલાયેલું.
અનુદિન-દરરોજ.
અનુસા-આસા.
અન્યત્ર-બીજે કોણે.
અન્યથા-વિપરીત, વૃથા.
અન્યોન્ય-એક બીજને.
અપત્રપા-અન્યથા ઉત્પન્ન થતી લગ્ન.
અપસરણ-ખસવું.
અપૂર્વ-નવીન, આગળ નહિ જોયેલું.
અપકિલ-કાદવ વિનાનું.
અપ્રયાસ-મહેનત વિના.
અગ્નંશ-અગ્નિભો ભાગ.
અભિધાન-નામ.
અભિનંદન-નવીનતા.
અભિમત-ધ્યક્ષિત, માન્ય.
અભેદ-એકતા.
અભ્ર-વાદળું, મેઘ.
અમર્થ-મૃત્યુલોક બહારનું.
અમલ-મેલ વિનાનું.
અમાનુષી-દૈવી.
અમિત-અમાપ.
અમિતાકુર-અનેક અંકુરો,
અર્ચતી-પૂજતી.
અર્ભક-બાળક.
અવકાશ-સ્થાન, વખત.

અવગાહન-સ્નાન.
 અવગાહવા-સ્નાન કરવા.
 અવધાન-સાવધતા, મનોયોગ.
 અવરોધક-અટકાવનાર.
 અવરોહ-સંગીતમાં સ્વરને ઉતારવો તે.
 અવલંબન-આધાર.
 અવશિષ્ટ } -આકી રહેલું.
 અવશેષ }
 અવગ્તા-અનાદર.
 અવાચ્ય-નહિ કહેવા યોગ્ય.
 અવિચારિત-વિચાર્યા વિનાનું.
 અવિરત-નિરંતર.
 અવ્યક્ત-અસ્પષ્ટ.
 અસાધ્ય-ન મટે એવું.
 અસિ-તલવાર.
 અમુ-પ્રાણ.
 અસ્ખલિત-અચળ.
 અસ્તામ્બિધ-પશ્ચિમ સમુદ્ર.
 અસ્તિત્વ-હાજરી.
 અરૂપા-અડક્યા વિનાની.
 અહિતશત સેંકડો અશુભ.
 અહંત્વ-‘હું’પણું.
 અક્ષંતવ્ય-માફ ન થાય એવું.
 આ
 આકંદ-રડારોળ.
 આખંડલાસન-ઈંદ્રાસન.
 આગંતુક-આવેલું.
 આજીવન-જીંદગી પર્યંત.
 આદિક્રમ-પહેલું પુલ.

આદિત્ય-સૂર્ય.
 આભિપ-માંસ.
 આયાસ-ઉદ્યોગ, મહેનત.
 આલિ-સખી.
 આરોહ-સંગીતમાં સ્વરને ચડાવવો તે.
 આર્ત-દુઃખી.
 અર્દ્ર-ભીનું.
 અર્દ્રતા-ભીનાશ.
 આલંબ-આધાર.
 આલંબવા-વળગવા.
 આવરણ-ઢાંકણ.
 આવાલ-આરો.
 આશ્વાસ-દિલાસો.
 આદ્યવાન-પ્રેલાવાળું.
 આંતર-મનનું, અંદરનું.
 ઇ
 ઇતર-ખીજું.
 ઇંદ્રોદાન-ઈંદ્રનો ખગીચો.
 ઉ
 ઉક્તિ-વચન, કથન.
 ઉટજ-ઝૂંપડી.
 ઉડુ-તારો.
 ઉડુંસન્ય-તારાઓનું લશ્કર.
 ઉડુચન } -ઉડવું.
 ઉડીન }
 ઉત્ક-આતુર.
 ઉત્તમાંગ-માથું.
 ઉત્સંગ-ખેલો.
 ઉદધિ-સમુદ્ર.

ઉદરંભરિતા-પેટ ભરવાપણું.

ઉન્નત-ઉચું.

ઉન્નતિ-ચડતી.

ઉપહસે-હાંસી કરે.

ઉપહાર-ભેટ, બક્ષીસ.

ઉપાલંબ-હપકો.

ઉપેક્ષા-અનાદર.

ઉરગત-મનમાં રહેલું.

ઉર્મિલા-લક્ષ્મણની પત્ની.

ઉર્વા-પૃથ્વી.

ઉશ્ચોલ-મોઢું મોઢું.

ઉપા-પ્રભાત.

ઉજ્જ્વલતામાન-ગરમીનું માપ.

ઉષ્મા-ગરમી.

એ

એકાકી-એકલું.

એપણા-છઠ્ઠા.

એ

એશ્વર્ય-પ્રભુતા.

અં

અંક-ખેાળો.

અંચળ-વસ્ત્રનો છેડો.

અંશુ-કિરણ.

ક

કકુલ-દિશા.

કકુતર-મહુ કડલું.

કન્યામત-કન્યાઓએ કરવાનું મત.

કર-કિરણ, હ.થ.

કરતલ-હથેળી.

કરાવલંબન-હાથનો ટેકો.

કરંડ-કરંડીઓ.

કર્ણોપકર્ણ-એક કાનથી બીજું કાન.

કર્મરત-કર્મમાં મશગુલ.

કલિકા-કળી.

કલ્લાર-સફેદ કમળ.

કાન્ત-પતિ, પ્રિય.

કીટ-કીડો.

કુકુટ-કુકડો.

કુટિલ-વાંકું.

કુડાર-કુહાડો.

કુતુક } -કોતુક, અનન્યતા.

કુલિશ-વજ્ર.

કૃતાપરાધ-અપરાધી.

કૃતાન્ત-યમરાજ.

કૃતિવિસ્તાર-કામનો વિસ્તાર

કૃષિક } -ખેડુત.

કૃષીવલ

કેલિ-કીડા, રમત.

કૌમાર્ય-કુમારિકાપણું.

કંદર્પ-કામદેવ.

કંપિત-ધ્રુજેલું.

કમાલ-અનુકંમથી.

કીડન-રમત.

ખ

ખગશાવક-પક્ષીનું બચ્ચું.

ગ

ગરલ-ઝેર.

ગર્જન-ગર્જના.

ગલતકૃષ્ટ-ગમલિયો કોઠ.

ગવાક્ષ-ઝારી.

ગાર્હસ્થ્ય-ગૃહસ્થાશ્રમ.

ગિરિકુંઢર { —પર્વતની ગુફા.

ગિરિકુંદર {

ગિરિચુંગ-પર્વતનું શિખર.

ગીર્વાણુ-દેવ.

ગુહા-ગુફા.

ગુન્જન-ગણગણાટ, ખરીક અવાજ

ગૃહાગમન-ઘેર આવવું.

ગૃહી-ગૃહસ્થાશ્રમી, ઘરઘણી.

ગેહ-ઘર.

ગેંદ-દડો.

ગોઠોડન-ગાયોનું ખેલવું.

ગોપવધૂ-ગોવાલણી.

ગોમય-ગાયનું છાણુ.

ગોરજ-ગાયોના ચાલવાથી ઊડતી ધૂળ.

ગોષ્ટ-નેસ, ગાયોનું રહેઠાણુ.

ગંધર્વ-સુગંધી પદાર્થ.

અહપતિ-સૂર્ય

આમ્ય-ગામડાંનું.

આહ-મગર.

ધ

ધન-મેઘ.

ધનરવ-મેઘની ગર્જના.

ધોર-ભયંકર.

ચ

ચમ-લશ્કર.

ચાત્રેક્ષિત-વખાણનાં વચન.

ચિકિત્સા-ઔષધોપચાર.

ચિર { —સાંચું

ચિરં {

ચેષ્ટાહીન-સ્તબ્ધ.

ચંદ્રાર્ક-ચંદ્ર અને સૂર્ય.

જ

જગદાસાર-જગતરૂપ તળાવ.

જગદાલય-જગતરૂપ ઘર.

જનક-પિતા.

જનપદ-દેશ.

જનમનોષ્ઠિ-મનુષ્યોના મનરૂપ સંમુદ્ર

જની-માતા.

જલદ-વરસાદ.

જલનિધિ-સમુદ્ર.

જડય-જડતા, ટાઢ.

જયાપતી-વહુવર, દપતી.

જવન-જીંદગી, પાણી.

જવનપાદન-જીંદગીરૂપ વૃક્ષ.

જવલિત-સળગેલું.

ત

તટિની-નદી.

તમ-તપેલું.

તમ-અંધારું.

તમચમૂ-અંધકારનું લશ્કર.

તમિસ-અંધારું

તરણિ-સૂર્ય.

તરલ } — ધૂળતું, ચંચળ.
 તરલિત }
 તરિ-હોડી.
 તારક-તારો.
 તિમિર-અંધારું.
 તિરોભાવ-ભોષ.
 તુરંગમ-ધોડો.
 તુલા-ત્રાજવું, કાંટા.
 તુષાર-ઝાકળ, લિમ.
 ત્રિપુટી-ત્રણ જણ.
 ત્વતુલ્ય-તારા જેવું.
 ત્વદ્યૈ-તારે માટે.

દ

દગ્ધ-ખજેલું.
 દયિત-પ્રિય.
 દયિતા-પ્રિયા.
 દુરિ-દેડકો.
 દલ-પત્ર, પાંદડું.
 દલરંધ્ર-પાંદડાઓ વચ્ચેનું છિદ્ર.
 દિક્ષસખી-દિશારૂપ સખીઓ.
 દિનનાથ }
 દિનમણિ } — સૂર્ય.
 દિનેશ }
 દુર્ગ-કિલ્લો.
 દુર્દિન-ખરાબ દિવસ, વાદળાંથી ઢંકા-
 યેલો દિવસ.
 દુર્ભાવશત્ય ખરાબ ભાવ રહિત.
 દુર્ભિક્ષ }
 દુષ્કાલ } — દુકાળ.

દુઃસ્વપ્ન-ખરાબ અવાજ.
 દગ-આંખ.
 દશદ-પત્થર.
 દશ્ય-જોવાનું.
 દોલન-ઝૂલવું.
 દોહન-દોહવું.
 દંડવત-લાકડીની પેડે.
 દંશ-ડંખ.
 દ્રવિત-ટપકતું, ગળતું.
 દ્વિગુણ-અમણું.
 દ્વિરંધ્ર-ભભરો.

ધ

ધરિત્રી-પૃથ્વી.
 ધર્મપ્રાપ્ય-ધર્મથી પામવા મેળવ્ય.
 ધુરંધર-અળદ.
 ધૂસર-ભૂરું.
 ધુતિ-ધીરજ.

ન

નખર-નખ.
 નગ-પર્વત.
 નભભાલ-આકાશનું કપાળ.
 નભસ્તલ-આકાશતળ.
 નયનોદક-આંસુ.
 નરાધમ-નીચ પુરુષ.
 નર્તન-નાચ.
 નવનીત-માખણ.
 નવ્ય-નવીન.
 નાના-વિવિધ, અનેક.
 નાનાવિધ-અનેક જાતનું.

निकत-धर.
निहाध-ताप.
निधन-मृत्यु.
निधि-भंडार.
निभन्न-दूभेलुं.
निर्जन-मायुस विनातुं.
निर्जर-अरलुं.
निर्भन्न-ममता (भारापलुं) विनातुं.
निर्वाण-भोक्ष, निवृत्ति.
निशामुष्म-सायंकान्.
निश्चय-येष्टा रहित.
निषेधो-नकार्यो.
निष्कुर-धातकी.
निस्तीर-कांडा विनातुं.
नीड-भाणो.
नूतन-नवीन.
नृशंस-कूर, धातकी.
नैराश्य-नाडभेदी.
नैर्लक्ष्य-निर्लक्षता.
नौका-होडी.
नंदनानंद-नंदनवननो आनंद.

प

पत्रवाहक-कागजो लावनार(पोस्टमेन)
पत्रागम-पत्रतुं आवतुं.
पत्राभाव पत्र नहि आववे.
पथ-मार्ग.
पथभागी
पथिक } =मुसादर.

पथ्य-रोगीने लायक.
पद-अधिकार, स्थान, पग.
पदरव-पगलानो अवाण.
पद्मिनी-कमलिनी.
परिचित-जालीतुं.
परिजन-यादर, परिवार.
परिलुप-विवाह.
परितोष-सतोष.
परिवर्तन-इरेकार.
परिवेष्टित-वींटायेलुं.
परिहास-हांसी.
परोक्ष-प्रत्यक्ष नहि ते.
पश्रव पांडकुं, अंकुर.
पश्चात्ताप-परतापो.
पादप-आड
पार्थ-अशुन.
पार्श्व-पासुं, पडपुं.
पांडुरता-शीकाश.
पांथ-मुसादर.
पांसु-धूण.
पिक-कोयल.
पितृवन-रमयान.
पिपासु-तरस्युं.
पीत-पीणुं.
पीयूष-अमृत.
पुनःपि-इरीने पलु.
पुलकित-रोमांचित.
पुंज-ढगबो.
पूर्वभुक्त-पूर्व भोजवेलुं.

પૃષ્ઠ-પીઠ, વાંસો.
 પાર-સહેરી.
 પંકિત-લીટી, દાર.
 પંથાવરેષ-ભાગની અટકાયત.
 પ્રખર-તીક્ષ્ણ, અતિશય ગરમ.
 પ્રતીક્ષા-રાહ જોશી.
 પ્રમદ-આનંદ.
 પ્રલાપ-મઠવાદ.
 પ્રસ્થાન-પ્રયાણ.
 પ્રસ્વેદ-પરસેવો.
 પ્રહરિ-પહેરેગીર.
 પ્રાતર્વાયુ-પ્રભાતનો પવન.
 પ્રાસાદ-દેવાલય.
 પ્રેયસી-બહાલી.

ખ

ખલુલતા-અધિકતા.
 ખાલ્ય-ખાળપણ.
 ખંદી-કેદી.

ભ

ભટ્ટદીક્ષિત-મહાભાષ્યકાર ભટ્ટજી
 દીક્ષિત.

ભર્ગ-કાંતિ, ચળકાટ.
 ભવકાનન-સંસારરૂપ વન.
 ભવન-ઘર, મકાન.
 ભસ્મીકરણ-ભસ્મ કરવું, ખાળવું.
 ભાજન-વાસણ.
 ભાવિ ભવિષ્ય, નસીબ.
 ભીષણ-ભયંકર.
 ભુજ-હાથ.

ભૂતિ-ભાગ્ય, સુખ, ધન.
 ભેદક-ભેદ પાડનાર.
 ભંગ-મોઘું.
 બ્રાતૃજ્ઞયા-ભાઈની વહુ.

મ

મકરંદ-કુલ્લો રસ.
 મધુ-મધ, મિષ્ટ.
 મધુવત-ભરો.
 મયુરધ્વજ-પરાયે પ્રાણ આપનાર
 એક રાજા.

મલ-મેલ.
 મહતી-મોટી.
 મહામારી-મરકી.
 મહોરામણ-સમુદ્ર.
 માનસ-મન, માનસરોવર.
 માયાતીત-માયાથી પર.
 માલિકા-માળા.
 મિલન-મિલાપ.
 મીન-માછલું.

મુકલ-કળી.
 મુક્તા-મોતી.
 મુખરતા-વાતુકાપણ.
 મુગ્ધ-મોહિત, ભ્રમિત.
 મુદ્રિકા-વીંટી.
 મુમુક્ષુ-મોક્ષ ઇચ્છનાર.
 મુમૂર્ષા-મરણની ઇચ્છા.
 મૂકતા-મુગાપણ.
 મૂકવત-મુગા જેવું.
 મૂર્છના-મૂર્છા.

મૃગસલિલ-મૃગજળ, ઝંઝવાં.

મૃત-મુવેલું.

મૃદુ } -કામળ.

મૃદુલ }
મૌકિતિક-મોતી.

મંડન-શણગાર, ભૂષણ.

મંથન-વલોવવું.

ચ

ચવાંકુર-જવારા.

યુક્ત-યોગ્ય, સહિત.

યુગપત-એક સાથે.

યુગલ-ગોઠું.

ર

રક્ત-લોહી.

રક્તિમા-રતાશ.

રજત=રૂપું.

રજનીશ્વર-ચંદ્ર.

રજુનિદેશ્વર-યુદ્ધની આરા.

રજુરંગ-યુદ્ધની સ્થિતિ.

રમણ-પતિ.

રમ્ય=સુંદર, આનંદી.

રવિકરધવલા=સૂર્યકિરણથી ધોળી
જણાતી.

રસના=જીભ.

રસવાહક=રસને વહેનાર

રહસિ=અર્થક્ષત્રમાં.

રાશિ=દગલો.

રૂઢ-રૂંધાયેલું.

રૂઢન-રૂંધવું.

રોદન-રૂદન.

રોમ-રૂવાડાં.

રોમોદ્ગમ-રોમાંચ.

રોપ્યધંટા-રૂપાની ધંટડી.

લ

લક્ષતો-લક્ષમાં લેતો, જોતો.

લક્ષતરપરા } -પરણવા તૈયાર થયેલી

લક્ષોદયતા }

લલિત-વેલ્ય.

લલિત-સુંદર, કામળ.

લાલિમા-રતાશ.

લૂંઠક-લૂટારો.

લોલિત-મૂળતું.

વ

વક્તવ્ય-કહેવા યોગ્ય.

વક્ત્ર-મુખ.

વત્સર-વર્ષ.

વન્ય-વનનું.

વયસ્ય-મિત્ર.

વર્ષણ-વૃષ્ટિ.

વસુમતી-પૃથ્વી.

વસ્ત્રવેષન-કપડાં વીંટવાં.

વાતવીચિ-પવનની લહેર.

વાતર-દિવસ.

વાસવ-ઈશ્વર.

વાહ-વાહન.

વિકટ-ભયંકર.

વિકસિત-ખીલેલું.

વિગત-ગથેલું, ગુમાવેલું.

વિધાત=ધા
 વિજન=મનુષ્ય રાહત
 વિટપ=ડાળી
 વિતરતો=વહેંચતો
 વિદીર્ણહૃદયા=ચીરાચેલા હૃદયવાળી
 વિદુત્પ્રવાહ=વીજળીનો પ્રવાહ
 વિધિ=નિયમ, વિધાતા
 વિધ્યંસ=નાશ
 વિપર્યય=ફેરફાર
 વિપિન=વન
 વિપ્રુધ=દેવ, વિદ્વાન
 વિભવ=વૈભવ
 વિભૂપણુ=ધરણી, શણુગાર
 વિભ્રમ=ભ્રાંતિ, ઉતાવળ, ચેષ્ટા
 વિરતિ=વિશ્રાંતિ
 વિરલ=દુર્લભ
 વિલય=નાશ
 વિલાય=નાશ પામે
 વિવશ=પરવશ
 વિશદ=સ્વચ્છ, પવિત્ર, શ્વેત, સ્નાંત
 વિશ્લેષ=જીવદાહ
 વિશ્વસ્થિત=જગતમાં રહેલું
 વિપક્રીટ=ઝેરનો કીડો
 વિષમોપચાર=અવળા ઉપાય
 વિપયાકાન્ત=વિષયપીડિત
 વિસ્મિત=વિસ્મય પામેલું
 વિહગ } =પક્ષી.
 વિહંગ }
 વીચિ=મોળું, લહેરં

વૃક્ષરાજી=ઝાડોની હાર
 વૃત્તિ=મનોવૃત્તિ, વર્તન, ધંધે
 વૃષભ=ખળદ
 વૈજયંતી=ધ્વજ
 વૈધવ્ય=વિધવાપણું
 વૈદ્ય=નિષ્ણતા
 વૈમાનિક=વિમાનમાં વસનાર
 વૈપમ્ય=વિષમતા
 વંચના=ડુંગાધ
 વ્યકિતવ=જાતિપણું
 વ્યજન=પંખો, પવન નાંખવો
 વ્યથા=પીડા
 વ્યથિત=પીડિત
 વ્યાધાત=ધા, પ્રહાર
 વ્યાપૃત્તિ=વ્યાપાર
 વ્યોમચર=આકાશમાં ફરનાર
 વ્યોમાંગણુ=આકાશરૂપ આંગણું
 . ૨૧
 ચચિ=હંદ્રાણી
 ચયિત=ચૂતેલું
 ચર્વરી=રાત્રિ
 ચશાંક=ચંદ્ર
 ચપ્પ=ધાસ
 ચાણુ=સરાણુ
 ચાર્દલ=સિંહ
 ચાશ્વત=નિત્ય
 ચિખી=મોર
 ચિખંડ=મોરપીછ
 ચિથિ=શરણાગતને અચાવવા માં

પોતાનું માંસ આપનાર એક રાત્રી
 શિખર=ઝવણી
 શિશુતા=બાળપણ
 શીર્ષ=માથું
 શુકવધુ=મેના
 શુચિ=પવિત્ર, શ્વેત
 શુશ્રૂષા=સેવા, ચાકરી
 શુષ્ક=સૂકું
 શુષ્કેષ્ટિ=ચમની શિક્ષણક્રિયા
 શલ=કાંટો
 શેવાલ=સીસ
 શેષ=બાકી
 શૈલ્ય=શીતળતા, શરદી
 શૈલ=પર્વત
 શૈશવ=બાળપણ
 શંકર=ભાષ્યકાર શ્રીશંકરાચાર્ય
 શ્રમશીકર=મરસેવાનાં મિંદુ
 શ્રાંત=થાકેલું
 શ્લેષ=આલિંગન, ભેટવું

સ

સગિધ=સાથે જમવું તે, સહજોજન
 સજ્જ=તૈયાર
 સતતગતિ=પવન
 સદન=ધર
 સદય=દયાળુ
 સધ=ધર
 સધ=તુરત
 સનાતન=પ્રાચીન
 સંર=સકાઈ

સમરાંગણુ=લડાઈનું મેદાન
 સમાગત=આવેલું
 સમાદર=સતકાર
 સમાલિંગન=દંત આલિંગન
 સમીર=પવન
 સમીક્ષા=અવલોકન
 સમુદય=સમૂહ
 સરણિ=માર્ગ
 સરસી=તળાવ
 સર્ગ=સૃષ્ટિ
 સર્વત્ર=અધે
 સલિલ=પાણી
 સહકાર=આંખો, સાથે મળી કામ કરવું
 સહચરી=સાથી
 સહિષ્ણુ=સહનશીળ
 સહદય=માયાળુ, વિદ્વાન
 સાન્નિધ્ય=નજીકપણું
 સામીપ્ય=સમીપતા
 સાક્ષાત્કાર=પ્રત્યક્ષ કરવું
 સાન્તરુન=દિલાસો
 સિદ્ધશૈલેશ=શત્રુજય પર્વત
 સીમાબદ્ધ=મર્યાદાથી બંધાયેલું
 સુગત=મુદ્દ
 સુતવધુ=પુત્રની વહુ
 સુધારવાદુ=અમૃતના જેવા સ્વાદવાળું
 સુધાંશુ=ચંદ્ર
 સુરકન્યકા=દેવકન્યા
 સુરભિ=સુગંધ, ગામ
 સુરશૈશવ=દેવોનું બાળપણ

સુરસદન=સ્વર્ગ
 સુરાત્મન=દેવકન્યા
 સૂક્તિ=સારાં વચન
 સેનાની=સેનાપતિ
 સૈનિક=સિપાઈ
 સોપાન=પગથીજી
 સૌરભ=સુગંધ
 સંગોપન=સારી રીતે ઢાંકવું
 સંચય=સંગ્રહ
 સંતપ્ત=તપેલું
 સંપ્રતિ=હાથમાં
 સંભ્રમ=હર્ષની ઉતાવળ, ગુંચવાડો
 ખંત.

સંભાજન=વાળવું
 સંલક્ષી=લક્ષમાં લઈ
 સંવત્સરી=વાર્ષિક તિથિ, વરસી
 સંવ્યગ્ર=અતિશય વ્યાકુલ
 સંસિક્ત=સારી રીતે ભિંજાયેલું
 સંહતિ=સંપ
 સ્તબ્ધ=થંભી ગયેલું
 સ્થલી=જગો
 સ્નિગ્ધ=સ્નેહયુક્ત
 સ્મર=કામદેવ
 સ્મરહર=શંકર

સ્મિત=મંદહાસ્ય
 સ્મિતવતી=મંદહાસ્યવાળી
 સ્મૃતિ=સ્મરણ
 સ્વયંભૂ=પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયેલું
 સ્વર્ગસ્થ=સ્વર્ગમાં રહેલાં
 સ્વર્ગીય=સ્વર્ગનું
 સ્વસ્તિક=સાથીઓ
 સ્વસ્થ=શાંત, નિરાંતવાળું
 સ્વાસ્થ્ય=નિરાંત

હરિત=લીલું
 હર્ષોક્તિ=હર્ષનાં વચન
 હસંતી=સગડી, અંગીઠી
 હિમ=પરફ
 હિમાદ્રિ=હિમાલય પર્વત
 હૃદયસ્થિત=હૃદયમાં રહેલું
 હૃદયેશ્વર=પતિ
 હૃષા=ધોડાનો અવાજ
 ક્ષ
 ક્ષણિક=ક્ષણમાત્ર રહેનાર
 ક્ષેત્ર=ખેતર
 ક્ષંતવ્ય=ક્ષમાયોગ્ય
 ક્ષ
 જ્ઞાનાદિત્ય=જ્ઞાનરૂપ સૂર્ય

કાવ્ય-સાહિત્યનાં કેટલાંક પુસ્તકો.

સ્ત્રોતસ્વિની—હાઈરિક્લોમાં ચલાવવા યોગ્ય રા. બોટાદકરના ૪૭ વિવિધ કાવ્યો, શબ્દકોશ સાથે. ઈનામ લાયબ્રેરી માટે મંજૂર છે. કિંમત ૦-૧૨-૦

નિર્ઝરિણી—રા. બોટાદકરનાં નવીન કાવ્યોનો ત્રીજો સંગ્રહ. સા. શ્રી દૈશિકરામ વિદ્યહરરામ મહેતા, ખી. એ. ના લાંબા ઉપોદ્ધાત તથા જરૂરી શબ્દકોશ સાથે. કિંમત ૦-૧૨-૦

યુરોપયાત્રાની પ્રવાસ પુષ્પાંજલિ-સ્વ. સા. શ્રી હરીલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવનાં યુરોપના પ્રવાસ સમયનાં નૈસર્ગિક કાવ્યોનો સંગ્રહ. હવે માત્ર જુજ પ્રતો સીલકે રહી છે. કિંમત ૧-૮-૦

રસમંજરી—રા. ભાઈશંકર કુબેરજી શુક્લકૃત. કિંમત ૦-૮-૦

કુસુમમાળા—સા. શ્રી. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દોવેડીઆકૃત સંગીત કાવ્યોનો સમુદાય; ઈનામ, લાયબ્રેરી, તથા હાઈરિક્લ માટે ટેકસ્ટબુક તરીકે મંજૂર છે. કિંમત ૦-૧૦-૦

નૂપુરજંકાર—સા. શ્રી. નરસિંહરાવ ભો. કૃત સંગીત કાવ્યોનો ત્રીજો સમુદાય. વિસ્તારી ટીકા સાથે. કિંમત ૧-૪-૦

રત્નરણ સંહિતા—(સચિત્ર) સા. શ્રી. નરસિંહરાવભાઈ કૃત એક કરણ પ્રચલિત. પ્રો. આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવના ઉપોદ્ધાત સાથે. ગુજરાત મહાવિદ્યાલયમાં પાઠ્ય પુસ્તક છે. કિંમત ૧-૮-૦

દીવાનો સાગર—સાગર કૃત સુશ્રીઝમની ગઝલો, બજનો, પ્રેમ ગીત, સુશ્રીઝનો શબ્દકોશ વગેરે. કિંમત રૂ. સાઠાનણ.

સ્નેહસંગીત—સચિત્ર કેશવ હં. શેઠ કૃત; કિંમત ૦-૧૨-૦

સ્વદેશ ગીતાવલિ—કર્તા કેશવ હં. શેઠ. કિંમત ૦-૧૪-૦

સાહિત્યાદર્શ.

પ્રાચીન તથા અર્વાચીન લેખકોનાં પદ્ય તથા ગદ્યના
ચુંટી કાઢેલા વિવિધ લેખોનો શાળોપયોગી સંગ્રહ.

નરસિંહ મહેતા, બાલણ, વિષ્ણુદાસ, અખો, પ્રેમાનંદ, શામળ,
વલ્લભ, દયારામ, ધીરો, ભોજો, બ્રહ્માનંદ, મનોહર સ્વામી,
શ્રીતમદાસ, કાળીદાસ, દલપતરામ, નર્મદાશંકર, કવિ સવિતાનારાયણ,
કેશવલાલ ભટ્ટ, બાલાશંકર, મણીલાલ, હરીલાલ ધ્રુવ, ગોવર્ધનરામ,
નરસિંહરાવ, કલાપી, કાન્ત, રમણભાઈ, ન્હાનાલાલ, ખખરદાર,
ખોટાદકર, લલિત, સાગર, નવલરામ, શંકરલાલ શાસ્ત્રી, કમળાશંકર,
સ્વં દોત્રતરામ કૃપારામ, રા. બ. નંદશંકરભાઈ, મનસુખરામભાઈ,
દી. બા. રણછોડભાઈ, પ્રો. ધ્રુવ, કેશવલાલભાઈ, પંડ્યા હનનલાલભાઈ,
પ્રો. હકોર, પદીયાર પંડ્યા ચંદ્રશંકર, સુનશી કનૈયાલાલ વગેરે પ્રાચીન
તથા અર્વાચીન ગદ્ય અને પદ્ય લેખકોના લેખોમાંથી બોધક-વિદ્યાર્થીઓને
શિખવવા યોગ્ય સાહિત્યનો સંગ્રહ આમાં છે. આ સંગ્રહ ખાસ
કરીને હાઇસ્કૂલના અભ્યાસક્રમને ઉપયોગી થાય. એવા ઉદ્દેશથી તૈયાર
કરવામાં આવ્યો છે. રૌયલ બાર પેજ મોટાં પૃષ્ઠ ૪૦૦ છતાં—
કિંમત રૂ. પાણા બે.

ગુર્જર સાક્ષર જ્યંતીઓ—પ્રેમાનંદ, ધીરો, અખો,
મીરાં, નરસિંહ મહેતા,
નર્મદાશંકર, ગોવર્ધનરામ, કલાપી, મણીલાલ, બાલાશંકર વગેરે
સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરોની જ્યંતીઓ તથા પહેલી ને બીજી સાહિત્ય
પરિવહના પ્રમુખન બાણોનો સંગ્રહ. કિંમત રૂ. બે.
પુસ્તકો મળવાનું ડેકાણું:—

હવનલાલ અમરશી મહેતા,

પીરમસારોડ;—અમદાવાદ.

(રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ચાલુ છે.)

મેવાડ પતન.

અંગાળાના સુપ્રસિદ્ધ નાટકકાર બાબુ દ્વિજેન્દ્રલાલ રોયના ઐતિહાસિક ઉત્તમ નાટક સુંદર ભાષાન્તર. કિંમત. રૂ. ૩૦૬.

આ નાટક મહારાણા પ્રતાપસિંહના પુત્ર અમરસિંહ તથા જહાંગીરના સમયનું છે. તેમાં પતિપ્રેમ, દેશપ્રેમ ને વિશ્વપ્રેમ એ ત્રણ ઉચ્ચતમ પવિત્ર ભાવનાઓને અત્યંત મનોહર રીતે ખીલવી તાદસ્ય કરી બતાવી છે. મેવાડનું પતન થતાં તે જહાંગીરના કબજામાં જાય છે છતાં હિંદુ મુસલમાનોનું એકય ધણીજ સરસ રીતે સાધવાનો ઉત્તમ માર્ગ કવિએ આમાં દર્શાવ્યો છે.

સુખશાંતિ-વિચારણા.

આ સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ ગ્રંથકાર સર જહાંગીર બેમકના એક પુસ્તકના આધારે પણ ધણા ફેરફાર સાથે તૈયાર કરેલું છે. આમાં સામાજિક સુખની અભિવૃદ્ધિના નીચેના વિષયોનો વિચાર દાખલ દલીલો તથા આપણા હિંદુ ધર્મનાં શાસ્ત્રીય પ્રમાણો સાથે કરવામાં આવ્યો છે.

૫૦ ૧ હું સુખ. ૨ જી મન. ૩ જી અભિલાષા. ૪ થું સંતોષ. ૫ મું વિપત્તિ. ૬ હું આદર્શ. ૭ મું મિત્ર અને શત્રુ. ૮ મું ધન. ૯ મું વિવેકબુદ્ધિ. ૧૦ મું શાન્તિ.

ઈનામ તથા લાયઝેરી માટે મંજૂર થયું છે.

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

સોલ એમ.દ.સ

જીવનલાલ અમરશી મહેતા

મેનેજર,

"પ્રિન્ટિંગપ્રેસ" એન્ડ બુક્સ એજન્સી

અમદાવાદ.

